41998

Povijest srednjega vijeka

za

niže razrede srednjih škola.

Napisao

Em. Lilek,

c. kr. gimn. profesor.

Odlukom c. kr. ministarstva za bogoštovlje i nastavu od 21. jula 1909, br. 18639, uopće pripuštena za poučavanje u srednjim školama sa srpskohrvatskim nastavnim jezikom.

Tvrdo vezana stoji 1 K 60 h, a meko vezana 1 K 45 h.

U Beču.

U carskoj kraljevskoj nakladi školskih knjiga.

1909.

Povijest srednjega vijeka

za

niže razrede srednjih škola.

Napisao

Em. Lilek,

c. kr. gimn. profesor.

Odlukom c. kr. ministarstva za bogoštovlje i nastavu od 21. juna 1909, br. 18639, uopće pripuštena za poučavanje u srednjim školama sa srpskohrvatskim nastavnim jezikom.

Tvrdo vezana stoji 1 K 60 h, a meko vezana 1 K 45 h.

U Beču.

U carskoj kraljevskoj nakladi školskih knjiga.

1909.

41998

Školske knjige, što ih izdaje koja c. kr. naklada školskih knjiga, smiju se prodavati samo uz cijenu, koja je označena na naslovnom listu.

Sva su prava pridržana.

030046077

Gdje je što?

Uvod.

Strana

Početak i opseg povijesti srednjega vijeka 1

Velika seoba naroda.

I. Huni se doseliše u Evropu. Rimski car Teodozije i dioba rimske države . 2
II. Provale Germana u zapadno rimsko carstvo 2
III. Atila, kralj hunski 3
IV. Propast zapadnog rimskog carstva i germanske države u zemljama zapadnog carstva 3
V. Kulturne i vjerske prilike na zapadu iza hunske i germanske provale. Rimski pape i redovnici (sv. Benedikt) 5
VI. Slaveni.
1. Porijeklo, pradomovina i seoba Slavena 6
2. Slavenski narodi i njihova selišta 7
3. Kultura starih Slavena 8
VII. Avari, stari Bugari i njihove borbe sa Slavenima.
1. Avari i prva slavenska država 9
2. Stari Bugari i osnutak bugarsko-slovenske države 10

Istočno rimsko ili bizantinsko carstvo.

1. Justinijan 10
2. Heraklije 11

Arapi i islam.

1. Muhamed 12
2. Prva četiri halifa 13
3. Halifi iz porodice Omeje 14

Franačka država.

I. Merovejići.
1. Kralj Klodvig, pravi utemeljitelj franačke države 14
2. Klodvigovi nasljednici i kućne starješine 14
II. Karlovići.
1. Pipin Mali i osnutak papinske države 16
2. Karlo Veliki 16
3. Propadanje i dioba Franačke za Karlovih nasljednika 18

Istočna Franačka ili Njemačka.

Strana

I. Kraljevi i carevi saskog roda (919.—1024.).
1. Henrik I. i njegove borbe sa Madžarima 19
2. Oton I. Veliki 19
II. Carevi iz salijske ili franačke kuće (1024.—1125.).
1. Konrad II. i Henrik III. 20
2. Henrik IV. i papa Grgur VII. 20
3. Henrik V. i vormski konkordat 22

Normani i Ingleska.

I. Seoba Normana i njihova država 22
II. Ingleska.
1. Alfred Veliki 22
2. Vilim Osvojitelj 23

Sjeverne slavenske države.

I. Moravska i braća Ćiril i Metod 24
II. Češka država 27
III. Poljska.
1. Poljska vazalna zemlja Njemačke; pokrštenje poljskog naroda . . . 27
2. Boleslav Hrabri 28
3. Propadanje i dioba poljske kraljevine 28
IV. Rusija 28

Bizantija i južne slavenske države.

I. Bizantija 29
II. Bugarska.
Car Simeun Veliki 30
III. Raška i Duklja.
1. Raška 31
2. Duklja 32
IV. Hrvatska.
1. Sastavne česti hrvatske države 32
2. Slavonija se otimlje franačkoj vlasti. Ljudevit Posavski 33
3. Zajednički vladari u Hrvatskoj i Slavoniji 33
4. Hrvatska vazalna država papinske stolice 34
5. Hrvatska se združi s Ugarskom 34

Madžari.

1. Stjepan Sveti, prvi kralj ugarski 35
2. Ladislav i Koloman 36

Arapi i Seldžuci (Turci).

I. Arapi.
1. Cvat i komadanje arapske države 36
2. Arapska (islamska) prosvjeta 36
II. Seldžuci (Turci) 38

Krstaški ratovi (1096.—1270.) i njihove posljedice.

Strana

1. Ratovi 39
2. Posljedice krstaških ratova 42

Rimsko-njemačko carstvo.

I. Njemačka i Češka za Staufa i interegna 47
II. Njemačka i Češka od 1273. do kraja srednjega vijeka.
1. Rudolf Habzburški i Otokar II. 49
2. Albreht I. Postanak Švajcarske 50
3. Henrik VII. Luksemburški i njegov sin Ivan, kralj češki 51
4. Ljudevit IV. Bavarac i Fridrik Lijepi Austrijski. Rat o prijestol . . 52
5. Karlo IV. i Habzburgovac Rudolf IV. 52
6. Većeslav IV. i Sigismund. Jan Hus i husitski ratovi 55
7. Habzburgovci zavladaše stalno Njemačkom g. 1438. 57

Ugarska i Hrvatska.

I. Posljednji Arpadovići 59
II. Anžuvinci 59
III. Vladari iz različitih porodica 60

Bosna i Hercegovina.

1. Sastavne česti bosanske države 62
2. Kulin ban 62
3. Slavno doba za Stjepana Kotromanića i Tvrtka I. 62
4. Propadanje bosanske države 63

Dubrovnik.

1. Postanak i politička zavisnost 64
2. Širenje državnih granica 65
3. Trgovina i industrija 65
4. Državne uredbe 67

Srbija.

1. Srbija za Nemanjića 67
2. Dioba i propast srpske države 70

Bugarska.

1. Ponovljenje i cvat bugarske države za prvih Asenovića 71
2. Komadanje i propast Bugarske 71

Bizantija i Osmanlije (Turci).

I. Bizantija 72
II. Osmanlije ili Turci 73

*

Rusi i Mongoli.

Strana

1. Dioba i propast Rusije 74
2. Mongoli osvoje bagdadsko halifstvo i svu Kinu 75
3. Moskva postaje političkim i duhovnim središtem Rusije; Rusi stresu mongolski jaram 75

Franceska i Ingleska.

Djevica Orleanska 76

Italski poluotok.

I. Mleci (Venecia) 77
II. Ostale znamenite države u Italiji 79

Pirenejski poluotok.

I. Arapska ili mavarska Španija 80
II. Kršćanske države 80
III. Propast mavarskog gospodstva i osnutak španske monarhije. Otkriće Amerike 81
IV. Portugalci pronalaze morski put u istočnu Indiju 81

Najznatniji izumi i svršetak srednjega vijeka . . . 81

Hronologički pregled povijesti srednjega vijeka (375.—1492.) 83

Uvod.

Početak i opseg povijesti srednjega vijeka.

Povijest se staroga vijeka svršuje s jedne strane propašću rimskoga svjetskoga gospodstva, a s druge strane izdisajem staroga duševnoga života; prvome bijaše uzrok velika seoba naroda, a drugome kršćanstvo.

Za početak velike seobe naroda, a tijem ujedno i za početak povijesti srednjega vijeka, uzima se godina **375.** posl. Isusa, kad je nomadski narod hunski provalio iz središnje Azije u današnju Rusiju, te potisnuo germanska plemena, da se sele na zapad i jug Evrope, u zemlje rimskoga carstva. Radi ove seobe rimsko se carstvo razdijelilo g. **395.** na istočno (bizantinsko) i na zapadno. Ovo potonje propade već g. **476.** Nad njime se izviše germanske države. Germanski narodi, što se naseliše po Italiji, na Iberskom poluostrvu i u Galiji, potonuše malo po malo u bujici rimske prosvjete te se stopiše s domaćima u Romane. Ali su političko kolo na zapadu vodili i dalje Germani. Osim ovih osvanuše na historičkom obzorju još Slaveni, Madžari i istočni narodi, kao Arapi, Mongoli, Turci i dr.

Staru pogansku vjeru zamijeni u rimskom carstvu kršćanska vjera već na kraju IV. stoljeća posl. Isusa; dvjesta godina kasnije pojavi se islam, a na razvalinama stare prosvjete podiže se kršćanski i islamski prosvjetni svijet.

Povjesnica srednjega vijeka pričat će nam po tome o najznamenitijim događajima iz povijesti gore spomenutih naroda i o njihovu duševnom razvitku od početka velike seobe naroda pa sve do otkrića Amerike, to jest **od g. 375. do 1492.**

Velika seoba naroda (375.—679.).

I. Huni se doseliše u Evropu. Rimski car Teodozije i dioba rimske države.

U IV. stoljeću po Is. provališe u Evropu divlje čete Huna, te tim pokrenuše pokret istočnih evropskih naroda, koji se zove u povijesti **velika seoba naroda.**

Huni bijahu mongolskoga roda. Živjeli su posvema nomadski, tumarajući kao okretni i vješti jahači na svojim brzim konjima od jednoga mjesta do drugoga, tražeći sebi hranu i plijen, a konjima svojim boljih pašnjaka. Hranili su se korijenjem i sirovim mesom, koje su jašući držali pod sedlom, da se omekša. Odijelo su sebi šili od prtenine ili kože, te ga nijesu skidali dotlen, dok se ne bi raspalo.

Prekoračivši rijeku Don, Huni udariše g. 375. na **istočne Gote** (germanski narod), koji su se udomili u primorju Crnoga mora između Dona i Dnjepra, te ih u odsudnom boju pobijediše. Zbog toga poraza bježahu istočni Goti iz svoje domovine, navališe u zemlju **zapadnih Gota** i nagnaše ih preko donjega Dunava u rimsko carstvo. Kod Jedrene (Adrianopol) razbiše zapadni Goti rimsku vojsku (378.). Na to se dopuštenjem rimskog cara **Teodozija** (379.—395.) neki od njih nastaniše u istočnim balkanskim zemljama, drugi pak stupiše u rimsku vojsku.

Pred smrt — g. 395. — razdijeli car Teodozije carstvo među svoja dva sina: starijemu Arkadiju predade istočni dio (azijske pokrajine, Egipat i balkanske zemlje osim Dalmacije), a mlađemu Honoriju zapadni dio (Italiju, zapadnu Afriku, Pirenejski poluotok, Galiju, Britaniju, njemačke i alpinske krajeve, Dalmaciju i dr.).

II. Provala Germana u zapadno rimsko carstvo.

Odmah u početku V. vijeka, još za vlade **Honorija**, prvog cara u zapadnom rimskom carstvu, počnu se germanski narodi seliti u zapadno carstvo, dok ga sasvim ne razgrabe.

Zapadni Goti krenuše pod svojim vođom **Alarihom** s Balkanskog poluotoka u Italiju i osvojiše Rim (410.). Tri dana plijenjahu Goti u bogatom gradu. Na to krenu Alarih u južnu Italiju, gdje ga stiže smrt.

(Zakopaše ga kod Kosencije na dnu rijeke Buzenta). Njegov nasljednik stupi u rimsku službu, te odvede Gote dopuštenjem rimskog cara u južnu Galiju, gdje im Honorije darova Akvitaniju sa glavnim gradom **Tolosom.** Iz južnozapadne Galije provaljivahu zapadni Goti u Španiju, gdje se već prije njih nastaniše germanska plemena. **Vandale** potisnuše u sjevernu Afriku (429.), te s vremenom osvojiše svu Hispaniju.

Osim zapadnih Gota nastaniše se u Galiji germanski narodi: **Franci, Burgundi** i **Alemani**; prvi posjedoše sjevernu Galiju, drugi krajeve oko gornjeg Rona, a treći istočnu Galiju uz srednji Rajn.

Britaniju naseliše **Angli** i **Sasi** (oko 450.), koji su prije obitavali oko donje Labe.

III. Atila, kralj hunski.

U V. stoljeću prodriješe Huni s obala Dnjepra u današnju Ugarsku, te se smjestiše uz rijeku Tisu i Dunav. Tu stolovaše u drvenoj prijestolnici njihov najmoćniji kralj Atila, prozvan **bićem božjim.**

Kao pravi Mongol bijaše Atila malena stasa, širokih prsiju, velike glave, a malenih vatrenih očiju, tupa nosa i žućkaste boje. Kad bi pozvao u svoj dvor uglednije svoje ljude i poslanike, nuđao bi svojim gostima piće iz srebrnih i zlatnih pehara, no on sam bi pio iz drvenih pehara i jeo iz drvenih zdjela. Živio je u svem priprosto i umjereno.

Pred Atilom drhtahu svi narodi od Dona do Rajna, od Carigrada do Rima. Istočno rimsko carstvo prinudi, da mu plaća danak. Kasnije udari na zapadno rimsko carstvo, da ga oplijeni i obori. G. 451. prijeđe preko Rajna pa dođe plijeneći i harajući sve do grada Orléans-a. No na povratku potukoše ga Rimljani i s njima združeni germanski narodi Galije na Katalonskom polju (blizu grada Troyes). On se vrati u Ugarsku, ali već druge godine pođe na Italiju. Usput razori grad Akvileju u Veneciji. Osvojivši i opustošivši sjevernu Italiju, bijaše se već spremio, da udari i na Rim, ali ga papa Leon I. skloni na mir i povratak. Do godine (453.) umre naglom smrti. Narodi, koje bijaše podjarmio, opet se sada dobaviše slobode, a Huna nestade.

IV. Propast zapadnog rimskog carstva g. 476. i germanske države u zemljama zapadnog carstva.

Kada je g. 455. u zapadnom rimskom carstvu izumrla kuća Teodozijeva, izmjenjivali su se redom carevi na prijestolu. Mnogi od njih poginuše silovitom smrću. Vođe germanskih najamničkih četa namještahu i skidahu careve po svojoj volji. K tomu bijaše vlast careva stegnuta na samu Italiju, pošto su provincije već razgrabili germanski narodi.

Kad je carigradski dvor, ističući svoja prava na zapadno carstvo, proglasio Dalmatinca **Julija Neposa** zapadnim carem (474.—480.), diže se protiv bizantinskog namjesnika Orest, vođa njemačkih najamničkih četa, i protjera Neposa u Dalmaciju, a na carski prijesto uzvisi svoga sina **Romula Augustula.** Ali se na to diže **Odovakar**, vođa drugih njemačkih najamničkih četa. Ovaj porazi i pogubi Oresta, a sina mu Romula Augustula skide sa prijestola g. 476. Tako bijaše čitavo zapadno rimsko carstvo razdijeljeno u same germanske države. Jedino u Dalmaciji održa se do svoje smrti Julije Nepos, zadnji rimski car. Poslije njegove smrti (480.) zapade i Dalmacija Odovakru. No protiv njega se digne kasnije **Teodorih Veliki**, kralj istočnih Gota, koji su bili tada smješteni u Panoniji (u zap. Ugarskoj i Slavoniji). Provaliv u Italiju, porazi Teodorih Odovakara u tri bitke. Odovakar umakne u utvrđenu Ravenu, te se tu hrabro branio tri godine. Napokon predade grad pod uvjet, da mu Teodorih pokloni život. No unatoč zadanoj vjeri ubije ga Teodorih sam na gozbi (493.). Gospodstvo nad Italijom prijeđe sada na dobitnika.

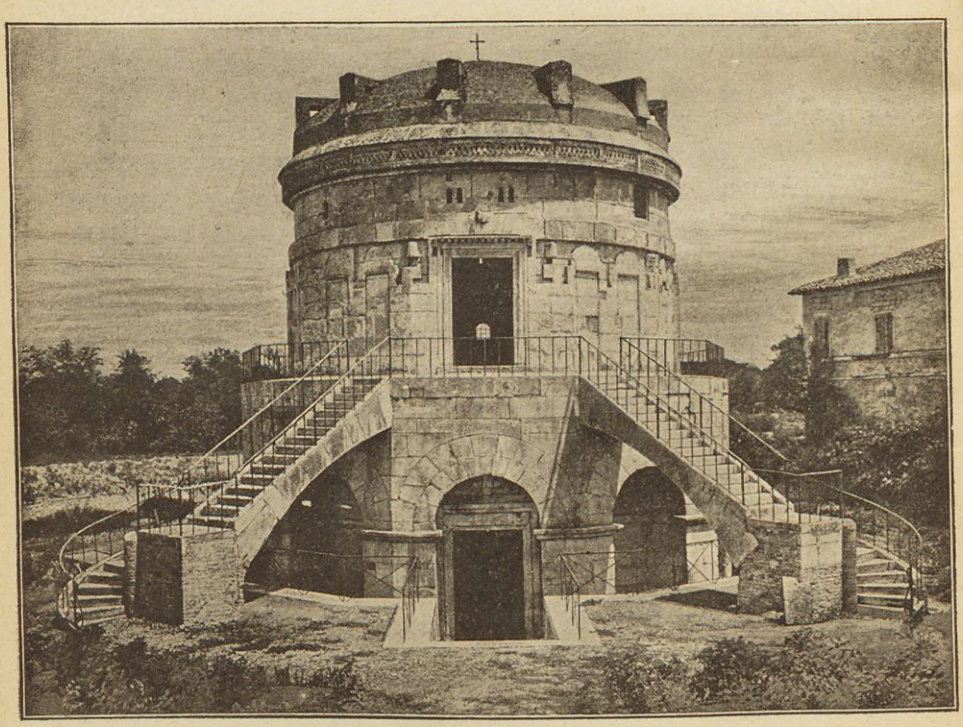

Sl. 1. Grobni spomenik Teodoriha Velikoga u Raveni.

Teodorih stolovaše čas u Raveni, čas u Veroni. Njegova se država steraše na istoku do Dunava i Drine; tu bijahu u njegovoj

vlasti južna Panonija i Dalmacija. Radi njegove mudre, pravedne i jake vlade nazvaše ga „Velikim“. Umre u Raveni, gdje mu njegova kći postavi krasan spomenik.

Poslije njegove smrti porodiše se u državi istočnih Gota smutnje radi nasljedstva na prijestolu; ove borbe dovedoše državu brzo do propasti.

U drugoj polovini VI. stoljeća, poslije propasti gotskog vladanja (vidi na str. 9), doseliše se iz srednjeg Podunavlja **Langobardi** (g. 568.). **Tim se seoba istočnih i zapadnih germanskih naroda svršila.**

Germanski osvajači i doseljenici osnovaše po tome u zemljama zapadnog rimskog carstva ove države:

a) U pokrajinama: u Španiji državu zapadnih Gota, koja je obuhvatala i jugozapadnu Francesku;

u Africi državu Vandala;

u Galiji: 1. državu Franaka,

2. „ Burgunda;

u Britaniji državice Angla i Sasa.

b) U Italiji: 1. državu Odovakrovu (476.—493.),

2. „ istočnih Gota,

3. „ Langobarda.

Od spomenutih država održa se samo Franačka i Anglosaska, a od spomenutih germanskih plemena sačuvaše svoj jezik i svoju narodnost samo Angli i Sasi; ostala se plemena stopiše s latinskim ili polatinjenim starosjediocima u jedan — romanski narod. Tako postadoše s vremenom Talijani, Francezi i Španjolci. A ovo stopljenje germanskih doseljenika s Latinima dogodilo se za to, što se je latinska kultura živo doimala neobrazovanih dobitnika.

V. Kulturne i vjerske prilike na zapadu iza hunske i germanske provale. Rimski pape i redovnici.

Propašću zapadnog rimskog carstva propala je i rimska svjetska kultura. U zemljama, u koje su barbari provaljivali ili u kojima su se stalno nastanili, ležali su mnogi i mnogi nekad bogati i gusto naseoni gradovi u ruševinama. Pomrli su na zapadu zanati, trgovina i promet, a ponestalo je i novaca. Tim je propala u velike razvijena gradska kultura. I duševni rad trgne natrag a vjersko se jedinstvo pretrgnu doseljenjem arijanskih (Goti, Vandali, Burgundi i Langobardi) i poganskih (Franci i Anglosasi) Germana. Da nije bilo tada uređene crkve, otplovili bi i zadnji ostaci rimskog prosvjetnog rada u bujici barbarskoj. Da se kršćanstvo i naobraženo romanstvo spoji sa

doseljenim germanstvom, da se opet obnovi vjersko i kulturno jedinstvo na temelju latinskog jezika — to bijaše od V. vijeka unaprijed glavna težnja katoličke crkve, napose njezinih poglavara, rimskih biskupa ili **papa**.

U širenju kršćanstva i kulture među barbarima podupirali su pape na prvom mjestu redovnici ili monasi. U zapadnoj Evropi uredi redovnički stalež sv. **Benedikt**, koji je g. 529. osnovao uzorni manastir Monte Casino kod Napulja. Svaki, koji htjede da stupi u njegov red, morade se zavjetovati, da će živjeti **čisto, siromašno i poslušno**. Osim toga zahtijevaše Benedikt od svojih sljedbenika, **da vazda rade**: prepisuju rukopise, poučavaju mladež, goje znanosti, krče šume, teže zemlju, dijele milostinje i dr. Tako stekoše Benediktovci u ono barbarsko doba golemih zasluga ne samo za širenje kršćanske vjere nego i za širenje kulture.

Papa Gregorije I. Veliki (oko 600.). Za osnivanje manastira po pravilima sv. Benedikta je puno učinio papa Gregorije I. Veliki, prvi monah na stolici papinskoj. Gregorije bijaše patricijskog roda. Isprva bijaše prefekt u Rimu; no iza smrti svog oca odreče se te časti, razdijeli svoj imutak manastirima, što ih je po uzoru sv. Benedikta osnovao na svojim imanjima na Siciliji i Rimu, te ode sam u svoj manastir u Rimu. Tu postade opat, a kao takav bijaše kasnije izabran za papu, premda se je otimao toj visokoj časti.

Postavši papa, nastojaše Gregorije I. živo, da ujedini sve zapadne narode u rimskoj crkvi. I zaista privede arijanske Langobarde, Gote i Burgunde u krilo rimske crkve, a poganske Anglosase pokrsti. Svojom pobožnošću i darežljivošću, svojim revnim i ustrajnim radom za širenje kršćanskog života, svojom odlučnošću u obrani grada Rima protiv Langobarda i Bizantinaca podigao je Grgur I. u velike moć i ugled rimskog pape, ne samo u Italiji, nego i u čitavom kršćanskom svijetu. Od njega je unaprijed opet Rim prvi grad na zapadu.

VI. Slaveni.

1. Porijeklo, pradomovina i seoba Slavena.

Slaveni su arijskoga roda. Stari Slaveni nastavahu po prostranoj ravnici istočne Evrope. Kad su germanski narodi stali ostavljati istočnu Germaniju i Podunavlje te se seliti u zapadno rimsko carstvo, krenuše slavenska plemena prema Baltičkom moru, prema Labi, Jadranskom, Jonskom i Egejskom moru. Seleći se prema zapadu i u istočno rimsko carstvo, zauzeše do VII. vijeka svu istočnu polovinu današnjeg njemačkog carstva, malne svu današnju austro-ugarsku monarhiju, istočni

dio Venecije i veći dio Balkanskog poluotoka. Šireći se ovako iz svoje pradomovine, počeše se Slaveni sve više razlikovati jezikom. Tako je iz slavenskog pranaroda niklo više jezikom različnih naroda, koji su s vremenom osnovali svoje posebne države.

2. Slavenski narodi i njihova selišta.

a) **Baltičko-polapski Slaveni.** Amo ubrajamo slavenska plemena, koja obitavahu između Baltičkog mora i sjevernih čeških gora, između donje Labe i Sale s jedne, a Odre s druge strane. Znatnija mjesta u njih bijahu: Arkona na otoku Rujani (Rügen) i Ljubice (Lübeck).

Od polapskih Slavena sačuvali su se do današnjega dana samo još Srbi u Lužicama.

b) **Poljaci.** Istočno od polapskih Slavena, između Baltičkog mora i Karpata, prebivahu mnogobrojna slavenska plemena, koja s vremenom pleme Poljaka ujedini u jedan narod te svima nadjene svoje ime. U zemlji Poljaka spominju se gradovi Gdansk (Danzig), Gnijezno (Gnesen), Vratislava (Breslau) i Krakov.

c) **Česi.** U V. stoljeću naseliše „Bojohoemum“ (Böhmen) slavenska plemena. Najglavnije pleme bijahu Česi, koji iza nekog vremena pokoriše ostala slavenska plemena u toj zemlji, te tijem narodu i zemlji nadjenuše svoje ime. Znatniji je grad Praha.

d) **Moravljani i Slovaci.** Neka s Česima srodna plemena zauzeše poriječje Morave, Vaga i Grona sve do Dunava. Uz Moravu naseljena plemena prozvala su se Moravljani. Ostalim plemenima ostade staro ime „Sloveni“ ili „Slovaci“.

e) **Slovenci.** U drugoj polovici VI. stoljeća, poslije odlaska Langobarda u Italiju, doseliše se mnogobrojna slavenska plemena u alpinske zemlje (današnju Austriju, Štajersku, Korušku, Kranjsku i istočni Tirol), u austrijsko Primorje i Veneciju. I ova plemena zadržaše staro skupno ime.

f) **Hrvati.** U VI. i VII. stoljeću naseliše Slaveni i rimske pokrajine Panoniju[1]) i Dalmaciju.[2]) Pleme Hrvata naseli se u sjeverozapadnoj Dalmaciji. U njihovoj oblasti, koja primi od plemena ime „Hrvatska“,

---

[1]) Panonija obuhvataše današnju sjevernu Hrvatsku među Kupom, Dravom i Savom, onda Slavoniju i bosansku Posavinu, a povrh toga još zapadnu Ugarsku do Dunava i istočne krajeve Austrije i Štajerske.

[2]) Rimska pokrajina Dalmacija obuhvataše zemlju Liburna, između Raše i Krke, zemlju Dalmata između Krke i Cetine, za tijem sve krajeve do Drima na jugu, do Drine i preko nje na istoku, do Kupe i bosanske Posavine na sjeveru. Glavni grad rimske Dalmacije bijaše Solin (Salonae).

bijahu znatnija mjesta: Nin, Belgrad (Alba civitas), Knin i Hlivno. Kasnije pokoriše Hrvati susjedna slavenska plemena na sjeveru, istoku i jugu, te i njima nadjenuše svoje ime.

Pokrštenje Hrvata. Oko pokrštenja doseljenih Hrvata nastojahu najviše solinsko-spljetski nadbiskupi. Prvi solinsko-spljetski nadbiskup bijaše Ivan Ravenjanin. On prenese nadbiskupsku stolicu iz razorenog (oko 630.) Solina u Spljet i pretvori Dioklecijanov mauzolej u stolnu crkvu; amo dade prenijeti i moći sv. Dujma (u drugoj polovici VII. vijeka).

g) **Srbi.** Hrvatima na istoku i jugoistoku naseliše se Srbi. Najznatnija srpska oblast bila je u početku Raša oko rijeke Raške. Glavni grad u toj oblasti zvao se Ras (pokraj današnjeg Novogpazara). Po gradu prozvalo se onda i pleme Rašani.

h) **Bugarski Slaveni.** Već od V. stoljeća slavenska plemena neprestance provaljivahu preko donjega Dunava u bizantinsko carstvo. Nekoja od njih nastaniše se u Podunavlju, druga u Maćedoniji, pa i u samome Peloponezu.

G. 679. prijeđu preko Dunava divlji **Bugari**, te sebi podlože sve Slavene među Dunavom i Balkanom.

i) **Istočni Slaveni** (Rusi). Slaveni, što ostadoše u slavenskoj pradomovini u istočnoj Evropi, bijahu u prvim stoljećima srednjega vijeka podijeljeni u mnogobrojna plemena. Najvažnija od njih bijahu: Sloveni na sjeveru oko Ilmenskog jezera, kojima bijaše glavni grad Novgorod i Poljani na Dnjepru sa glavnim gradom Kijevom.

3. Kultura starih Slavena.

Na temelju sveslavenskih riječi možemo zaključiti, da su stari Slaveni bili pčelari, stočari i ratari; da su znali presti, plesti, tkati i kovati rude, te sebi praviti odjeću i potrebno oruđe i oružje; da su znali sastavljati drvene kuće, a da još nisu umjeli zidati kuće.

U boju su se stari Slaveni služili lukom i strjelicom, mačem i nožem, kopljem i sulicom; branili su svoje tijelo štitom, šljemom i oklopom (brnijom), a u nuždi pravili opkope i gradove.

Stari su Slaveni živjeli u rodbinskoj zajednici (zadruzi), kako gdjegdje još žive seljani u južnih Slavena. Svaka zajednička obitelj imala je svog starješinu ili domaćina. Zajedničke su obitelji narasle na pleme. Na čelu plemena bijaše župan, a zemljište plemensko zvalo se župa.

Kad bi zaprijetila opasnost od neprijatelja, složilo bi se više plemena pa bi izabrala velikog župana ili kneza. Tako postadoše slavenski **narodi.**

Stari su Slaveni razlikovali božanstva svijetla i tmine; prva (n. pr. Sunce i Oganj) su im većim dijelom naklonjena i dobra, a druga (n. pr. Morana, boginja zime i smrti) zla i hudobna. Jednim i drugim božanstvima darivale su kućne starješine darove ili žrtve. Osim toga častili su stari Slaveni umrle oceve i djedove.

Strani pisci hvale prost život starih Slavena i njihovu mukotrpnost. „Lasno podnose zimu i vrućinu i kukavnu hranu, kada svoj dom brane.“ Ističu, da je u Slavena **poštovanje roditelja i starijih prva krepost**; da u njih nema ni siromaha, ni prosjaka, ni stalnoga ropstva; ističu čistoću, hrabrost i požrtvovnost slavenskih žena. Ali svi pisci spominju i njihovu veliku manu: neslogu.

VII. Avari, stari Bugari i njihove borbe sa Slavenima.

1. Avari i prva slavenska država.

U VI. stoljeću krene iz južne Rusije tatarski (mongolski) narod Avara (Obri) te se naseli u današnjoj Ugarskoj. Zavladavši slavenskim plemenima u Potisju i Podunavlju, potisnuše panonske Slavene dalje

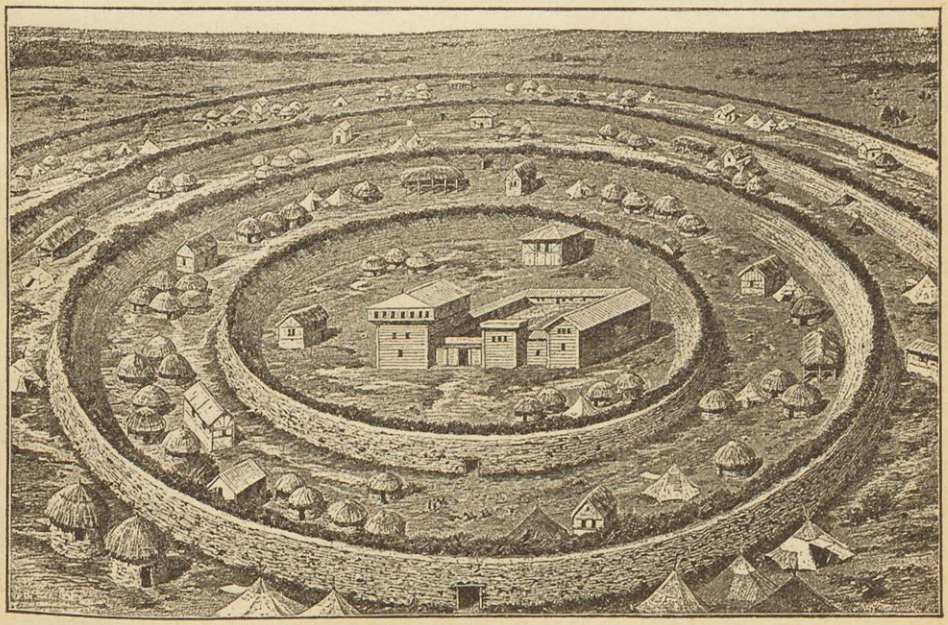

Sl. 2. Avarski opkopi ili „hringi“.

prema zapadu u alpinske zemlje. Pokorivši još Moravljane i Čehe, osnovaše veliku i moćnu državu, koja je postojala sve do kraja VIII. stoljeća. Poglavica njihove države zvao se je **Kan.**

Avari bijahu poput Huna konjanički narod te su također živjeli od plijena. Plijenili bi po bizantinskom carstvu i u zapadnim zemljama. Dragocjeni plijen bi zgrtali u velikim opkopima, koji su im ujedno služili i kao tvrđave. Te bi opkope ili hringe načinili od kamenja, zemlje i drvlja.

Slaveni, koji bijahu pokorni Avarima, morali su im obrađivati polja, a u ratu im graditi brodove i vojevati u prvim redovima; k tomu su im morali još plaćati danak. Da skrše nesnošljivi jaram avarski, digoše se slavenska plemena u alpinskim i češkim zemljama. Ustašama stade na čelo **Samo**. Ovaj potuče Avare i oslobodi Čehe i alpinske Slovence jarma avarskoga. Zahvalni Slaveni izabraše ga na to za svog kralja (oko 630.). Samo se skoro zatim zarati sa susjednim franačkim kraljem, te potuče njega i njegove saveznike Langobarde.

Ali po njegovoj se smrti njegova država raspade; no ipak su od njega oslobođena češka i slovenska plemena ostala većim dijelom i dalje unaprijed nezavisna o Avarima.

2. Stari Bugari i osnutak bugarsko-slovenske države.

Stari Bugari bijahu tatarski (turski) narod. Najprije prebivahu u južnoj Rusiji; odanle se preseliše u Daciju, gdje su morali priznavati vrhovnu vlast Avara. U prvoj se polovini VII. vijeka oslobodiše avarskoga jarma, a u drugoj prijeđoše (679.) preko donjega Dunava i osnovaše između Dunava, Crnoga mora i Balkana, pokorivši tamošnja slovenska plemena, bugarsko-slovensku državu. Malo zatim prijeđoše i preko Balkana te prisiliše Bizantince, da im plaćaju danak. U Preslavi na Velikoj Kamčiji bijaše prijestolnica njihovih poglavara ili kanova.

Stari Bugari bijahu divlje ćudi. Kad bi kan ili koji boljarin umr'o, spalili bi ga zajedno s njegovom družinom, ili bi ga zakopali u gromilu, u koju bi pobacali i sluge i žene njegove.

Bugari prihvatiše za dva vijeka jezik i običaje slovenske, a Sloveni ime bugarsko, pak tako od dva naroda postade jedan.

Istočno rimsko ili bizantinsko carstvo.

1. Justinijan (527.—565.).

Istočno rimsko carstvo moralo je odmah u postanku svome da suzbija navale Germana i Huna, a onda Slavena, Bugara i Avara. U V. stoljeću zaprijetiše Huni, a u početku VI. stoljeća Bugari samome

Carigradu. Bizantiji na sreću zavlada u to opasno doba vrsni Justinijan, koji nije samo Bizantiju obranio od njezinih neprijatelja, nego je čak podigao do **najvećeg opsega** i do velike slave.

Borbe s Vandalima i Gotima. Ugušivši ljutu bunu u Carigradu, zamisli Justinijan veliku osnovu, kako bi nekadašnje staro rimsko carstvo obnovio. Stoga pošlje vrsnog vojvodu Belisara najprije na Vandale u Africi. Belisar ih savlada za dvogodišnjeg rata, uhvati im kralja i osvoji njihovu državu (534.).

Duže trajaše rat u Italiji s istočnim Gotima. Savladavši i ove iza dvadesetgodišnjeg rata (535.—555.) steče Justinijan **svu Italiju**, a s njom i **Dalmaciju**, koja bješe g. 395. dodijeljena zapadnom rimskom carstvu.

Borbe s Perzijancima, Avarima, Slavenima i Bugarima. Justinijan nije mogao dalje nastaviti svoja osvajanja na zapadu, jer s istoka mu zaprijetiše Perzijanci, a sa sjevera Avari, Slaveni i Bugari. U ratovima s Perzijancima bijaše loše sreće. Perzijski kralj mu istom onda dopusti mir, kad je obećao, da će Perziji davati danak. — Navale divljih Avara, Slavena i Bugara uspješno suzbijaše vojvoda Belisar. Na Dunavu posagradi ili popravi do 80 tvrđica, da tako barbarima zapriječi prijelaz u bizantinsko carstvo.

Zakonodavstvo. Najviše zasluga steče Justinijan na zakonodavnom polju, jer rimsko pravo, koje je po njegovoj zapovijedi u cjelinu pribrano, postade kasnije **svjetskim pravom.** Za učenje i tumačenje rimskoga prava podigne akademije u Carigradu i Rimu.

Građevine. Justinijan se proslavi i mnogim korisnim i sjajnim građevinama: posagradi mnoge mostove, vodovode, kupališta, ceste i crkve. U velike se proslavi obnovljenjem **crkve sv. Sofije** u Carigradu. Ova je crkva najljepše djelo **bizantinskoga sloga**, kojemu je glavna osobina u gradnji **kupula** (trulo).

Gojenje svilaca. Spomena je još vrijedno, što je Justinijan uveo gojenje svilaca u svojoj državi.

2. Heraklije (610.—641.).

Najbliži Justinijanovi nasljednici morali su se posve okaniti njegove državne politike. Kad se pojaviše Slaveni, Perzijanci i drugi narodi, morade carstvo svim silama da upre, kako bi obranilo svoje sjeverne i istočne granice. Na zapadu ne mogaše održati niti ono, što bijaše Justinijan osvojio, a kamo li da ostvare njegove težnje za osvojenjem čitava nekadašnjega carstva. Od Langobarda, koji su g. 568. provalili u Italiju, branjahu još samo Veneciju, Rim i južnu Italiju.

U početku VII. vijeka zaprijeti Bizantincima velika opasnost od perzijske države. Perzijanci oteše im Mezopotamiju, Palestinu, Malu Aziju i zagroziše se samome Carigradu. U toj nevolji zbaciše Bizantinci nesposobnoga cara Fokasa i posadiše na prijestol Heraklija, namjesnika u Africi. Car Heraklije slomi moć perzijsku u odsudnoj bitci kod Ninive (g. 627.) i povrati bizantinskoj državi opet sve zemlje, što ih prije Perzijanci osvojiše.

Dok je Heraklije ratovao s Perzijancima, poplaviše i zaokupiše slavenski došljaci hrvatskoga, srpskoga i slovenačkoga plemena provincije Dalmaciju, Meziju, Maćedoniju, Heladu i Peloponez. **Tijem je slavenska seoba na Balkanski poluotok u glavnom svršena.**

Pod kraj života oteše Arapi Herakliju veći dio zemalja, što ih je on istrgnuo Perzijancima.

Arapi i islam.

1. Muhamed.

Stari su Arapi živjeli podijeljeni u više plemena, koja su sva izvodila svoje porijeklo od Abrahama. Svako je pleme štovalo svoje plemenske bogove, onda sunce, mjesec i zvijezde. Osim toga su se Arapi klanjali jednomu najvišemu bogu, **Alahu.** U **Meki** imali su svoje zajedničko svetište **kabu,** u kojoj je bio uzidan sveti crni kamen, što je pao s neba. U Meku su hodali na proštenje, te tom prilikom obilazili sedam puta kabu i svaki put poljubili sveti kamen.

Gospodari Meke i zaštitnici kabe bijahu u VI. vijeku posl. Is. Korejševići. Od jedne porodice tog plemena potječe **Muhamed.** Rodio se u Meki. Kad mu je bilo četrdeset godina, počne naviještati nauku o jedinome i nevidljivome bogu, koja se zove **islam.** Propise islama pokupiše kasnije njegovi sljedbenici i popisaše ih u knjigu **„kuran“.**

Svijet, što je prianjao uz prijašnju vjeru, usprotivi se toj nauci; stoga se Muhamed iz Meke preseli (hidžret učini) g. 622. sa svojim pristalicama u sadašnju **Medinu.** Tako postade Medina zametkom islamske države i sjedištem svjetovne vlasti Muhamedove.

Iz Medine udari Muhamed kasnije na Meku i osvoji je. Poglavice grada moradoše ga sada priznati svojim svjetovnim glavarom i poslanikom božjim. Na to pokoriše mu se malne sva arapska plemena. Iza ovih pobjeda proglasi Meku svetim gradom islamskim, sam pak ostade u Medini, gdje malo zatim umre (632.).

Vjera. Sljedbenik islama (t. j. podavanje božjoj volji) zove se arapski **muslim,** a perzijski **musliman** (t. j. onaj, koji se podaje božjoj volji).

Muhamed učaše, da nema Boga do Boga, a on da je njegov prorok. Dalje učaše, da ima dobrih i zlih anđela, da je duša neumrla, da ima uskrsnuće tijela, raj i pakao, da je Bog za svakog čovjeka već unaprijed odredio, kako će živjeti, kako i kada će umrijeti. Muslim ima osim toga, da vjeruje u objave prorokove, još da vrši pet dužnosti: 1. ima se prati (uzeti abdest) prije molitve i svakog vjerskog čina; 2. pet puta na dan klanjati, okrenut licem prema Meki (prije izlaza sunca, o podne, poslije podne, iza zalaza sunca i u ranu noć); 3. ima postiti mjeseca ramazana; 4. ima dijeliti milostinju i 5. barem jedan put u životu putovati u Meku, da se u kabi Bogu moli.

2. Prva četiri halifa (632.—661.).

Ebu Bekir (632.—634). Poslije smrti pejgamberove (Muhamedove) izabraše muslimani u Medini za njegova nasljednika (= halifa) Ebu Bekira, njegova tasta i najvjernijeg prijatelja.

Za njegove vlade urediše koran te ga razdijeliše u 114 sura ili poglavlja.

Omer (634.—644.). Ebu Bekir postavi svojim nasljednikom vrsnog vojvodu Omera. Ovaj ote Bizantincima Palestinu s Jerusalimom, Siriju i Egipat; k tomu osvoji još novu perzijsku državu. Tako je Omer svojim sretnim pobjedama proti Bizantincima i Perzijancima položio temelj svjetskom gospodstvu Arapa.

No Omer ne bijaše samo velik vojskovođa, nego i velik državnik. Od njega potječu najznamenitije uredbe arapske države. Već dosta razgranjenu državu podijelio je na pokrajine, a u njima postavio namjesnike, suce (kadije) i računske dvorove (divane). Odmjerio je dužnosti muslimanima i „nevjernima“. Uredio je još arapski koledar.

Omer se odlikovaše i svojim umjerenim i priprostim životom. Hranio se ponajviše ječmenim hljebom i datuljama a pio je samo vodu. Imao je samo dva odijela, jedno za vruće ljeto, a drugo za hladnije doba.

Osman (644.—656.). Iza Omera izabraše najstariji drugovi pejgamberovi Osmana za halifa. Vojvode njegove nastaviše osvajati u Africi i Aziji.

Alija (656.—661.). Poslije Osmana zavlada Alija, Muhamedov zet. Protiv njega ustade Muavija, namjesnik sirski, te stoga planu ljut rat između njih dvojice. Sred borbe pogibe Alija od ubojničke ruke.

3. Halifi iz porodice Omeje (661.—750.).

S **Muavijom** popne se na vladu kuća Omeja (Omejevići), koja je arapskoj državi dala **najveći opseg**, a halifsku čast učinila nasljednom. Prijestolnicu halifsku prenese Muavija iz Medine u **Damask**, gdje je još za Alije bio namjesnik.

Omejevići, koji su blizu sto godina vladali, oslabili su znatno **bizantinsko** carstvo. U Aziji oteše mu jugoistočni dio Male Azije do gore Taura, u Evropi Siciliju, Sardiniju i Korziku, a u Africi oboriše mu sasvim gospodstvo. Sedam puta udariše i na sam Carigrad, no uzalud.

G. 711. osvojiše Arapi gotovo svu **Španiju**, pobijedivši zapadne Gote kod Heres de la Frontere. U istočnoj Aziji pokoriše mnogo naroda te tu raširiše svoju državu sve do Aralskog jezera i do Inda. G. 732. pokušaše osvojiti i franačku državu, ali bijahu suzbijeni.

Franačka država.

I. Merovejići.

1. Kralj Klodvig (oko 500.), pravi utemeljitelj franačke države.

Od svih germanskih naroda, što se naseliše na zemljištu zapadnog rimskog carstva, bijahu najsilniji Franci. Po njima se Galija, njihova nova postojbina, prozove Francija (France). Pravim utemeljiteljem ove države smatra se kralj Klodvig iz porodice Merovejića (Merovinga). On osvoji najprije zadnji ostatak rimske pokrajine Galije (oko Soasona), a onda se obori na Alemane i zapadne Gote. Pokorivši još sva franačka plemena u Galiji, raširi svoju državu od Atlanskog oceana do rijeke Rajna, od Kanala do Garone. Glavni grad nove osnovane države bijaše **Paris**.

Klodvig je primio prvi od germanskih vladara katoličku vjeru. Tijem su franački vladari postali saveznici rimskim papama i zaštitnici katoličke vjere.

2. Klodvigovi nasljednici i kućne starješine. Karlo Martel i Pipin Mali.

Klodvigovi sinovi i unuci, podijelivši državu, zatirahu se ljuto i najokrutnije među sobom, ne žacajući se pri tom nikakva zločinstva, tako da je malo koji od njih um'ro naravnom smrti. Uza sve to raširi se njihova država na istoku i jugu. Na kraju VI. stoljeća zapade Francima

vojvodina **Bavarska**, koja je tada obuhvatala i velik dio današnjih austrijskih alpinskih zemalja.

Budući da Klodvigovi krvoločni i opaki nasljednici nisu više bili sposobni da sami upravljaju državom, stekli su svu vlast u državi kućne starješine (maiores domus), koji su isprva bili samo upravitelji kraljevskih dobara. Od ovih bijaše veoma znamenit **Karlo** „Martel“, čovjek razborit i hrabar. Najviše se proslavio tijem, što je suzbio navale Arapa kod **Tura** (Tours) g. 732., te ih tako zapriječio, da nijesu pokorili čitave zapadne Evrope. Od ove slavne pobjede dobio je dični pridjevak „Martel“ (kladivo).

Lena i vazali. Da bi u buduće Franačku lakše obranio od arapskih konjaničkih četa, morao je Karlo preurediti franačku vojsku, koja se do tada većim dijelom sastojala od pješaka iz seljačkog staleža, te u nju uvrstiti više konjanika, i to teško naoružanih. Jer kruna (vladar) nije mogla zahtijevati ovo skupo naoružanje bez ikakve naknade, a svojih dobara nije više puno imala, otme Karlo bogatoj crkvi više dobara, pa ih onda razdijeli među one, koji su se obavezali, da će u vojsci služiti kao teško naoružani konjanici. No ova dobra nisu se više davala u vlastito imanje ili svojinu (allodium) kao prije, nego samo na uživanje. Ovakva, samo na uživanje podijeljena dobra, zvala su se latinski beneficia, njemački lena ili feuda, a onaj, koji je dobio leno ili feudum, zvao se vazal.

Sl. 3. Franački vojnik.

Nije samo kruna dijelila lena, nego i veliki posjednici, tako da su i oni mogli imati svojih vazala. Ovakov vlasnik lena zvao se prema svome vazalu lenski gospodar ili samo gospodar (senior). Vazal se morao svome gospodaru zakleti, da će mu vjerno služiti; ako bi ovu zakletvu prekršio, izgubio bi leno.

Lena davala su se u početku do smrti obdarenika ili do smrti lenskog gospodara. No kasnije su postala nasljedna, t. j. oca mogao je naslijediti sin.

U leno nisu se davala samo manja dobra nego i čitave pokrajine i biskupije. Ova ustanova (lenstvo, feudni sustav ili feudalizam) raširila se kasnije iz Franačke i u ostale države evropske.

Širenje kršćanstva. Sv. Bonifacije. Karlo Martel prijaše i širenju kršćanstva. Pri tom ga pomagaše najviše sv. Bonifacije, rodom Anglosas, koji je posvetio sav svoj život pokrštenju poganskih Nijemaca. Najprije pripovijedaše kršćansku vjeru Frizima, onda Hesima. U zemlji Hesa nađe stari visok hrast, koji bijaše posvećen bogu groma. Bonifacije ga posječe. Sabrana svjetina iščekivaše željno, da ga njihov bog gromom ubije; no kad se njihovo iščekivanje nije ispunilo, poprimiše odmah mnogi od njih sv. krst. Bonifacije osnivaše i podizaše posvuda biskupije, crkve, manastire i škole. Papa ga zato posveti za nadbiskupa svih Nijemaca. Nadbiskupska stolica mu bijaše u **Majncu** (Mainz), koja bi tijem uzvišena na mitropolu čitave Njemačke.

Pipin „Mali". Po smrti Karla Martela naslijedi ga u vlasti i časti kućnog starješine njegov sin Pipin. Ovaj odluči, da učini kraj kraljevanju nesposobnih Merovejića. Pošto su duhovni i svjetski velikaši pristali uz njega, pošalje poslanike papi, pitajući: „Ko je vrijedan zvati se kraljem, dali onaj, u koga je samo ime kralja, ili onaj, koji zaista vrši dužnosti kraljevske?" Kad se je papa izjavio za drugo, sazove Pipin državni sabor, pa dade tu kralja skinuti i otpremiti u samostan, a samoga sebe proglasi kraljem. S njime zavlada moćna porodica Karlovića.

II. Karlovići.

1. Pipin i osnutak papinske države 756.

Kralj Pipin odužio se brzo rimskoj stolici. Kad su Langobardi udarili na Rim, pođe Pipin, pozvan od pape u pomoć, u Italiju i prisili Langobarde, da mu odstupe negdašnje bazantinsko primorje od ušća Pada do Ankone. Bizantinski car zahtijevaše, da se njemu vrati to zemljište; no Pipin ga g. 756. darova papi i tako udari temelj papinskoj državi.

2. Karlo Veliki, 768.—814.

Pipinov sin i nasljednik Karlo ubraja se među najznamenitije vladare srednjega vijeka. Svojim sretnim vojnama **ujedinio je sva germanska plemena u središnjoj Evropi,** te time njima izvojštio premoć nad susjednim istočnim narodima.

A. Ratovi Karla Velikoga.

Ratovi sa Sasima. Odmah na početku svoje vlade povede Karlo vojnu na poganske Sase. Ovaj rat trajaše preko trideset godina. Dok bi Karlo bio u saskoj zemlji, Sasi bi se prividno pokorili; ali čim bi

izišao iz njihove zemlje, namah bi se opet podigli na obranu svoje slobode i svojih bogova. Istom g. 804. pođe Karlu za rukom, da umiri narod, pošto je dobio za se velikaše. Upravu predade franačkim grofima, nastani u zemlji franačke naseljenike, a 10.000 saskih porodica naseli po drugim krajevima svoje prostrane države. Da bi kršćanstvo uznapredovalo, osnuje u zemlji 8 biskupija, a narodu naloži, da plaća svećenicima desetinu.

Rat s Langobardima. Na poziv pape zavojšti Karlo na langobardskog kralja (Deziderija), osvoji njegov glavni grad Paviju, a njega samoga zarobi i turi u samostan. Na to nazove sebe kraljem Langobarda i pridruži Lombardiju franačkoj državi (774.).

Rat s Bavarcima, Avarima i Hrvatima. Bavarski vojvoda Tasilo II., koji je sebi podvrgao alpinske Slovence, snovaše o tome, kako bi se odmetnuo od Franačke. Stoga se bijaše združio najprije s langobardskim kraljem, a kasnije s Avarima. Karlo, čuvši to, obori se na Tasila i baci ga u samostan, a Bavarsku pridruži kao pokrajinu franačkoj državi. Zajedno s Bavarskom došli su i mnogi Slovenci pod franačku vlast.

Kaznivši bavarskog vojvodu, odluči Karlo, da kazni i Avare, što su kao bavarski saveznici prodrli u Lombardiju i Bavarsku. Sin mu Pipin dopre do Tise i osvoji zadnji avarski tabor s golemim plijenom u zlatu i srebru. Zemlju do Rabe sjedini Karlo s Franačkom a avarskog naroda nestade u početku IX. stoljeća.

Savladavši Avare, pridruži i istočne slovenačke i hrvatske krajeve sve do Save i Cetine svojoj državi. No gradovi Dalmacije i otoci ostadoše zajedno sa Venecijom još dalje u vlasti bizantinskoj.

Rat s Arapima. Karlove vojske provaljivahu u više vojna i u Španiju, te tu konačno oteše Arapima sjeverno-istočni dio Španije između Pireneja i donjega Ebra.

Ratovi sa polapskim Slavenima, Česima i Dancima. U ratu sa Sasima pridružiše se Karlu nekoja plemena polapskih Slavena. No iza svršenog rata proti Sasima pobuniše se ova slavenska plemena proti Karlu te potjeraše knezove, koje im je bio nametnuo. Karlov sin Pipin uduši ovu bunu te tom prilikom prisili i Čehe, da priznaju vrhovnu vlast Franačke.

Budući da su Danci podupirali oporne Sase i polapske Slavene, bijaše Karlu prema kraju njegova života i s njima ratovati. On ih prisili, da priznaju Ajderu međom između svoje i franačke države.

Međe države. Krajine. Karlova je država sezala na jugu do Ebra u Španiji, do Gariljana u Italiji, do **Cetine u Dalmaciji** i do donje Save u Slavoniji; na istoku do Dunava, Češke šume, Sale i Labe;

na sjeveru do Ajdere i Njemačkog mora; na zapadu do Atlantskog oceana.

Da osigura međe svojoj državi, podiže Karlo na opasnim granicama vojničke krajine ili **marke**. Na čelu marke stajaše markgrof. Ovakve marke bijahu n. pr. na istoku proti Avarima: furlanska (do Drave) i istočna (sjeverno od Drave, između Rabe, Dunava i Aniže).

B. Karlo okrunjen za rimskog cara g. 800.

Kad je g. 799. u Rimu planula buna proti papi (Leonu III.), pobježe ovaj Karlu, da ga zamoli za pomoć i zaštitu. Karlo dade odmah papu otpratiti vojskom u Rim, a malo zatim uputi se i sam u Italiju. Na božićni dan g. 800., kad je Karlo u Petrovoj crkvi prisustvovao službi božjoj, okruni papa svoga zaštitnika **carskom krunom rimskom.** Odsele u naprijed smatraše se Karlo nasljednikom zapadnih rimskih careva, a njegovo carstvo nastavkom zapadnog rimskog carstva. Novomu rimskomu caru je bilo štititi kršćansku vjeru i crkvu, a za to su ga imali svi zapadni kršćani i zapadni vladari smatrati svojim svjetovnim poglavarom.

C. Karlovo nastojanje oko širenja kršćanstva i kulture.

Da bi svoju golemu državu u jednu cjelinu stopio, uvodio je Karlo svagdje kršćansku vjeru, kudagod je dopirala njegova moć. Za odgoj valjanih svećenika osnuje više učilišta, a za obrazovanje prostoga naroda podiže škole oko manastira i crkava. Svaki pak otac morao je nastojati, da mu dijete ide u školu. Na svoj dvor pozva mnogo učenih ljudi. Dozva i graditelje, slikare, kipare i pjevače iz Italije. Graditelji su mu imali graditi crkve i palače, slikari i kipari ih uresiti, a pjevači svojim pjevanjem veličati službu božju. Uz to je Karlo još unapređivao ratarstvo, obrt i trgovinu.

3. Propadanje i dioba Franačke za Karlovih nasljednika.

Karlovo carstvo bijaše sastavljeno od veoma različitih zemalja i naroda. Ovakvu prostranu državu mogao je držati na okupu samo čovjek od Karlove snage. Ali već njegov prvi nasljednik, sin mu **Ljudevit Pobožni** (814.—840.), nije imao toliko moći, da bi mogao održati u redu prostranu državu i obraniti se navala svojih sinova.

Odmah iza njegove smrti ugovoriše njegovi sinovi (Lotar, Ljudevit i Karlo) diobu države, i to u Verdunu g. 843. Uslijed ove diobe

postala je od zapadnih česti (romanskih) franačke države zapadna Franačka ili **Franceska**, a od istočnih (njemačkih i slavenskih) istočna Franačka ili **Njemačka**. U Njemačkoj izumre loza Karlovića već g. 911., a u Franceskoj g. 987.

Istočna Franačka ili Njemačka.

I. Kraljevi i carevi saskoga roda (919.—1024.).

1. Henrik I. i njegove borbe sa Madžarima.

U Njemačku počeše za vladanja slabog posljednjeg Karlovića (Ljudevita Djeteta) provaljivati Madžari, koji su se na kraju IX. stoljeća doselili u današnju Ugarsku. Više su puta razbili njemačku vojsku, a robeći i plijeneći zalijetavali su se duboko u njemačku državu.

Po izumrću Karlovića 711. izabraše Nijemci najprije franačkog vojvodu Konrada I., a poslije njega saskog vojvodu Henrika I. Za njegove vlade Madžari iznova provališe u Njemačku te je opet nemilo poharaše. Henrik I. skloni doista Madžare na devetgodišnje primirje, ali samo uz pogodbu, da im plaća danak. To vrijeme upotrebi njemački kralj, te podiže u saskoj vojvodini više tvrdih gradova, a ujedno uredi valjano konjaništvo. Za vrijeme primirja zarati se s polapskim Slavenima i osvoji Branibor. Zatim udari na Čehe i prisili njihova kneza na plaćanje danka.

U to mine primirje s Madžarima. Ovi poslaše sada po danak. Na mjesto danka posla im njemački kralj gurava psa. Na to Madžari opet udariše na njegovu zemlju; no Henrik ih sasvim razbije.

Henrika naslijedi njegov sin Oton.

2. Oton I. Veliki (oko 962.).

Bitka na rijeci Lehu g. 955. Za Otonove vlade Madžari opet provališe u Njemačku te prodriješe sve do Augsburga na rijeci Lehu. No ovdje ih Oton ljuto porazi. Odsada Madžari ne udarahu više na Njemačku.

Da bi međe svoje države osigurao proti Madžarima, ponovi Oton I. na Dunavu istočnu marku, koju je već Karlo Veliki osnovao, ali je Madžari osvojiše. Od te istočne marke kasnije postade vojvodina Austrija.

Oton I. se prozove langobardskim kraljem (951.) **i rimskim carem** (962.), **osvojivši Langobardiju i Rim.** Kad su u Italiji buknule prepirke za langobardsku krunu, pođe Oton, pozvan u pomoć, u Italiju, osvoji

tom prilikom Lombardiju i prozove se langobardskim kraljem. Jedanaest godina kasnije, kad se je Lombardija pobunila, pođe opet preko Alpa. Pokorivši Lombardiju, uđe zatim bez smetnje u Rim, i tu ga papa okruni carskom krunom g. 962. Od toga časa pa sve do godine 1806. bijahu njemački kraljevi ujedno i rimski carevi.

Ratovi sa Slavenima. Oton I. ratovao je i sa susjednim Slavenima. Polapskim Slavenima otme zemlju od srednje Labe do Odre, te osnuje za ove krajeve nadbiskupiju u Magdeburgu. Kneza češkog i poljskog prisili, da mu priznavaju vrhovnu vlast.

Oton I. ubraja se među najznamenitije vladare u srednjem vijeku, ne samo što je njemačku državu znatno raširio prema jugu i istoku, osvojivši talijanske i slavenske predjele, nego i stoga, što je Njemačkoj carskim naslovom zadobio **prvenstvo** među zapadnim vladarima.

Otona I. naslijedi sin mu Oton II. Ovaj podijeli g. 976. istočnu marku Babenbergovcu Leopoldu.

Iza smrti Otona II. vladahu još dva cara iz saskog roda, a zatim bi podignuta na prijestol salijska porodica.

II. Carevi iz salijske ili franačke kuće (1024.—1125.).

1. Konrad II. i Henrik III.

Osvojenje Burgundije i najveći obujam Njemačke. Prvi vladar iz salijske kuće, Konrad II., pripoji Njemačkoj kraljevinu Burgundiju. Tako spadoše gradovi Marsej (Marseille), Lion (Lyon) i dr. pod njemačku državu.

Henrik III., sin i nasljednik Konrada II., prinudi ugarskoga kralja, da mu prizna vrhovnu vlast. Tako se je tada Njemačka najviše razgranala. Okupila je tri kraljevine: Njemačku, Lombardiju i Burgundiju, a imala je vrhovno gospodstvo nad Češkom, Poljskom, Ugarskom i Apulijom (u južnoj Italiji). Ali ta moć propade već za sina i nasljednika Henrika IV.

2. Henrik IV. (1056.—1106.) i papa Grgur VII. (1073.—1085.).

Borba između carstva i papinstva za investituru (podjeljivanje svećeničkih časti). Od Otona I. unaprijed rimski su carevi po svojoj volji dijelili biskupske stolice, a često i namještali i skidali pape (n. pr. Henrik III.). No u XI. stoljeću nadvladaše u Rimu mišljenje redovnika burgundijskoga samostana Klini (**Cluny**). Redovnici tog samo-

stana zahtijevahu, da svećenici žive u strogom zaptu, da se ne žene, da se svećeničke časti ne prodavaju i da se crkva oslobodi svakog svjetovnog utjecaja.

Kad je papinski kancelar Hildebrand, gorljivi pristaša ove reformaške stranke, postao papom pod imenom **Grgura VII.** (1073.—1085.), uze odmah raditi, kako bi svećenički stalež popravio, a samoj crkvi pribavio slobodu od državne vlasti. Stoga najprije strogo naredi, da svećenici moraju živjeti u **celibatu** (caelebs = neoženjen); ujedno obnovi odredbe proti **simoniji** (kupovanje i prodavanje svećeničkih časti). Onda zabrani svećenicima, da primaju duhovne časti od svjetovnjaka. No njemački kralj **Henrik IV.** (1056.—1106.) ne htjede, da se okani investiture; stoga dođe u sukob s papom.

Henriku IV. bijaše jedva šest godina, kad mu je otac Henrik III. umr'o. Na nesreću Njemačke dođe mladi kralj u ruke bezdušnim odgojiteljima, najprije nadbiskupu kelnskomu, a kasnije nadbiskupu bremenskom, koji ujedno i upravljahu državom.

Čim Henrik navrši petnaestu godinu, dade ga nadbiskup bremenski proglasiti punoljetnim, pak ga pusti, neka radi što ga je volja. Kad je papa Grgur VII. proglasio svoju odredbu o investituri, popuni Henrik IV. ispražnjenu nadbiskupsku stolicu u Kelnu, ne pitajući pape. Zato mu papa zaprijeti crkvenim kaznama. Henrik se stoga postupka užesti i pozove u Vorms (Worms) na sinod odane biskupe, te papu proglasi skinutim. Na to papa sazove sinod u Rim, prokune kralja i liši njegove podanike zakletve vjernosti. Sada se njemački knezovi odmetnuše od svoga kralja pa se sastadoše, da biraju novoga kralja. No papinski ih poslanik odvrati od toga, te knezovi po njegovu naputku zaključiše, da će do godine birati novog kralja, ako se dotle Henrik ne izmiri s papom.

U takoj nevolji uputi se kralj sa svojom ženom usred ljute zime preko Alpa i osvanu pred gradom **Kanosom** (Canossa, u Modeni), u koji se papa bio sklonio. Tu morade stajati na dvorištu tri dana od zore do mraka u pokajničkoj odjeći, gologlav i bosonog; istom onda ga papa oslobodi proklestva, i to pod uvjet, da ne će prije vršiti kraljevske vlasti, dok se ne nagodi s njemačkim knezovima. No kralj se brzo pokaja za taj svoj čin, te papi zakrči put u Njemačku. Na to se opet skupiše njemački knezovi, skinuše Henrika i izabraše novog kralja. Sada planu u Njemačkoj ljuti građanski rat. Kad je protukralj umr'o, pođe Henrik opet u Italiju, da se osveti papi stoga, što ga bijaše iznova udario prokletstvom. Ušavši u Rim, postavi protupapu, koji ga okruni carskom krunom. Grgur VII. se zatvori u anđeosku tvrđu, gdje ga je car podsjedao, dok ga italski Normani ne oslobode; s njima pođe u Salerno,

gdje naskoro umre (1085.). No borba za investituru nastavi se i poslije njegove smrti. Kad je u Njemačkoj i drugi protukralj umr'o, stranka je papina na Henrika IV. dizala njegove rođene sinove. Mlađi sin Henrik zarobi sijedoga oca i prinudi ga, da se odreče prijestola (1105.). Dok se stari car spremaše na vojnu, da kazni bezdušnoga sina, zateče ga smrt (1106.). Pošto je bio proklet, zakopaše ga u kraljevskoj grobnici u Špajeru (Speier) istom g. 1111., kad bijaše papa s njega skinuo prokletstvo.

3. Henrik V. (1106.—1125.) i vormski konkordat g. 1122.

Henrik V., nasljednik Henrika IV., bijaše za očeva života uz papinu stranku; no čim se zakralji, ne htjede se odreći investiture. Istom g. 1122., bojeći se, da bi ga mogla stići sudbina očeva, popusti papi te sklopi s njime u Vormsu ugovor, u kojem bi uglavljeno, da će svećenici (kanonici i redovnici) sasvim slobodno birati svoje poglavare, ali u Njemačkoj vazda u nazočnosti cara ili njegova zastupnika; izabranim biskupima i opatima podjelivat će car žezlom svjetovna dobra, a investituru biskupskim štapom i prstenom vršit će papa.

Normani i Ingleska.

I. Seoba Normana i njihove države.

Normani ili sjeverni Germani obitavahu u Danskoj i na Skandinavskom poluotoku. Budući da se narod veoma množio, češće bi krenuli iz svoje domovine te na svojim laganim lađama zaplovili morem i navaljivali na susjedne sjeverne i istočne Slavene, na Franačku i Englesku. Već za prvog kralja zapadne Franačke ili Franceske pojavljivahu se češće pred Parizom. Da ih se obrani, odstupi im Franceska pokrajinu **Normandiju** (912.). Iz franceske Normandije pođoše kasnije u južnu Italiju i na Siciliju te tu osnovaše **kraljevinu napuljsku.** Iz Normandije osvojiše i **Englesku** (1066.). Još prije osnovaše iz Skandinavije **rusku državu** (862.). Osim toga zauzeše Islandiju, pa zalutaše čak do Grenlandije i sjevernozapadne Amerike. U svojoj domovini osnovaše tri oveće države: **Dansku, Norvešku** i **Švedsku.**

II. Ingleska.

1. Alfred Veliki (oko 900.).

One državice (7—8), štono ih osnovaše Anglosasi, provalivši u Britaniju (oko 450.), ujediniše se oko 830. u jednu kraljevinu, koja se prozva Ingleskom (Anglia).

Ingleska je država imala puno pretrpjeti od navala danskih Normana. Kad je zavladao **Alfred Veliki**, bijaše gotovo sva Ingleska u rukama Danaca. Alfred namah započe s njima ratovati, no bi potučen, te se morade poput hajduka sakrivati po močvarama i šumama. Priča se, da je našao utočište u jednog pastira, čija je kolibica stajala usred šume. Tu je, odjeven u prosto odijelo, proveo jednu cijelu zimu, vršeći najprostije poslove. Nekog dana naloži mu pastirova žena, neka pazi, da kruh u peći ne izgori. No Alfred rezuckao je bezbrižno strijelu i luk kraj peći, te posve zaboravio na kruh. Kad se je žena vratila i vidjela, da je kruh izgorio, izgrdi bjegunca riječima: „Znaš pohlepno jesti kruh, ali ne znaš paziti, da ne izgori.“

Pošto je Alfred opet sakupio čete oko sebe, udari nanovo na Dance, te iza dugotrajnog ratovanja oslobodi malne svu svoju domovinu od neprijatelja. Svoje pobjede izvojštio je preobraženom kopnenom vojskom (stalnim družinama) i povećanom pomorskom silom.

No Alfred nije se samo brinuo za oslobođenje svog naroda, nego i za njegovo blagostanje, za duševnu prosvjetu i za red u državi. Podizaše iznova razorene gradove (London posta glavni grad), manastire i crkve; osnivaše škole i dozivaše učenjake iz Franačke. On sam je preveo više latinskih djela u anglosaski jezik, te tijem postao utemeljitelj anglosaske proze. Brinuo se i za dobro sudstvo i izdao nov zakonik.

Da bi našao vremena za svoje mnogobrojne i različite poslove, odredio je od 24 dnevne ure 8 za državne poslove, 8 za nauku i molitvu, a osam za tjelesnu njegu, zabavu i spavanje. I u novčanim poslovima držao se strogog i tačnog reda. Sve svoje dohotke razdijelio je u dvije polovine: jedna mu bijaše za svjetovne potrebe (rat, gradnje i dr.), a druga za duhovne (škole, crkve i dr.).

Tako bijaše Alfred svomu narodu ne samo otac nego i uzor: najsmjeliji lovac, najhrabriji vojnik, najveći književnik, najsavjesniji i najmarljiviji radnik, koji je uvijek nastojao oko svega, što je veliko, dobro i plemenito.

Budući da u povijesti srednjega vijeka ne ćemo lahko naći vladara, koji bi razvijao veću djelatnost i uzornije nastojanje, nadjenuli su mu povjesničari potpunim pravom dični pridjevak: **Veliki.**

2. Vilim I. Osvojitelj (oko 1066.).

Poslije smrti Alfreda Velikoga opet učestaše navale Danaca i drugih Normana na Englesku. Kad je g. **1066.** izumro rod anglo-

saskih vladara, diže se na Inglesku vojvoda Vilim od Normandije, pa je osvoji i njom zavlada; stoga bi prozvan „Osvojitelj“.

Vilim I. isprva nije dirao ni u imanje ni u zakone anglosaskih podanika. No kad su ovi redomice na njega ustajali, dade većinu anglosaskih plemića poubijati, a njihova imanja razdijeli među svoje normanske vitezove. U sudove i škole počeo je uvoditi franceski jezik. Uslijed toga postao je miješanjem anglosaskog jezika s franceskim današnji ingleski jezik.

Pred smrt dade Vilim I. svojemu najstarijemu sinu Normandiju kao vojvodinu, a srednjega sina (Vilima II.) odredi za svoga nasljednika u Ingleskoj.

Sjeverne slavenske države.

I. Moravska i braća Ćiril i Metod.

Knez Mojmir. Prvu veću i uređenu slavensku državu osnovaše Moravljani. Oni ne obitavahu samo u današnjoj Moravskoj, nego također u slovačkoj zemlji današnje Ugarske; kasnije prodirahu i preko Dunava u staru Panoniju. U početku stajahu pod vlašću mnogih knezova. No oko g. 840. podvrgne sebi knez **Mojmir** sav narod, protjeravši Privinu, kneza u Nitri. Privina uteče u Panoniju, sagradi grad Blatno i osnuje oko Blatnoga jezera kneževinu, zavisnu od Njemačke. Kad je Mojmir nastojao, da svoju državu raširi i preko Panonije i da otrese vrhovnu vlast Njemačke, skine ga prvi njemački kralj Ljudevit i predade Moravsku njegovu sinovcu Rastislavu.

Rastislav (oko 862.) i slavenski apostoli sv. Ćiril i Metod. Kako Mojmir, radio je i Rastislav oko toga, da oslobodi Moravsku od Njemačke, i to ne samo u svjetovnim nego i u duhovnim poslovima. Budući da su u njegovoj zemlji do tada širili kršćansku vjeru sami Nijemci, koji nijesu poznavali narodnog jezika, pošalje glasnike bizantinskomu caru Mihajlu III., moleći ga za slavenske vjerovjesnike. Car se radosno odazva njegovoj molbi te mu posla dva učena i pobožna muža, braću Ćirila i Metoda.

Ćiril (ovako nazvan kao kaluđer, prije se zvao Konstantin) i Metodije rodiše se u Solunu od bogatih roditelja, koji su po narodnosti bili Grci. No budući da se u to doba u Solunu govorilo puno slovenski, mogla su djeca u ranoj mladosti naučiti ovaj jezik. Svršivši prve nauke u Solunu, uđe Metodije u vojničku službu, a kasnije ode u manastir olimpski. Mlađi brat Ćiril ode na nauke u Carigrad, gdje je učio zajedno s carem Mihajlom; onda ode i on u manastir.

Prvi znamenitiji apostolski rad izvršiše braća Ćiril i Metod u Kozara na Krimu. Njihov knez poželi saznati, koja je vjera prava: islamska, kršćanska ili jevrejska. Car bizantinski mu pošalje učenu braću, koji prepirući se pobijediše svoje protivnike te kneza pokrstiše. U Hersonu na Dnjepru nađoše moći mučenika sv. Klementa, trećeg rimskog pape iza sv. Petra.

Kad se braća vratiše u Carigrad, dođoše amo poslanici Rastislavovi. Car sada naloži braći Solunjanima, da idu u Moravsku pripovijedati vjeru kršćansku. Ovi pođoše na kraju godine 862. preko Bugarske u Moravsku. Ćiril priredi nova slavenska pismena i prevede evanđelja na slavenski jezik, te **udari time temelj staroslovenskoj književnosti.**

Budući da su Ćiril i Metod službu božju služili jezikom **slovenskim**, opadnuše ih njemački biskupi, da uče krivu vjeru i da su raskolnici; k tomu isticahu, da se Bog može slaviti samo u tri jezika: u židovskom, grčkom i latinskom, a nikako u slovenskom. Stoga pozove papa Solunjane k sebi u Rim, da ih sasluša.

Odazvavši se papinu pozivu, zaputiše se Ćiril i Metod s moćima sv. Klementa u Rim. Putem se svratiše u državu kneza Kocela, sina i nasljednika Privinina. Kocel ih u Blatnom lijepo dočeka. Odmah uze sam učiti slovenske crkvene knjige, pa odredi još nekoliko učenika, da ih braća Ćiril i Metod pouče u knjizi slovenskoj. Od Kocela pođoše u Italiju. Kad dođoše u Rim, ne nađoše više među živima pape Nikole I., koji ih je pozvao. Na papinskoj stolici sjeđaše već Hadrijan II. Novi ih papa lijepo primi, odobri slovensko bogoslužje i posveti obojicu za biskupe. Malo zatim oboli Ćiril i umre u Rimu godine 869. Iza toga postavi papa Metodija za nadbiskupa crkve moravske; no na molbu Kocelovu učini ga i glavarom crkve panonske, kojoj pripadaše i Slavonija.

Metodije, vrativši se iz Rima, ostade u državi kneza Kocela. Stolovaše u kneževskoj prijestolnici, u gradu Blatnom. No ovdje ga stiže žalosna sudbina. Zavidni njemački biskupi (salcburški i dr.) ga uhvatiše i baciše u tamnicu, gdje ostade preko dvije godine.

Međutim se podiže na moravskoga kneza Rastislava njegov bratić Svatopluk, te ga izdade njemačkom kralju Ljudevitu, s kojim se Rastislav bio zaratio. Njemački kralj izvadi Rastislavu oči i baci ga u tamnicu; i Svatopluka zarobi, a Moravsku predade u upravu austrijskom krajiškom grofu. No malo iza toga digoše se Moravljani na Nijemce. Ovi poslaše zarobljenog Svatopluka, da svlada svoje zemljake; ali ovaj se s njima složi, razbi Nijemce i oslobodi Moravljane, te postade njihovim knezom.

Velika Moravska za silnog Svatopluka. Suzbivši njemačke navale i protjeravši njemačke svećenike izradi Svatopluk u papinske stolice, da su njemački biskupi pustili Metodija na slobodu. On ga pozva u Velehrad. Svatopluk izradi još u papinske stolice, da se je u Nitri osnovala nova biskupska stolica. Na ovu bude postavljen Nijemac Vihing, podređen Metodiju.

Svatopluk se trudio i oko toga, da državu svoju razmakne. Čehe prisili, da mu priznadoše vrhovnu vlast; onda raširi svoju vlast među polapskim Slavenima sve do grada Magdeburga, osvoji Šleziju, zapadnu Galiciju i kneževinu Kocelovu. Tako postade na jugu susjed Bugarima i podravskim Hrvatima.

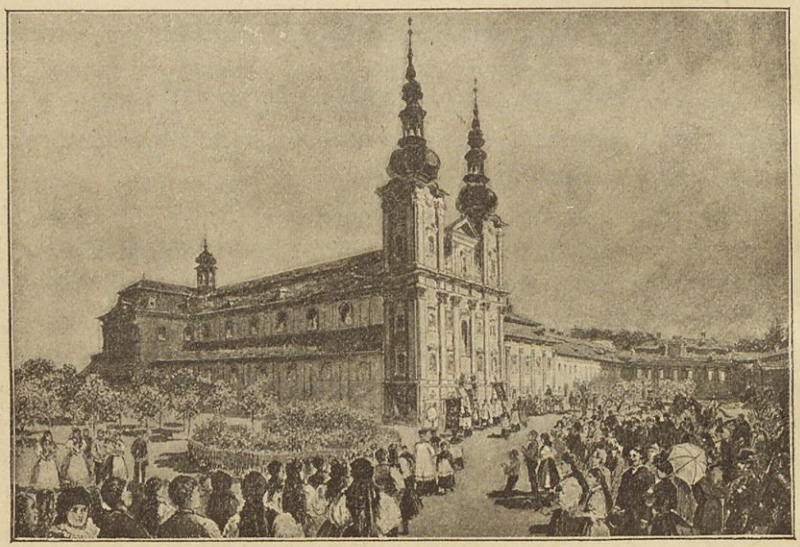

Sl. 4. Velehrad.

Godine 885. umre Metodije. Iza njegove smrti postade nitranski biskup Vihing nadbiskup moravski. Ovaj ishodi u pape, da zabrani slovensko bogoslužje. Privolom kneza Svatopluka potjera iz moravske države preko 200 slovenskih svećenika, pa uvede posvuda latinsku liturgiju. Tim pripravi crkveni priključak Moravske k Njemačkoj. Političku slobodu Moravske obrani još Svatopluk proti njemačkomu kralju Arnulfu, koji je dvaput navalio na Moravsku, dozvavši u pomoć Madžare.

Dioba i propast moravske države. Pred smrt pozove Svatopluk svoja tri sina i dade im svežanj pruća, da ga prelome. Ne mogavši oni toga učiniti, razveže on sam svežanj i polomi pojedine prutiće sve redom.

Onda im reče: „Ako budete složni, ne će vas nitko svladati; ali nastradat ćete poput ovih slomljenih prutića, budete li nesložni!“ No ova opomena nije pomogla. Iza smrti Svatoplukove podijeliše nesložna braća državu, i sada poče Moravska slabiti; polapski se Slaveni i Česi odmetnuše te pridružiše Nijemcima. Malo zatim oboriše Madžari sasvim nekad silnu državu moravsku (g. 906.), te zavladaše njezinim istočnim dijelom.

II. Češka država.

Priča se, da je u davno doba u Češkoj vladala kneginja Libuša. Ona se udala za seljaka Přemisla, koji je tim postao pradjed dinastiji **Přemislovića.**

Sigurnija povijest Češke počinje za Karla Velikoga, kad su Česi plaćali danak franačkoj državi.

Prvi poznatiji knez bijaše **Bořivoj.** On je priznavao vrhovnu vlast moravskoga kneza Svatopluka i na njegovu dvoru primio kršćansku vjeru od Metodija. Tijem bi i u Češkoj na neko vrijeme uvedeno slovensko bogoslužen je. Ali poslije raspada moravske države češki se knezovi dadoše pod okrilje Njemačke. Bořivojev unuk **sv. Većeslav** priznavaše već vrhovnu vlast njemačkog kralja Henrika I. To Česima ne bješe po ćudi. Većeslavljev brat Boleslav postavi se nezadovoljnicima na čelo, ubije pobožnoga Većeslava, te sam zavlada Češkom.

Boleslav I. Grozni uskrati njemačkom kralju poslušnost i danak. No njemački kralj Oton I. provali u Češku i prisili Boleslava da opet plaća danak. U boju kod Augsburga (955.) pomagaše već Boleslav Otona protiv Madžara.

Hrabri knez **Břetislav**, prozvan češki Ahil, stalno pridruži Češkoj **Moravsku** (oko 1030.).

Knez **Vratislav II.** pomagaše njemačkoga kralja Henrika IV., kad se borio sa Sasima i papama. Henrik IV. ga za to odlikova kraljevskim naslovom. Za sinova njegovih planuše ljute borbe o prijestol.

III. Poljska.

1. Poljska vazalna zemlja Njemačke; pokrštenje poljskog naroda.

Poljskom vladahu najprije **Pijastovići**, potomci seljaka Pijasta. Prvi poznatiji vladar iz te kuće bijaše **Mječislav** (Meško), suvremenik njemačkomu kralju i rimskomu caru Otonu I., koji ga je prisilio na plaćanje danka. Oženivši se kćerju češkog kneza Boleslava I., prihvati kršćansku vjeru, a za njim i narod poljski.

2. Boleslav Hrabri oko 1000.

Poljska se oslobodi vazalstva njemačkoga, te se znatno proširi. U velike podigne moć i važnost poljskog naroda Mječislavov sin i nasljednik Boleslav Hrabri ili Veliki. Ovaj zamisli veliku misao, kako bi sve sjeverne Slavene prikupio u jednu veliku državu. Stoga vojevaše sa svim susjednim narodima i plemenima.

Česima ote Moravsku, Nijemcima Lužice, Madžarima sjevernu Ugarsku, a Rusima Crvenu Rusku (t. j. današnju Galiciju do Buga) pak i dalje zemlje do Kijeva; i Kijev osvoji i oplijeni.

Raširivši svoju državu od Baltičkoga mora do Dunava i Karpata i od Dnjepra do Labe, dade se pred svoju smrt (1025.) okruniti za **kralja.**

3. Propadanje i dioba poljske kraljevine poslije Boleslava Hrabroga.

Po smrti prvog poljskog kralja zarediše slabi i tiranski vladari, za kojih su se progonili braća i rođaci u kraljevskoj porodici, plemići svađali među sobom, a kmetovi se dizali na vlastelu i svećenike. Ovim se nemirima, bojevima i smutnjama okoristiše susjedni narodi, te se oslobodiše od Poljske ili osvojiše malo ne sve, što im je Boleslav oteo. Ovako oslabljeni poljski vladari moradoše se odreći kraljevskog naslova i opet priznavati vrhovnu vlast Njemačke. Još gore je bilo, kad se je kasnije Poljska dijelila u četiri kneževine.

IV. Rusija.

Osnutak ruske države g. 862. i pokrštenje ruskog naroda. U istočnih Slavena postaše s vremenom od više županija dvije veće kneževine: **novgorodska** na sjeveru i **kijevska** na jugu. Pojedina plemena ovih kneževina življahu u vječitoj svađi. Neslogu njihovu upotrebiše susjedni narodi. Kozari zauzeše grad Kijev, a ratoborni Varjazi iz Skandinavije prinudiše Novgorođane, da im plaćaju danak.

Uvjerivši se Novgorođani, da se sami ne mogu vladati niti obraniti od neprijatelja, poslaše poslanike **normanskomu** plemenu **Rusa,** poručujući im ovo: „Zemlja je naša velika i bogata, no reda u njoj nema; dođite zato k nama i vladajte nama.“ Na ovaj poziv krenuše tri ruska kneza (braća) sa svojim četama preko mora te ovladaše novgorodskom kneževinom.

Od toga se časa pokorna im zemlja zvala **Rusija.** Najstariji brat **Rurik** nastanio se u Novgorodu. Poslije smrti svoje braće prikupio je i njihove oblasti te tako postao pravi osnivač ruske države.

Rurikov rođak i našljednik **Oleg** (oko 900.) osvoji grad **Kijev** i prenese tamo svoju **prijestolnicu.**

Za kneza **Vladimira** Svetoga (oko 1000. g.) raširi se kršćanska vjera u Rusiji. Vladimir dozove svećenike iz Grčke i pokrstivši se, uze uvoditi kršćanstvo u svom narodu.

Vladimirov sin **Jaroslav** podizaše crkve (sv. Sofiju u Kijevu) i nastojaše, da dobije valjanih svećenika. Pred smrt razdijeli državu među svoje sinove, pak stoga poče Rusija sve više slabiti.

Bizantija i južne slavenske države.

I. Bizantija.

Bizantija na vrhuncu svoje moći za careva maćedonskog roda (867.—1025.). Po smrti cara Heraklija († 641.) imali su Bizantinci i dalje odbijati nasrtaje Perzijanaca, Arapa, Avara, Bugara i Slavena. U ovo opasno vrijeme je unutrašnja povijest Bizanta ispunjena vjerskim raspram a i vječitim borbama o prijestô. Zbačenoga bi cara redovno nakazili (odsjekli bi mu nos, iskopali bi mu oči i. t. d.), strpali ga u manastir ili prognali. Istom car **Vasilije I.** (867.—886.), osnovatelj slavne maćedonske dinastije, podiže nanovo bizantinsko carstvo. Srpske i hrvatske župane prinudi, da opet priznavaju vrhovnu vlast Bizantije, a obale dalmatinske očisti od gusara srpskih, hrvatskih i saracenskih. — Car **Tzimiskes** (oko 971.) i njegov nasljednik **Vasilije II** (oko 1000 g.) osvojiše bugarsku državu. Vasilije II. pokori još i Armeniju. Tako se je vlast bizantinska protezala od Dunava do Eufrata, od armenskih gora do Italije.

No već poslije smrti Vasilija II. poče bizantinsko carstvo propadati. Zadnji komad italskog posjeda oteše mu u južnu Italiju doseljeni Normani, a gotovo čitavu Malu Aziju zaokupiše Seldžuci (Turci); s Rimom pak u vjerskom pogledu Bizantinci razvrgoše svaku svezu g. **1054.**

Bizantinska kultura i znamenitost Bizantinaca u kulturnom pogledu. Otkako je kršćanstvo odnijelo mejdan nad poganstvom već za Teodozija Velikoga, stade naglo propadati poganska prosvjeta. Nju zamijeni u bizantinskom carstvu bizantinska kultura, kojoj iznutra udari pečat **kršćanstvo**, a spolja je zaodjenu **grčki jezik.**

Bizantinci obradiše malne sve grane književnosti: teologiju povijest, pravo, jezikoslovlje, liječničku i vojničku nauku, matematiku i astronomiju. Znamenito je i njihovo pjesništvo, toliko crkveno-pobožno koliko i narodno.

Od umjetnosti razvi se u njih najviše graditeljstvo, koje se ispe do svog vrhunca već za cara Justinijana.

Velikih zasluga stekoše Bizantinci, što spasoše i sačuvaše plodove umnoga rada iz starih vremena; što presadiše starinsku duševnu baštinu među druge narode, i što i svoju vlastitu duševnu i materijalnu prosvjetu posijaše po susjednim istočnim i slavenskim narodima. Grčko-istočni Slaveni (Bugari, Srbi i Rusi) primiše pismo i kršćansku vjeru iz Carigrada te urediše na bizantinsku i svoju crkvu i svoje manastire; njihova je knjiga i umjetnost odsjev bizantinske knjige i umjetnosti; iz Bizantije uzeše novac, zanate, odjeću, oružje, običaje — uopće se je u njih čitava prosvjeta podigla na bizantinskim temeljima.

II. Bugarska.

Prvi bugarski kanovi bili su Bizantiji čas neprijatelji, čas saveznici. Kad je Bugarskom vladao silni **Krum** (oko 800.), država je bugarska obuhvatala svu današnju Bugarsku, Vlašku i istočnu Ugarsku. Bizantincima uze znameniti grad Sredec (Sofija). Na to bizantinski car (Nikefor) diže na nj veliku vojsku, provali u Bugarsku i spali mu prijestolnicu Preslavu. No na povratku namami Krum bizantinsku vojsku u neki balkanski klanac, te je strašno potuče, a samoga cara zarobi i odsiječe mu glavu. Od careve lubanje načini sebi čašu.

Bizantinci pokrste Bugare. U drugoj polovini IX. stoljeća vladaše Bugarskom knez **Boris**. Ovaj zamoli bizantinskog cara Mihaila III., da bi ga pokrstio. Car rado usliši tu molbu te mu sam kumovaše na krstu. Zatim skloni Boris svoje boljare, te i oni primiše kršćansku vjeru.

Car Simeun Veliki (oko 900.).

Simeun, mlađi sin Borisov, bio je najčuveniji vladar bugarski. Odgojen je bio u Carigradu. Odmah u početku svoje vlade zarati se s Bizantincima. Bizantinski car pozove u pomoć Madžare. Ovi prijeđoše preko Dunava, potukoše Simeuna, oplijeniše mu prijestolnicu i oteše cijelu zemlju bugarsku Dunavu na sjeveru. Srećniji bijaše Simeun u ratu sa Bizantincima i Srbima, njihovim saveznicima. Bizantincima ote veći dio **Maćedonije** i **Arbanije**, a u Srbiji postavljaše i skidaše župane po svojoj volji. Prema Srbiji išla je tada granica uz rijeke Drim, Ibar i Moravu; Priština, Niš i Biograd bijahu tada bugarske varoši. Osvojivši toliko zemalja, okruni se Simeun **carskom** krunom i nazove se „car Bugarima i samodržac Grcima.“ Ujedno uzvisi arhiepiskopa bugarskoga

na čast **patrijarha**. Uz to potpomagaše slavenske književnike, te bugarska knjiga proživi za njega svoje **zlatno doba**.

Dioba i propast bugarske carevine (971. i 1019.). Simeuna naslijedi slabi mu sin Petar. Već za njegove vlade poče Bugarska propadati. Najprije se pojavi pop **Bogomil**, koji je učio, da je Bog stvorio samo duh (nevidljivi svijet), a sotona tvar (vidljivi svijet). Zabacio je krštenje, uopće sve sakramente. Revnovao je protiv svećenika te učio, da svaki čovjek može naučavati vjeru. Tako pop Bogomil prouzroči vjerski razdor, s kojega je Bugarska puno stradala. Kasnije se diže na cara boljar Šišman, upravitelj zapadnih oblasti, te mu otrgne Maćedoniju i Arbaniju. Tako se Bugarska raspade na **dva** carstva: na istočno (između Dunava i Balkana), koje ostade Petru, i na zapadno (između Egejskoga i Jadranskoga mora), gdje se zacari **Šišman I.** Nemoćju vjerski razrovane i politički razdvojene Bugarske okoristiše se Bizantinci, te najprije osvojiše istočnu (971.), a kasnije i zapadnu Bugarsku (1019.).

III. Raška i Duklja.

1. Raška.

Srbi, naselivši se na Balkanskom poluostrvu, živjeli su u početku zasebno, pleme po pleme. No s vremenom osiliše se neka od ovih plemena te, pokorivši susjedna plemena, osnovaše manje oblasti, koje su priznavale vrhovnu vlast Bizanta, sad više sad manje.

Najznamenitija srpska oblast je u prvo doba Raška ili prava Srbija sa središtem u Polimlju. Tu su sjedili veliki župani. Za velikog župana Mutimira, suvremenika slavenskom apostolu Metodiju, pošalje bizantinski car Vasilije I. svećenike iz Carigrada, koji pokrstiše srpski narod.

Poslije Mutimirove smrti nastadoše u Raškoj borbe o vlast i čast velikog župana. U te se borbe umiješa bugarski car Simeun, te u Raškoj po svojoj volji postavljaše velike župane.

Po Simeunovoj smrti vrati se iz bugarskoga ropstva knez **Česlav**, potomak predašnih srpskih župana. Kako je Bugarska iza smrti cara Simeuna počela slabiti, diže Česlav pomoću Bizantinaca ustanak proti Bugarima i oslobodi Rašku od bugarske vlasti. Na to Česlav, iza oslabljenja Hrvatske, Raškoj uže pripoji Bosnu, a knezove primorskih oblasti: Duklje (današnja Crna Gora), Trebinjske (oko Trebinja), Humske (od gornje Neretve do Jadranskoga mora, pa od ušća Neretve do Dubrovnika) i Neretve (između Četine i Neretve) skloni, da mu priznaju vrhovnu vlast. Tako sezaše vlast srpskog velikog župana — barem po imenu —

od Jadranskog mora do Ibra, pa od donje Cetine do Bojane. Jedino dva grada, Dubrovnik i Kotor, naseljena većinom Latinima, ostaše pod neposrednom vlašću bizantinskom.

2. Duklja kano samostalna kraljevina.

Iza smrti Češlavove (oko 960.) raspade se njegova država. Zapadne se oblasti odmetnuše, a Raška sama dođe pod vlast bizantinskog cara. Sad se podiže Duklja kano samostalna država. Središte srpskog državnog života prenese se tim iz zagorskih krajeva u **primorje**, sa glavnim težištem na Skadarskom jezeru. Duklji se pridružiše još Trebinjska i Humska.

Duklja postane kraljevinom za pape Grgura VII. Dukljanski knez **Mihajlo**, suvremenik hrvatskomu kralju Zvonimiru, ujedini dopuštenjem Grka i Rašu sa svojom državom. Vladajući tolikom državom, zaželi imati i sjajniji naslov, te se stoga obrati na silnog papu Grgura VII. s molbom, neka mu pošalje znakove **kraljeve** vlasti. Papa mu radosno usliša molbu (1078.).

Mihajla naslijedi sin mu **Bodin** (oko 1100.). Ovaj priključi Duklji još gornju Bosnu. Poslije njegove smrti porodiše se u Duklji ljute borbe i smutnje, za kojih opet Grci stekoše vrhovnu vlast nad Dukljom i Rašom.

IV. Hrvatska država.

1. Sastavne česti hrvatske države.

Hrvatska se država sastavila od prave Hrvatske (zagorska Dalmacija između Zrmanje i Cetine), Liburnije (današnje hrvatsko primorje), Slovinske zemlje (između Kapele i Dunava, donje Drave i Save) i Dalmacije. Oblasti Hrvatska i Liburnija imale su valjada već za Karla Velikoga zajedničkog kneza. I Slovinska ili Slavonija imala je u početku svoje vlastite knezove, koji su od Karla Velikoga unaprijed priznavali vrhovnu vlast zapadnih careva. Romanska je Dalmacija bila sastavljena od otoka i više autonomnih gradova, koji su još sveđer priznavali vrhovnu vlast bizantinsku. Tako možemo već za Karla Velikoga razlikovati one tri političke česti, koje kasnije sačinjavaju trojedinu kraljevinu: Hrvatsku, Slavoniju i Dalmaciju. Prve se dvije zemlje ujediniše već u početku X. stoljeća, a Dalmacija (romanska) dođe istom u drugoj polovini XI. stoljeća stalno pod vlast hrvatskih vladara.

2. Slavonija se otimlje franačkoj vladi. Ljudevit Posavski.

Za cara Ljudevita Pobožnoga počeše franački markgrofi zatirati narod u Slavoniji. Stoga diže ustanak proti Francima veliki župan Ljudevit Posavski. On se sjedini sa korutanskim Slovencima i sa srpskim Timočanima (oko rijeke Timoka u današnjoj istočnoj Srbiji). Franci poslaše proti njemu furlanskog markgrofa i hrvatskog kneza Bornu. Markgrof potuče Ljudevita dva puta na gornjoj Dravi. Na to se korutanski Slovenci na Dravi, Savi i Soči pokore Francima. Ljudevit porazi, istina, hrvatskog kneza na Kupi i pohara mu onda njegovu zemlju, ali proti franačkim vojskama, koje su prodirale u Slavoniju ili Slovinsku zemlju, nije se mogao dulje održati. Stoga pobjegne iz zemlje. Skloni se u Hrvatsku, ali ga tu iz potaje ubije ujak umrloga Borne. Car Ljudevit pridruži sada Slavoniju furlanskoj markgrofiji. No kasnije se ipak opet spominju knezovi u Slovinskoj zemlji. Knez Braslav bijaše vjeran vazal i saveznik istočnofranačkom ili njemačkomu kralju proti moravskom knezu Svatopluku. No kad je Njemačka u početku X. stoljeća radi madžarskih provala sasvim oslabila, skloni se Slovinska zemlja pod zaštitu Tomislava, tadašnjeg moćnog kneza Hrvatske.

3. Zajednički vladari Hrvatskoj i Slavoniji. Tomislav, prvi hrvatski kralj (oko (925.).

Početkom X. stoljeća vladao je Hrvatskom knez Tomislav. Nakon sretnih ratova s Madžarima, skloni Slavoniju, da ga priznaje za svog vladara. I latinski gradovi Dalmacije dadu se po naredbi bizantinskog cara pod njegovo okrilje. Na istoku raširi Tomislav svoju državu valjada do Drine, pridruživ Hrvatskoj i Bosnu. Vladara Humske, Mihajla Viševića, skloni, da je zajedno s njime radio oko saziva spljetskog crkvenog sabora, na kojemu se je zabranilo slovensko bogoslužje. Raškog župana Zaharija, koji je morao bježati pred silnim bugarskim carem Simeunom, pogostio je na svom dvoru; i druge srpske bjegunce zakriljivao je proti bugarskomu caru. Kad je ovaj digao vojsku na njega, potuče ga sasvim.

Sjedinivši u svojoj vlasti toliko zemalja i stekavši toliku moć i slavu, proglasi se Tomislav **kraljem hrvatskim** oko 925.

Malo zatim bilo je Tomislavu opet ratovati s Bugarima. On opet sasvim razbije bugarsku vojsku, a car Simeun sam umre za ovog rata. I Tomislav umre malo zatim. Poslije njegove smrti poče hrvatska država slabiti. Njezine susjedne oblasti na istoku i jugu: Bosna, Neretva i Humska priključiše se najprije Raškoj, a kasnije Duklji. Romansku

Dalmaciju i obližnje otoke osvoji mletački dužd Petar Orseoli (g. 998.) Od toga časa prestadoše Mleci plaćati danak, što su ga do tada davali hrvatskim kraljevima za slobodno brodarenje po Jadranskom moru. Istom **Petar Krešimir** (do 1073.) podigne nanovo hrvatsku državu. On osvoji oblast Neretvu zajedno s otocima Bračom, Hvarom i Visom, pa onda još sjevernu latinsku Dalmaciju (gradove Spljet, Trogir i Zadar, te otoke Rab, Cres i Krk). Na to se proglasi kraljem Hrvatske i Dalmacije.

4. Hrvatska vazalna kraljevina papinske stolice.

Petar Krešimir nije imao sina. Stoga ugrabi krunu velmoža Slavić. Protiv njega pozovu primorski gradovi u pomoć italske Normane. Ovi dođoše i odvedoše Slavića u ropstvo. Sada zavlada Hrvatskom slavonski ban **Zvonimir** (1076.—1089.), pristaša pape Grgura VII. Papa posla u Hrvatsku svoga poslanika, da kruni Zvonimira. U solinskoj crkvi sv. Petra predade poslanik hrvatskomu vladaru zastavu, mač, žezlo i krunu; a ovjenčani se kralj zavjeri, da će vazda vršiti sve što mu papa naloži, i da će u ime danka davati rimskoj stolici svake godine dvjesta dukata.

Kad je buknuo rat između papinske i carske stranke, zarati se Zvonimir s istarskim markgrofom i koruškim vojvodom, jer su oba ostala vjerna njemačkomu kralju Henriku IV.

5. Hrvatska se združi s Ugarskom g. 1102.

Petar II., posljednji kralj hrvatske krvi. Budući da Zvonimir nije ostavio sina, uzvišen bi na prijestol Stjepan II. (1089.—1091.), Krešimirov sinovac, koji je doslije životario u samostanu. No ovaj umre već koncem g. 1090. Sada nastadoše borbe o vlast. Narodna stranka izabere za kralja **Petra**, a pristaše Zvonimirove udove „lijepe“ Jelene i svećenici pozovu brata joj, ugarskoga kralja Ladislava I., da uzme hrvatski prijestol. Ladislav prijeđe preko Drave i osvoji **Slavoniju** do Gvozda (Kapele).

U zauzetoj zemlji predade upravu svome sinovcu Almi, a u Zagrebu osnuje biskupiju (1093.), koju podredi nadbiskupiji kaločkoj.

Iza smrti Ladislavove (umr'o 1095.) potjeraše Hrvati Almu, a Slavonija se opet sjedini s Hrvatskom. No Ladislavov nasljednik Koloman odluči, da u Hrvatskoj opet uspostavi baštinsko pravo svoje kuće. Stoga pošlje svoju vojsku u nju. Kod današnje Petrove gore sukobi se njegova vojska sa hrvatskim kraljem Petrom, koji bi u boju poražen i ubijen. S njime izdahnu posljednji kralj hrvatske krvi.

Ali Kolomanova vlast u Hrvatskoj ne potraja dugo. Kad je sa svojom vojskom pošao u Galiciju te tamo bio sasvim potučen, podigoše se Hrvati iznova protiv Arpadovića te pođoše sa svojom vojskom sve do Drave, da obrane svoju domovinu. I Koloman dođe na Dravu te stade ugovarati sa poglavicama hrvatske vojske. Ovi mu u ime 12 hrvatskih plemena obrekoše, da će ga u ratu podupirati (svako pleme sa 10 oboružanih konjanika), i to do Drave o svom trošku, a preko Drave o kraljevu; Koloman se opet obaveza, da ne će od hrvatskih plemena pobirati nikakve zemljarine.

Nakon toga ugovora pođe ugarski kralj na more, gdje ga Hrvati u Biogradu okrune za kralja Hrvatske i Dalmacije g. 1102.

Do godine 1105. ote Mlečanima dalmatinske gradove Zadar, Šibenik, Trogir i Spljet sa susjednim otocima. Ovim gradovima potvrdi njihove stare sloboštine i njihovu samosvojnu upravu. No dalmatinski gradovi južno od Neretve, kao n. pr. Dubrovnik i Kotor, ostadoše i dalje pod vrhovnom vlašću **bizantinskog** cara.

Madžari.

1. Stjepan Sveti (oko 1000. g.), prvi kralj ugarski.

Prema kraju IX. stoljeća dođoše Madžari (Ugri) pod vođom knezom Arpadom s Urala u dunavsku nizinu, te se nastaniše između Tise i Dunava. Zauzevši krajeve negdašnje Kocelove države i oborivši Moravsku (g. 906.), osnovaše državu, koja se poslije prozove Ugarska (Hungaria). Doselivši se u novu postojbinu stari su Madžari kao izvrsni i ubojni konjanici plijenili i robili zapadne i južne zemlje. Najviše je patila od njihovih navala Njemačka. No iza krvavog poraza kod Augsburga g. **955.** prestadoše Madžari udarati na susjedne zemlje. Madžari se sada sprijatelje s kršćanskom vjerom i zapadnom kulturom. Knez se Gejza, koji vladaše prema kraju X. stoljeća, već pokrsti i oženi svoga sina Stjepana kćerju bavarskog vojvode.

Gejzu naslijedi njegov sin Stjepan. S njime počinje novo doba u povijesti Madžara. On nastojaše najvećom revnošću, da raširi kršćansku vjeru među svojim narodom i da uredi svoju državu po njemačkom uzoru. Dopuštenjem pape osnuje osim nadbiskupije u Ostrogonu, u svojoj prijestolnici, još više biskupija i opatija. Papa ga za to nadari kraljevskom krunom i prozva **apostolskim kraljem.** Stjepan se tom krunom okruni g. **1000.** posl. Is.

2. Arpadovići Ladislav i Koloman.

Od Stjepanovih nasljednika na ugarskom prijestolu važni su Ladislav i Koloman, jer su oni prvi Arpadovići, koji su **proširili** ugarsku državu, združivši s Ugarskom Slavoniju, Hrvatsku i Dalmaciju. (Vidi pobliže povijest Hrvatske). Tako se je Ugarska već u početku XII. stoljeća prostirala do Jadranskoga mora.

Arapi i Seldžuci (Turci).

I. Arapi.

1. Cvat i komadanje arapske države.

Godine 750. obori Omejeviće **Ebul-Abas**, te sam zavlada arapskom državom. Da bi svoju vlast osigurao, domami devedeset članova porodice Omejevića u Damask, pa ih tamo poubija; jedini Abdurahman pobježe u Španiju i osnuje ondje samostalnu državu (755.).

Abasovići sagradiše na Tigrisu novi grad, **Bagdad**, kamo prenesoše i svoju stolicu. Tu je stolovao oko g. 800. halif **Harun-Erašid**. Njegovo se vladanje spominje kao **zlatno doba halifstva**. Bio je vrstan i uman vladar, koji je obilato pomagao nauku, pjesništvo i umjetnost. Bizantinsko je carstvo iza duga ratovanja prisilio, da mu plaća danak.

Njegov sin uvede od stranih zarobljenika, najviše od **Turaka**, tjelesnu stražu, koja se poput rimskih pretorijanaca brzo dočepa velike vlasti. Poglavica ove straže, po imenu „emir-el-umera“ (knez nad knezovima), steče najposlije svu vlast u državi, a halifi su utjecali i odlučivali samo u duhovnim poslovima.

U to se doba arapska država počela dalje komadati. Već se za Haruna osnovaše u sjevernoj Africi dvije nove muslimanske države: **Fez** i **Tunis**. Kasnije odmetnuše se od bagdadskog halifa još **Maroko**, **Misir** i **Arabija**. Tako je nekad velika vlast halifâ od dana do dana sve više propadala; na posljetku im ostade samo Bagdad s okolinom. Tamo vladahu sve do g. 1258.

2. Arapska (islamska) prosvjeta.

Arapi su svojom prosvjetom nadmašili sve ostale narode srednjega vijeka. Daleko su dotjerali ne samo u tvarnoj nego i u duševnoj prosvjeti.

A. Tvarna (materijalna) kultura.

Arapi su se marljivo bavili **ratarstvom**. U Mezopotamiji obnoviše staro umjetno natapanje i, dotjeravši ga, prenesoše ga čak i u Španiju

i Siciliju. Velike su zasluge stekli presađivanjem kulturnih biljaka po zemljama oko Sredozemnoga mora. Oni donesoše u južnu Evropu pirinač (rižu), južno i plemenito voće (naranče, urme, šipke, breskve, limune i dr.), pamuk, cvijeće za ures (ruže, ljubice, ljiljane, jorgovan) i dr.

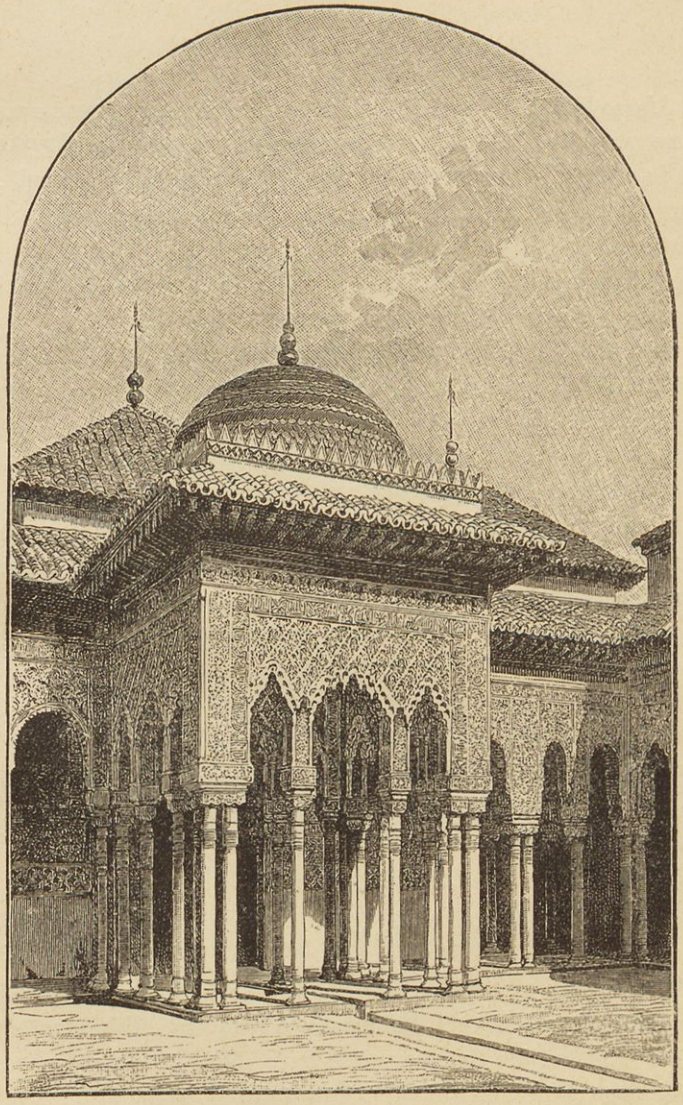

Sl. 5. Istočni paviljon lavljeg dvorišta u Alhambri.

U **stočarstvu** su osobito nastojali oko dobrih konja i ovaca s plemenitom vunom.

Najviše **zanata** naučiše od Bizantinaca, ali svakoj svojoj izradi udariše oseban pečat po svojem ukusu. Tkali su izvrsnu čohu, ćilime (sa-

gove) i svilu; kovali od čelika dimiškije; izrađivali oklope, laneni i pamučni papir i dr. Na glasu su bili arapski vezovi po drvetu i čeliku. Arapska se **trgovina** razgranala po Aziji, Africi i Evropi, te bijaše **najveća** u srednjem vijeku.

B. Duševna prosvjeta.

Za Abasovića počeše Arapi uspješno obrađivati matematiku i prirodne nauke. U aritmetici uvedoše t. zv. **arapske brojke,** što su starinom iz Indije, i **decimalni sustav.** Medicinskoj su nauci poslužile mnoge, vrsno uređene bolnice, od kojih bijahu najznamenitije u Bagdadu i u Damasku.

Svjetskoga glasa bijahu velike škole u arapskoj Španiji, među kojima bijaše najznamenitija ona u **Kordovi.**

U svakom bi se većem gradu nahodila knjižnica. U Španiji nalazilo se još u XIII. vijeku 70 javnih knjižnica, od kojih je u onoj u Kordovi bilo oko 600.000 knjiga.

U velike se Arapi proslaviše svojim **graditeljstvom.** U Aziji i u arapskoj (maurskoj) Španiji postalo je sve puno bogatih, krasnih i velikih varoši, između kojih steče na istoku prvenstvo Bagdad, a na zapadu Kordova, prijestolnica španskih halifa. Prijestolnice su kitili divni dvorovi i množina krasnih džamija. Najkrasnija palača bijaše **Alhambra** u Granadi, danas najljepše ruševine na svijetu; najljepša džamija bijaše sagrađena u Kordovi (danas ruševine).

I graditeljstvo naučiše Arapi od Bizantinaca, ali oni promijeniše bizantinski slog prema svojim potrebama. Najznatniji biljezi arapskoga sloga jesu ovi: kratki, tanki i iskićeni stupovi, osobito lukovi slični klinu ili potkovi, i mnoštvo uresa od tako zvanih arabeska, koje prikazuju sjajnim bojama i obiljem zlata različito lišće, cvijeće i geometričke oblike.

II. Seldžuci (Turci).

U XI. stoljeću provališe divlje čete Seldžuka iz Turkestana u Mezopotamiju te zauzeše veći dio države Abasovića. Njihov vođa (Togrul) osvoji i Bagdad, gdje ga nemoćni halif učini „emir-el-umerom“. Seldžuci vojevahu srećno i sa Bizantincima u Maloj Aziji. Misirskim halifima oteše veći dio Sirije i Palestine, te osvojiše tom prilikom i grad **Jerusalim.** Tako osnovaše državu, koja se na istoku steraše do Kine, a na zapadu do Sredozemnoga mora. No ova se velika država brzo raspade na pet sultanata, od kojih bijahu najznamenitiji ikonijski i mosulski.

Krstaški ratovi (1096.—1270.) i njihove posljedice.

1. Ratovi.

Već od davnih vremena putovahu pobožni kršćani u Jerusalim, da se poklone grobu Isusovu. Ali kada je kršćanima sveti grad pao Seldžucima u ruke, nastadoše velike opasnosti po život i sigurnost putnika, jer Seldžuci stadoše putnike, pa i domaće kršćane plijeniti, pače i mučiti i ubijati. Već papa Grgur VII. snovao je o tome, kako bi digao na noge sav kršćanski svijet, da oslobodi Palestinu iz ruku muslimanskih. Kad se je moć papa u borbi za investituru silno podigla, odazivahu se rado njihovu pozivu u sveti rat ne samo vazali, nego i kraljevi i rimski carevi.

Svega skupa razlikujemo **sedam** većih krstaških ratova.

Prvi krstaški rat (1096.—1099.). Kada se pustinjak Petar iz Amjena (Amiens u sjevernoj Franceskoj) povratio bio s poklonstva iz Palestine i donio papi Urbanu II. knjigu od jerusalimskoga patrijarha, u kojoj ga moli i kumi, da mu pomogne, sazove papa općeni sabor u Klermon (Clermont) u Franceskoj (g. 1095.). Na ovom saboru razloži papa mnogobrojnom narodu, kako je potrebito, da se Jerusalim oslobodi od tuđega gospodstva. Taj govor silno raspali sabrano ljudstvo. Staro i mlado, ljudi i žene iz svih staleža bili su pripravni, da polete u sveti boj. Koji bi se zavjetovali, da će poći u rat, pripeli bi o rame crveni krst, pa se stoga i prozvaše krstaši (križari).

Još prije no što su knezovi opremili svoje čete, otputiše se s proljeća g. 1096. goleme čete (do 100.000 ljudi) pod vođama Valterom „Neimalicom“ i Petrom Amjenskim. Ali kako te čete nisu bile uređene kako valja, nastradaše već putem od Bugara, a ostatak bi posve razbijen od Seldžuka u Maloj Aziji.

Istom u avgustu g. 1096. opremiše franceski i talijanski knezovi dobre čete. U svemu je bilo oko 300.000 dobro naoružanih vojnika. Na čelu su toj vojsci bili **Gotfrid Buijonski** (Bouillon), njegov brat **Balduin** i dr. Franceski knezovi iz sjeverne Franceske pođoše preko Beča, Ugarske i Bugarske, franceski pak krstaši iz južne Franceske preko sjeverne Italije i Dalmacije u Carigrad, a Talijani ploviše većim dijelom morem na istok. Iz Carigrada preveze ih bizantinski car u Malu Aziju. Sve se bijući s Seldžucima, stigoše pred grad Antiohiju te ga osvoje iza teške opsade od 9 mjeseci (1098.). No odmah iza osvojenja toga grada opkoli ih mosulski sultan sa 300.000 momaka. Krstašima ponestade domala hrane, te su se morali hraniti strvinom, potplatima, korom od drveća, travom i dr. Mnogi od njih su već očajali, misleći, da

nema više spasa. No najednom prijavi Petar Bartolomej iz Provanse, da mu je sveti Andrija pokazao svetu sulicu, kojom su Isusa proboli; reče da je zakopana ispod oltara u Petrovoj crkvi, pa kad je iskopaju, da će suzbiti neprijatelje. I kad su na označenom mjestu zaista našli sulicu, svi se križari ohrabriše nanovo, te odlučnom provalom iz grada razbiše neprijatelja. Iz Antiohije pođe ostatak krstaša pod vodstvom lotarinškog vojvode Gotfrida Buijonskoga na Jerusalim. Pod Jerusalim padoše mjeseca juna 1099., a mjeseca jula ga već osvojiše.

Sl. 6. Vitez iz prve krstaške vojne.

Kraljevstvo jerusalimsko (1100.—1187.). Uspjeh prve krstaške vojne sastoji u tom, što su krstaši osnovali u Aziji više kršćanskih država. Od ovih bijaše najznamenitija kraljevina jerusalimska. Prvi kralj jerusalimski bio je Balduin, brat umrloga osvojitelja grada Jerusalima.

Kraljevstvu jerusalimskom pripadala je i kneževina Antiohija i grofija Edesa, koju je osvojio Balduin.

Drugi i treći krstaški rat (1147.—1149. i 1189.—1193.). G. 1144. osvoji mosulski sultan Edesu. Glas o toj nesreći potrese čitavu zapadnu Evropu, te se sve bojalo, da će sada stradati i sam Jerusalim. Zato papa nagovori najprije franceskoga kralja Ljudevita VII., pa onda i njemačkoga kralja Konrada III. da pođu u drugi krstaški rat; ali ovi se vratiše bez ikakva uspjeha.

Kad je došao glas u Evropu, da je egipatski sultan **Saladin** osvojio **Jerusalim** i najveći dio kraljevstva jerusalimskoga (1187.), digla su se tri zapadna vladara na poticanje papino u treći krstaški rat: rimski car **Fridrik I. Barbarosa**, franceski kralj **Filip II.** i ingleski kralj **Rikard lavljega srca.** I austrijski vojvoda **Leopold V.** učestvova u ovoj vojni. Njemački i slavenski krstaši pođoše preko Beča, Ugarske, Srbije i Bugarske u Carigrad, gdje prinudiše bizantinskog cara na savez. Zatim prijeđoše u Malu Aziju i prodriješe do grada Seleucije na rijeci Salefu. Kako bješe velika vrućina, skoči car Barbarosa u studenu rijeku, da se okupa; ali valovi zanesoše starca, te on u njima zaglavi (1190.). Tuga i strah zavlada sada njegovom vojskom. Mnogi se vitezovi vratiše namah kući, no najviše ih ipak nastavi vojnu, te padnu pod grad **Akon** (Ptolemais) s namjerom, da ga osvoje.

Ovamo prispješe i ingleski i franceski krstaši, koji su putovali morem. Ovako sjedinjeni krstaši zauzeše Akon. Ali se na to zavadiše. Franceski i njemački krstaši vratiše se kući; i austrijski vojvoda Leopold V. vrati se kući, jer ga je Rikard uvrijedio, pogrdiv austrijsku zastavu. Jedini ingleski kralj još nastavi rat, šireći po čitavom istoku glas o svojoj hrabrosti i lavljoj jakosti. Ali skoro vidje i on, da ne može osvojiti Jerusalima; zato sklopi sa Saladinom primirje na tri godine. Pogode se, da kršćani mogu slobodno ići u sveta mjesta.

Kad se je Rikard vraćao preko Austrije kući, uhvati ga blizu Beča austrijski vojvoda Leopold V. i preda ga njemačkom caru (Henriku VI.). Ovaj ga metne u tamnicu te ga pusti na slobodu istom onda, kad je isplatio veliku ucjenu.

Četvrti krstaški rat i osnivanje latinskoga carstva u Carigradu (1202.—1204.). Kad je **Inocentije III.** sio na papinsku stolicu (1198.), gledao je živo, da krene novu vojsku za oslobođenje Jerusalima; ali papi se ne odazove nijedan okrunjeni vladar, nego samo viši plemići, poglavito franceski. Ovi se skupiše u Mlecima, da se odanle po moru prevezu u Palestinu. Najznamenitiji krstaši bijahu **Balduin od Flandrije** i **Bonifacije od Montferata**, vođa krstaške vojske. No pravi vođa svih krstaša bijaše **mletački dužd Dandolo**, starac od 90 godina. Budući da krstaši nijesu smogli ni polovinu vozarine, moradoše Mlečanima usput osvojiti grad **Zadar** (1202.). No prije no što će poći iz Zadra, dođe onamo bizantinski carević (Aleksije) i zamoli ih, da pođu u Carigrad i da njegova oca (Izaka Angela) vrate na prijestol, s kojega ga je zbacio rođeni brat (Aleksije III.). Carević obećavaše krstašima puno blaga i znatnu pomoćnu vojsku, a papi obreče, da će sjediniti istočnu crkvu sa zapadnom. Na savjet mletačkog dužda Dandola krenu krstaši prema Carigradu. Iza kratke opsade osvojiše prijestolnicu bizantinskog carstva, a na prijestol metnuše iznova zbačenoga cara. Budući da on i njegov sin ne mogoše ispuniti svoga obećanja, jer se je narod bunio, udariše krstaši drugi put na Carigrad, te ga zauzeše iza junačkoga juriša. Velik dio bizantinskog carstva dođe tako u ruke krstašima, koji sada osnovaše **latinsko carstvo** (1204.—1261.) **i latinski patrijarhat.** Najviše se okoristiše tom vojnom Mlečani; no za oslobođenje Palestine nije se u tom krstaškom ratu ništa uradilo.

Peta krstaška vojna (1228.—1229.). Petu krstašku vojnu povede njemački kralj i rimski car **Fridrik II.** Došavši u Palestinu, počne odmah ugovarati s egipatskim sultanom, te ovaj dadne caru Jerusalim. Unišavši u Jerusalim, okruni se Fridrik II. sam kraljem jerusalimskim.

Odsad se stadoše zvati kraljevima jerusalimskim svi njemački carevi, a od početka XIX. stoljeća i carevi austrijski.

Šesta i sedma krstaška vojna (1248. i 1270.). S nesloge palestinskih kršćana pade Jerusalim opet u ruke egipatskom sultanu (1244.). Tada odluči pobožni franceski kralj **Ljudevit IX.**, da pođe sa svojim vitezovima u krstaški rat (1248.). Ljudevit IX. krene na Egipat, nadajući se, da će, pokorivši Egipat, lako osvojiti Palestinu. Doista zauze Damietu. Ali kad je pošao prema Kahiru (Kairo), rasprše mu brodovlje, a vojsku na suhu mu opasaše, te i sam dopane sužanjstva. Da oslobodi sebe i vojsku morade platiti veliku ucjenu.

Godine 1270. skloniše Ljudevita IX. na novu krstašku vojnu. Najprije udari na Tunis, nadajući se, da će se tamošnji emir pokrstiti, pa da će se onda lako prikučiti Egiptu sa suha i s mora. Ali kad otpoče opsjedanje grada Tunisa, stade po njegovoj vojsci kuga moriti, te umre i kralj. Tako se i ova posljednja vojna sasvim izjalovi.

2. Posljedice krstaških ratova.

Premda se je namjera krstaških ratova, da se Isusov grob za vazda oslobodi, posvema osujetila, ipak su krstaški ratovi bili od velikog utecaja na zapadnu crkvu, na viteštvo, građanstvo, trgovinu i obrt, pjesništvo, znanosti i umjetnosti.

1. **Crkva.** Vlast papinska se podiže za krstaških ratova kao nikad prije. Pape su pozivali kršćanske narode i vladare u sveti boj, te se tako istakoše ne samo kao duhovne, već i kao svjetovne glave čitavog zapadnog kršćanstva. Mnogi kraljevi primiše od njih svoju krunu, mnogi im plaćahu danak. Pa i ostali službenici katoličke crkve dokopaše se visoke časti, velike vlasti i velikog bogastva.

2. **Viteštvo.** Doba krstaških ratova je upravo **zlatno doba** viteštva. Dijelilo se na viteške redove i na svjetovno viteštvo. Viteški redovi iznikoše za krstaških ratova. Članovi tih redova su se zaklinjali, da će štititi i dvoriti pobožne putnike i boriti se s inovjercima. Dijelili su se na vitezove svećenike i služeću braću. Njihov se glavar zvao veliki meštar. Spoljašnji znak im bijaše krst različita oblika i različite boje, i plašt različite boje.

U Palestini bijahu ovi redovi:

a) Ivanovci ili hospitalci; ime su dobili od hospitala sv. Ivana u Jerusalimu.

b) Templari; ime dobiše od svoga glavnoga doma u Jerusalimu, koji je stajao blizu Salamunova hrama (templum).

c) Njemački red, kojega su članovi bili sami Nijemci.

Vjerskim oduševljenjem za krstaških ratova oplemeni se i svjetovno viteštvo. Stoga mu ne bijaše više osnovom samo vještina u oružju, već i pravi kršćanski život.

Mladić, koji je želio da postane vitez, morao se zakleti, da će se boriti za vjeru, govoriti istinu, štititi udove i sirote i pomagati nevoljnicima.

Već u mladim godinama pošao bi dječak plemićkoga roda glasovitu vitezu ili na dvor kojega vladara, te bi tamo kao paž (page) služio svomu gospodaru pri stolu, u lovu, na putu, a osobito je imao biti na službi gospodarevoj ženi. U 14. godini, dobivši oružje, postao bi momak; kao takav imao je gospodaru pripremiti konja, nositi mu oružje i s njime polaziti u boj.

Iza navršene 18. godine proglašen bi vitezom, ako se prije za to pokazao dostojnim. Za taj se čin imao već prije pripravljati postom i molitvom u crkvi. U jutru imao se okupati, pak onda obući u bijelo i crveno odijelo. Zatim bi kleknuo pred oltar, gdje bi iz ruku svećenika primio viteški mač, položivši viteške zavjete, što smo ih gore spomenuli. Iza toga zaodjenuli bi ga ostalim oružjem viteškim: dali bi mu oklop, goljenice, mamuze i dr. Konačno bi ga koji glasoviti vitez ili sam vladar, opomenuvši ga još jedanput na viteške vrline i dužnosti, udario lako mačem po ramenu ili vratu, govoreći pri tome: „U ime sv. Mihovila i sv. Đurđa proglašujem te vitezom.“

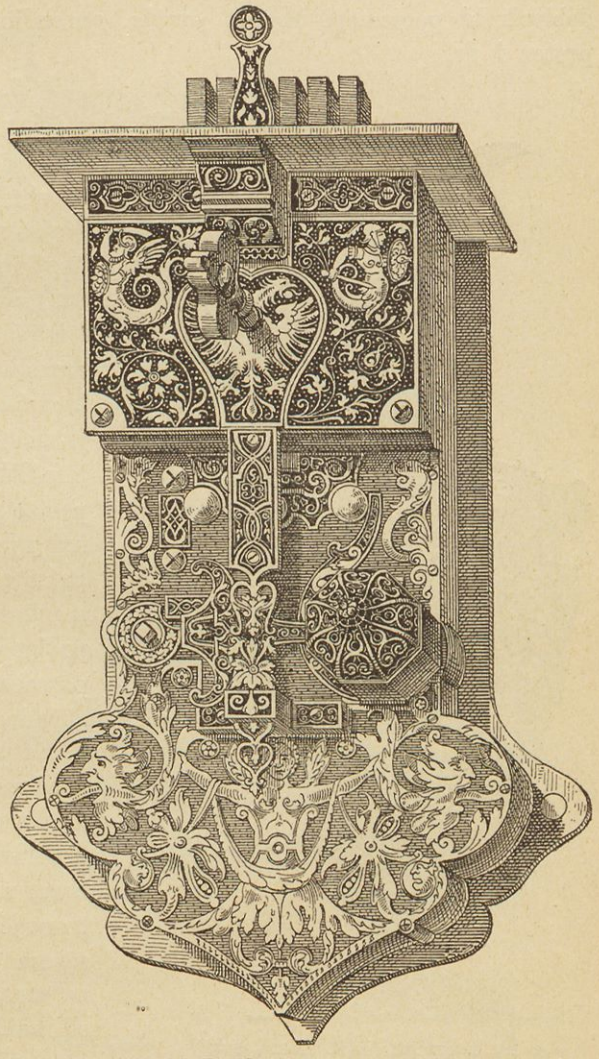

Sl. 7. Ključanica za vrata.

Da vitezovi pokažu svoju ratnu vještinu i da se uzdrži viteški duh, obdržavahu se javne borbe: **turniri** ili **obdulje**. Na te junačke igre

došla bi iz bliza i daleka sila vitezova i viteških momaka, kadikad do 30.000 naoružanih! Vitezovi bijahu u gvožđu od glave do pete; a i njihovi konji bijahu u teškim oklopima i u sjajnoj i bogatoj opravi. Najobičnija igra bijaše borba s kopljem; kadikad bi čitave čete jašući udarale jedna na drugu tolikom žestinom, da bi morali sa mejdana odnijeti puno mrtvih vitezova i knapova. Iz ruku najodličnijih gospođa dobivali bi pobjednici bogato oružje, opremljena konja, zlatan lanac, prsten i dr.

Sl. 8. Srebrni ibrik (Nirnberg).

3. Zanati i trgovina. Krstaški ratovi otkrili su zapadnoj Evropi lijepe i dragocjene rukotvorine istočnih zanata. Majstorske radnje od slonove kosti i zlata, svila i kadifa (baršun), ćilimi i vezovi, istočne boje i istočni kroj, — sve to poplavi zapadnu Europu. Najveću su korist od svega toga imali talijanski primorski gradovi, osobito **Mleci** i **Genova.** I tako se podiže građanski stalež najprije u Italiji do velika bogatstva, do velike moći i znamenitosti. No obrt i trgovina podigoše se pod utecajem novih potreba i po drugim zemljama zapadne i sjeverne Evrope (v. sl. 7, 8 i 9) te tijem dođe i ovdje građanski stalež do velike znamenitosti, osobito otkad su se građani prema zanimanju udruživali u esnafe ili cehove, a trgovački gradovi sklapali među sobom saveze, da se obrane na moru od gusara, a na suhu od hajduka i zulumčara. Najglasovitiji bijaše ovakav savez njemačka **Hansa,** koja je postala u XIII. vijeku. Najprije su bile združene samo varoši **Libek** (Lübeck, Ljubice) i **Hamburg,** a u sredini XIV. vijeka brojila je Hansa već preko 80 gradova sjeverno-njemačkih, nizozemskih i pruskih. Ona bijaše razdijeljena najprije na tri, a kasnije

na četiri okružja. Na čelu čitavoj zadruzi bijaše grad Libek u slavenskom okružju.

Hansa je imala svoja stovarišta u svim glavnijim pristaništima Baltičkoga i Sjevernoga mora, pa i u nutarnjim varošima na sjeveru; njezina najznatnija stovarišta bijahu u Londonu i u Novgorodu (na Ilmenskom jezeru).

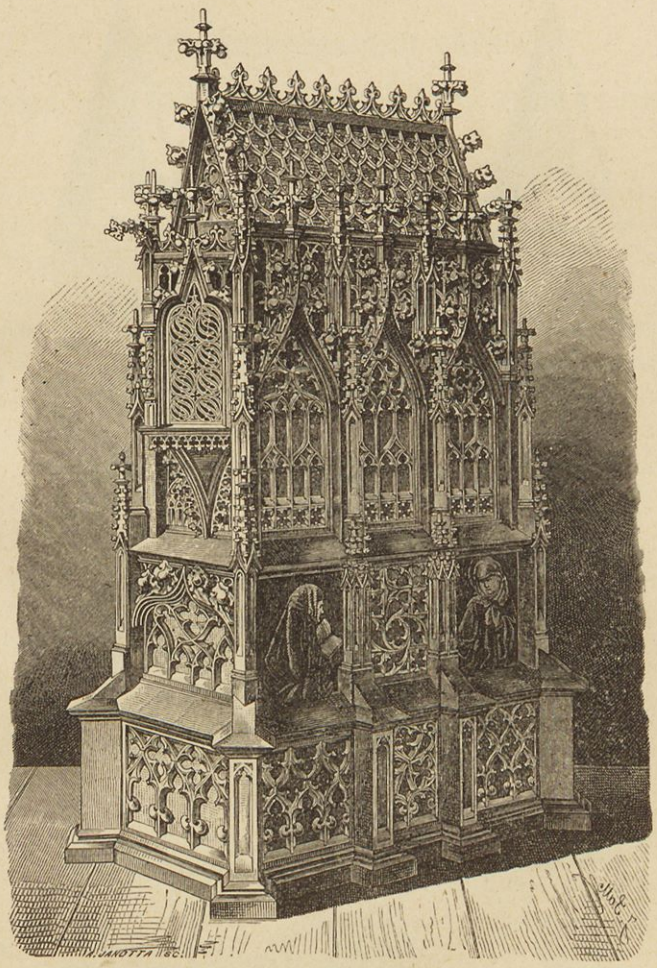

Sl. 9. Drvena škrinja (Salcburg).

Od pomorskih se gradova još ističu kao znatna trgovačka i obrtnička mjesta: **Dubrovnik** i **Marsilija** (Marseille). Za trgovinu po suhu bili su još znameniti gradovi: **Beč** u Austriji, **Nirnberg** i **Augsburg** u Njemačkoj, **Lion** i **Pariz** u Franceskoj, a **Novgorod** i **Kijev** u Rusiji.

4. Pjesništvo, nauke i umjetnosti. Vjersko je oduševljenje krstaškog doba u romanskim i germanskim narodima u velike probudilo pjes-

ništvo, tako da u njih u to doba pjesma procvate kao nikad prije ni poslije u cijelom srednjem vijeku.

Među naukama se najprije raširi geografsko znanje. U matematici i medicini ugledali su se zapadnjaci na napredne Arape. Poznavanje arapskih brojeva raširiše talijanski gradovi.

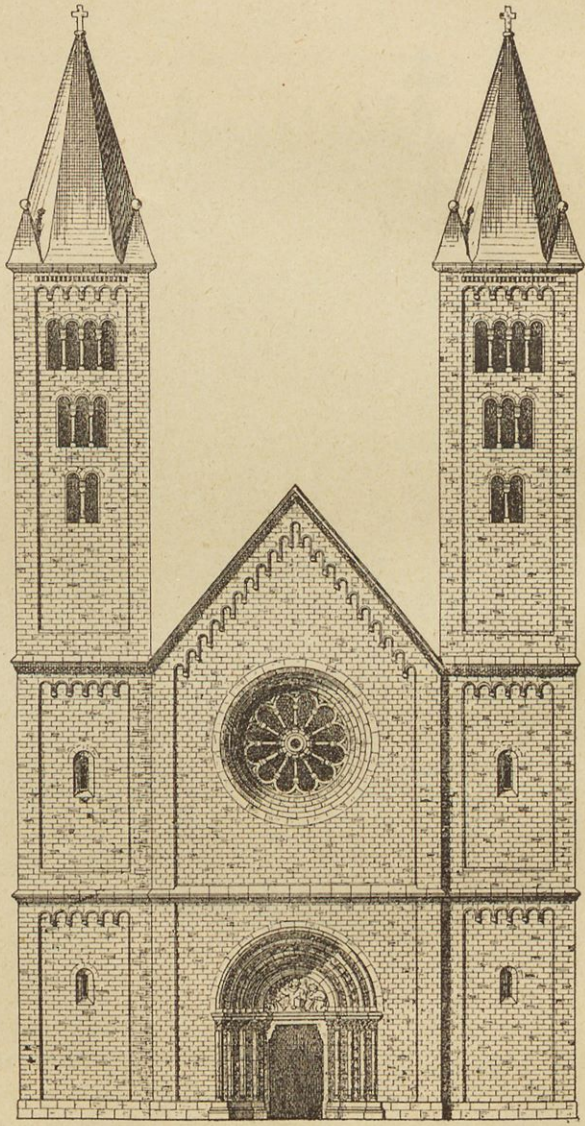

Sl. 10. Pročelje romanskog hrama.

U umjetnosti razvi se divni **gotski** slog. Od **romanskoga** se sloga, u kojem je n. pr. građena krasna crkva **sv. Ambrozija u Milanu**, razli-

kuje u tome, što ima šiljaste lukove mjesto okruglih. Najstarije su gotske crkve u Franceskoj; među njima je najljepša crkva **„Notre Dame“ u Parizu.** Gotskim crkvama pripadaju još: **stolna crkva u Kelnu** (Köln u Njemačkoj), crkva **sv. Stjepana u Beču,** crkva **sv. Vida u Pragu** i **stolna crkva u Milanu.**

Rimsko-njemačko carstvo.

I. Njemačka i Češka za Staufa (1138.—1254.) i interegna (1256.—1273.).

Iza smrti cara Henrika V. († 1125.) vladaše Njemačkom najprije Lotar III. Saski, a iza njega carevi iz glasovite porodice **Staufa** (nazvani ovako po gradu Staufen ili Hohenstaufen u Virtembergu). Prvi vladar iz ove porodice bijaše već u drugom krstaškom ratu spomenuti **Konrad III.** Jer mu se ne htjede pokloniti bavarski vojvoda Henrik Oholi iz kuće Velfa, dođe do dugotrajne borbe između Staufa i Velfa. Konrad porazi Velfe, otme im Bavarsku i predade je austrijskim Babenbergovcima.

Te se borbe raširiše i po Italiji; tu biše pristalice Staufa prozvani Gibelini, a protivnici carske vlasti Gvelfi.

Konrada III. naslijedi njegov sinovac **Fridrik I.** (1152.—1190), kojega su prozvali radi crvene brade **„Barbarosom“.** Fridrik I. se izmiri s Velfima, povrativ Bavarsku Henriku Lavu, sinu Henrika Ohologa, a Babenbergovcu Henriku dade **vojvodski naslov g. 1156.** i ujedno pravo, da može ostaviti svoju zemlju u naslijeđe i kćerima.

Dvije godine kasnije uzvisi i Češku, podijelivši vojvodi Vladislavu II. **kraljevski** naslov.

Pošto je Fridrik I. uredio prilike u Njemačkoj, uze ozbiljno raditi oko toga, da podigne carski ugled u Italiji. Tamo mu je najviše prkosio bogati, moćni i ponosni grad **Milan.** Car ga opsjedne i prisili iza dvogodišnjega otpora gladom na predaju. Na to zapovjedi građanima, da ostave grad i da se nastane u četiri susjedna mjesta, a grad sam razori. No kad se je posvadio s papom **Aleksandrom III.,** protiv kojega je podigao protipapu, složiše se lombardski gradovi u savez s papom Aleksandrom III., podigoše na novo Milan i sagradiše na njegovu obranu čvrstu tvrđavu, koju su papi na čast nazvali Aleksandrijom. Cara stiže (na njegovoj petoj vojni na Italiju) ljut poraz kod Lenjana (Legnano) g. 1176. Na to se izmiri s papom Aleksandrom III., s lombardskim pak gradovima sklopi primirje, a iza šest godina pravi mir u Konstancu (Constanz, g. 1183.). Fridrik I. se odreče svih carskih

prava uz pogodbu, da mu gradovi plaćaju godišnji danak. Kasnije pođe Fridrik još jedanput (šesti i posljednji put) u Italiju. U novo sagrađenom Milanu proslavi sjajni pir svoga sina, rimskoga kralja Henrika i Konstancije, baštinice kraljevstva obiju Sicilija (Apulije i Sicilije). Poslije toga ode Fridrik u krstaški rat, gdje ga i smrt stigne.

Fridrika Barbarosu naslijedi sin mu **Henrik VI.** (1190.—1197.). Pošto ga je papa u Rimu okrunio za cara, ode u donju Italiju, da se dokopa baštine svoje žene. Malo zatim umre naglom smrti u Mesini. Za njim umrije i udovica njegova, povjerivši brigu nad svojim trogodišnjim sinom Fridrikom papi **Inocentiju III.**

No njemački knezovi ne htjedoše čekati, dok bi odrastao Fridrik; većina knezova izabere **Filipa Švapskoga,** najmlađega brata Henrika VI., a najmoćniji biskupi glasaše za **Otona IV.** (sina Henrika Lava). Kad je bio Filip mučke ubijen, prizna čitav njemački narod Otona IV. No kad se je Oton IV. zamjerio papi Inocentiju III., preporuči ovaj njemačkim knezovima, da priznadu Fridrika za svog kralja. Sada plane opet građanski rat, u kome Fridrik iznese pobjedu.

Fridrik II. (1212.—1250.) smetne sasvim s uma obećanje, zadano papi Inocentiju III., da ne će nikad sjediniti kraljevstva obiju Sicilija s njemačkom državom, te dade svoga sina Henrika, baštinika sicilske kraljevine, i u Njemačkoj izabrati za kralja. Smetne s uma i svoj zavjet, da će povesti krstašku vojnu na nevjernike. Stoga se ljuto zamjeri papama. Vrativši se iz svete zemlje (vidi petu krstašku vojnu), izmiri se s papom, ali taj mir ne potraja dugo. Kad je Fridrik II. svome nezakonitom sinu poklonio otok Sardiniju, koji je rimska stolica držala svojim lenom, prokune ga papa i obijedi ga, da je krivovjerac. G. 1245. sazove papa **Inocentije IV.** općeni crkveni sabor u Lion (Lyon), na kojem bi Fridrik II. proklet i lišen prijestola. Na to izabraše njemački knezovi protukralja; a kad taj već iza godine dana umre, metnuše kraljem holandeskoga grofa **Vilima** (1247.—1256.). No Fridrik II., isto tako njegov sin **Konrad IV.** (1250.—1254.) održa se protiv njega do svoje smrti.

Ali nesretno svrši svoj život Konradin, Konradov sin. Kad je navršiv 16 godina krenuo sa nekoliko drugova u Italiju, da osvoji Napulj i Siciliju, svoju djedovinu, koju je papa predao kao leno franceskom kraljeviću **Karlu Anžuvincu,** bi iza nesretne bitke uhvaćen i od Karla sa dvanaest svojih drugova u Napulju pogubljen (1268.).

U Njemačkoj nastade poslije smrti Vilima Holandeskoga i poslije propasti staufske porodice pravi metež. Carski ugled pade tako nisko, da nijedan od njemačkih knezova nije htio da primi carsku krunu. Jedna stranka knezova izabere za kralja grofa **Rikarda Kornvalskoga** (Corn-

wallis), brata ingleskoga kralja; drugi opet izbornici pristadoše za mudrim **Alfonzom X.**, kraljem kastilskim. No nijedan od ove dvojice nije se puno brinuo za Njemačku. Stoga zavlada u državi najveće nasilje i pravo jačega; otmičari i razbojnici preoteše mah po cijeloj državi. Budući da u državi nije bilo domaćega glavara, koji bi mogao uzdržati zakoniti red, prozove se vrijeme od 1256.—1273. **„interregnum"** (međuvlađe).

U **Češkoj** su međutim Přemislovići postigli veliku moć. Přemisl **Otokar I.** (oko 1200.) okoristiv se borbama o prijestol u Njemačkoj, isposlova za se i za svoje nasljednike od njemačkih protukraljeva (Filipa Švapskoga, Otona IV. i Fridrika II.) i pape Inocentija III. potvrdu kraljevske krune. Odsele nijedan rimski car nije više Češkoj poricao kraljevskog naslova. Da bi u buduće prepriječio vječite borbe o češku krunu, ukide Otokar I. dotadanji zakon o nasljedstvu po starješinstvu (senioratu) i naredi, da odsad u Češkoj ima vazda vladati najstariji sin kraljev (nasljedstvo po primogenituri). Ujedno dade sina Većeslava izabrati na saboru za svog nasljednika.

Većeslavov sin i nasljednik **Otokar II.** (1253.—1278.), ubraja se među najmoćnije vladare iz porodice Přemislovića. On dobi iza smrti Fridrika II. Ratobornoga († 1246.), posljednjeg Babenbergovca, vojvodinu **Austriju** i **Štajersku**, a kasnije i **Korušku** i **Kranjsku.** Radi ovih stečevina zaplete se kasnije u rat s njemačkim kraljem.

II. Njemačka i Češka od 1273. do kraja srednjega vijeka.

1. Rudolf Habzburški (1273.—1291.) i Otokar II. (1253.—1278.).

Kad je Rikard Kornvalski umr'o (1272.), izabraše njemački knezovi na njemački prijestol Rudolfa Habzburškoga, imućna grofa u Švapskoj, Švajcarskoj i Elsasu. Rudolf je bio na glasu kao vrlo pobožan, radin i junačan čovjek, te stoga upravo kô stvoren, da povrati red i mir u Njemačkoj. Odmah iza svog izbora sazva sabor u Nirnberg (Nürnberg). Na ovom bi određeno, da se moraju njemačkoj državi vratiti sva ona lena, koja biše ugrabljena i podijeljena, otkad je papa prokleo cara Fridrika II. (1245.). Ta se odredba ticala češkoga kralja Otokara II., koji je sebi prisvojio više njemačkih lena, naime Austriju, Štajersku, Korušku i Kranjsku. Rudolf zahtijevaše sada od češkoga kralja, da vrati njemačka lena Njemačkoj, a Češku i Moravsku da uzme od njega u leno. Otokar ne htjede o tome ni čuti, niti Rudolfa priznati za kralja. Na to Rudolf provali s vojskom u Austriju i prodre do **Beča**, dobivši još pomoći od ugarskoga kralja. Ne mogavši obraniti Beča, mo-

rade Otokar II. zamoliti mir i Rudolfu odstupiti Austriju, Štajersku, Kranjsku i Koruško, a Češku i Moravsku primiti kao leno (1276.).

No mir ne potraje dugo, jer Otokar ne mogaše pregorjeti tolikoga gubitka i tolike sramote. Stoga plane rat iznova. Rudolfu opet priteče u pomoć ugarski kralj, s kojim se Otokar posvadio. Bitka se zametne na **Moravskom polju** u Donjoj Austriji g. **1278.** Otokareva vojska bude potučena, a i on sam pane u boju. Rudolf dade sada Češku i Moravsku Otokarovu sinu **Većeslavu II.** u leno, pa ga zaruči sa svojom kćerju. Godine 1282. poleni Rudolf s dopuštenjem knezova izbornika svoje sinove Albrehta i Rudolfa zajedno vojvodinom **Austrijom, Štajerskom i Kranjskom.** No već do godine dade po želji samih zemalja, koje nisu htjele imati dva gospodara, sve tri zemlje samo starijemu sinu, a Koruško dade malo zatim (1286.) u leno tirolskomu grofu Majnhardu, koji ga je u ratu potpomagao. **Time bi udaren temelj vlasti Habzburgovaca u današnjim austrijskim zemljama.**

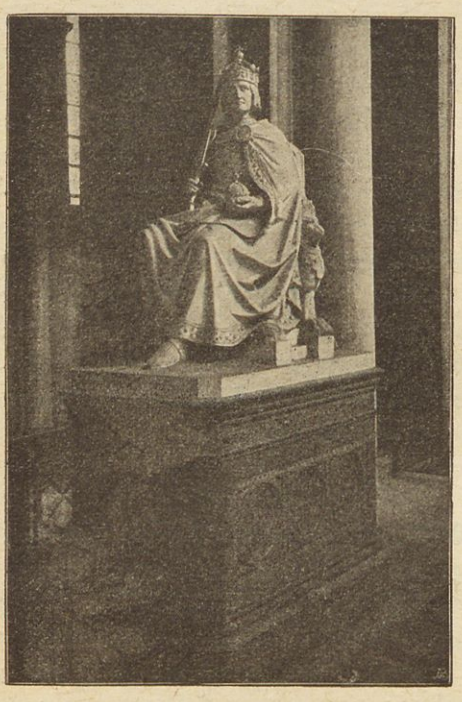

Sl. 11. Rudolf Habzburški. (U špajerskom domu.)

Rudolf, koji se odrekao svih carskih prava na Italiju, vrlo se je trsio, da uspostavi red i mir u Njemačkoj. U to je ime progonio hajdučke čete, razvalio mnogo viteških gradića, koji su bili gnijezda viteških razbojnika, i zapovjedio, da se drži **opći zemaljski mir.**

Pred smrt je gledao Rudolf, da mu knezovi izbornici (njih sedam) izaberu sina Albrehta za nasljednika. Ali pošto je Albreht bio veoma strog, proglasiše knezovi izbornici kraljem Adolfa, vojvodu Nasovskoga (1292.—1298.); no već g. 1298. skinuše ga i učiniše kraljem Albrehta. Sad plane rat. Adolf bude blizu Vormsa potučen i ubijen.

2. Albreht I. (1298.—1308.). Postanak Švajcarske.

Albreht I. bijaše moćan vladar, koji se mnogo trudio, da digne ugled njemačke države i osili svoju porodicu.

Za njegove vlade izumrli su u Ugarskoj Arpadovići g. 1301., a u Češkoj Přemislovići g. 1306. Albreht zaželi, da steče ispražnjene kraljevine za svoju kuću; ali njegovo nastojanje bijaše uzalud. Češku je zaista dobio za svog sina Rudolfa. Ali kad je ovaj već za godinu dana um'ro, izaberu Česi koruškog vojvodu za svog kralja. Dok se Albreht spremao na vojsku protiv Češke, ubije ga zbog baštine bratić Ivan (Parricida).

Švajcarski savez. Habzburgovci su vršili u najstarijim švajcarskim općinama, u t. zv. prakantonima — Uri, Švic, (Schwyz) i Untervalden — vlast državnih namjesnika. I Rudolf I. vršio je tu vlast u tim općinama. Ali po njegovoj smrti spomenute tri općine nijesu više htjele priznavati Habzburgovce za državne namjesnike, te su stoga utvrdile vječiti savez (1291.), da se zajedno brane od nasilja. No kad je Albreht I. svladao kralja Adolfa, moradoše Švajcari iznova priznati vlast Habzburgovaca. Tako ostade sve do smrti Albrehtove. Istom njegov nasljednik potvrdi spomenutim općinama neposrednu potčinjenost pod vlast njemačkog kralja.

Priča o Telu. Premda Albreht nije tištio Švajcare niti krnjio njihova prava, ipak su ga kasniji švajcarski ljetopisci iz mržnje na Habzburgovce, s kojima su se Švajcari borili još sav XIV. vijek, prikazali kao ljutog tirana, koji je u Švajcarskoj postavio okrutne namjesnike; iskitili su ljetopisci postanak i oslobođenje švajcarskog saveza od habzburške vlasti svakojakim izmišljotinama i pričama o okrutnom namjesniku Gesleru (Gessler) i glasovitom strijelcu Telu (Tell), kojih nikad nije ni bilo.

Priča o oslobođenju Švajcara, o Gesleru i Telu pripovijeda ovo: Kad je Albreht postao njemački kralj, postavi u Švajcarskoj svoje namjesnike, koji su uboge seljake gnjavili nesnosljivim daćama i rabotama. Najgori namjesnik bijaše Gesler. Ovaj smjesti na vrh kôca vojvodski klobuk i zapovjedi, da mu se svaki pokloni, koji bi tu prošao. Toga ne učini glasoviti strijelac Vilim Tel. Zato ga Gesler okuje i obeća mu slobodu pod uvjetom, ako prostrijeli jabuku sa glave svog sina. Tel zbilja pogodi jabuku. No Gesler, opazivši, da ima Tel u svom tobolcu još jednu strjelicu, pita ga, čemu mu druga strjelica? „Ova je bila tebi namijenjena, kad bih sina pogodio!“ odvrati mu Tel. Razgnjevljen s toga odgovora, dade Gesler Tela svezati i u lađu baciti, pa se onda proveze Virvaldstetskim jezerom. Na jezeru podiže se silna oluja, te brodari u svojoj očajnosti zamoliše Geslera, neka pozove Tela, da on upravlja lađom. Namjesnik pristade. Kad Tel privede lađu do neke hridine, skoči iz lađe, a nju turi nogama natrag, neka luta kud je oluja nosi. No misleć na to, da bi momci ipak mogli spasiti lađu, pohrli u Kisnaht (Küssnacht), gdje će se namjesnik iskrcati, i sakri se u klancu, kojim je bilo Gesleru proći. Došavši ovaj do mjesta, gdje ga je Tel čekao, sruši se mrtav na zemlju, pogođen od strjelice Telove. Na to se Švicari digoše na ustanak i protjeraše sve namjesnike, a njihove kule porušiše.

3. Car Henrik VII. Luksemburški (1308.—1313.) i njegov sin Ivan, kralj češki.

Po smrti Albrehta I. uzvisiše knezovi izbornici grofa Henrika od Luksemburga na prijestol njemački. Ovaj izradi, te češki sabor posadi

njegova sina Ivana na češki prijestol (1310.—1346.). Tako vladaše luksemburška kuća ujedno Njemačkom i Češkom. Ivan zadobije za državu češku Šlesku i velik dio Lužice.

4. Ljudevit IV. Bavarac (1314.—1347.) i Fridrik Lijepi Austrijski (1314.—1330.). Rat o prijestô.

Po Henrikovoj smrti izabra većina izbornika za kralja Ljudevita, vojvodu bavarskoga, a ostali izabraše Fridrika Lijepoga Austrijskoga. S toga se razdora zametne rat, koji se je vodio osam godina. Konačno održa Ljudevit odlučnu pobjedu (1322.). Sam Fridrik dopane sužanjstva.

Pa i uza sve to ne priznadoše svi knezovi Ljudevita za kralja. Fridrikov brat Leopold produlji rat, te mu se i sreća nasmije. Stoga se Ljudevit pogodi sa zarobljenim Fridrikom, te ga pusti na slobodu, neka skloni svoga brata, da ga (Ljudevita) prizna za svoga kralja. Ali Leopold ne htjede za to ni čuti; zato se Fridrik vrati u sužanjstvo. To veoma dirne Ljudevita, pa sklopi nov ugovor sa svojim suparnikom i dopusti mu, da se zove kraljem i da zajedno s njime vlada. Ali se Fridrik nije miješao u vladu, već pođe po smrti svoga brata Leopolda na svoja imanja u Austriji, pa tu i umre (1330.).

5. Karlo IV. (1347.—1378.) i Habzburgovac Rudolf IV.

Iza smrti Ljudevita Bavarca dođe na njemački prijestol češki kralj Karlo I. (u Njemačkoj Karlo IV.), sin Ivanov.

Karlo IV. (I.) bijaše od svih njemačkih i čeških vladara srednjega vijeka najučeniji. Svoju je mladost proveo na franceskom dvoru, te u Parizu polazio predavanja najglasovitijih učitelja. Kada je ponarastao, išao je s ocem na vojsku po Italiji, Litvi i Franceskoj. Na ovakav način upozna veći dio Evrope i nauči pet jezika: franceski, latinski, talijanski, češki i njemački. U tridesetoj godini sjede na češki prijestol, te se istaknu kao **miroljubiv** i uman vladar, koji je svim silama nastojao, da mirnim radom i dobrom upravom digne **kulturu** u povjerenoj mu zemlji. Najviše mu se ime pronese sa sjajnih građevina. U Prahi podiže **stolnu crkvu sv. Vida**, sagradi manastir, u koji pozva hrvatske glagoljaše, da služe službu božju slavenskim jezikom. Na rijeci Vltavi sagradi **veličanstven kameni most**, kojemu se još danas svijet divi. No još više se Karlo proslavi, osnovavši u Prahi **sveučilište g. 1348.** Ovo je sveučilište bilo tada prvo sveučilište u središnjoj Evropi, te je tako postalo ognjištem nauke ne samo za češke zemlje, nego i za njemačke, austrijske (alpinske), ugarske, skandinavske, poljske i dr. Za Karlove je vlade bilo u tom sveučilištu oko 10.000 slušača.

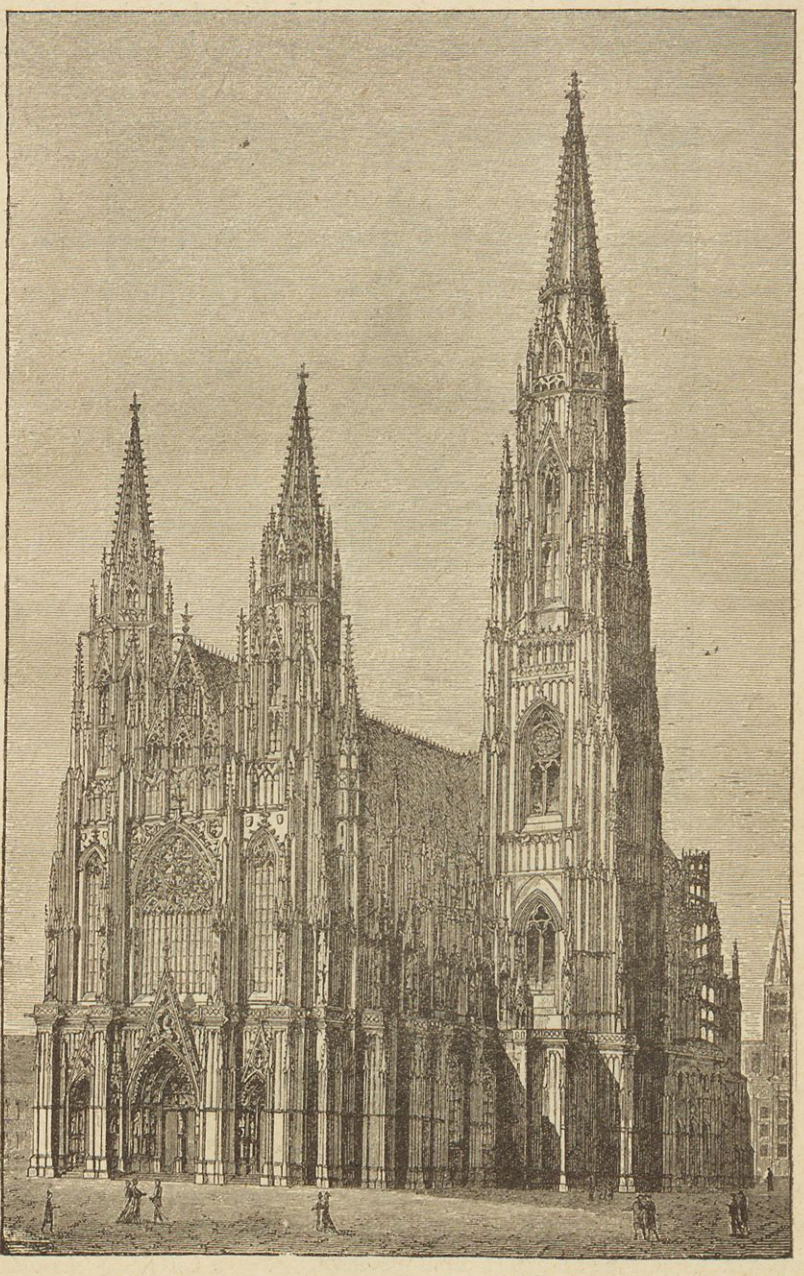

Sl. 12. Crkva sv. Vida u Pragu.

Karlovim je trudom uzvišena biskupija u Prahi na nadbiskupiju, da bi ovako češka država u crkvenom pogledu bila nezavisna od Njemačke. Karlo se brinuo i za to, da se sadi bolje voće i vinova loza, da se podigne rudarstvo, obrt i trgovina. Poradi svih tih zasluga prozvaše ga **ocem zemlje.**

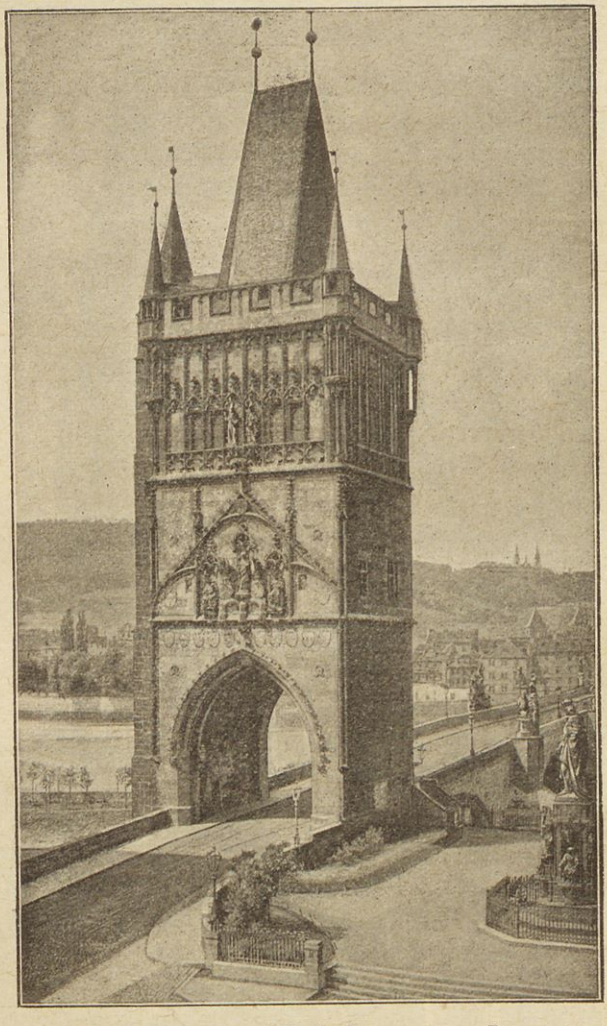

Sl. 13. Toranj pred Karlovim mostom u Pragu.

No Karlo umnožio je i zemlje češke krune. Stekavši **Lužice** i **Branibor** i raširivši lensku vlast nad čitavom **Šleskom**, postao je najsilniji vladar u rimsko-njemačkom carstvu.

Karlo starao se, istina, najviše za Češku, ali za to nije zanemario ni Njemačke. Da ukine borbe kod izbora kraljeva, izdade g. **1356.**

zlatnu bulu, t. j. nov izborni zakon, kojim odredi, ko će i kako će birati njemačkoga kralja, da ne bi bilo više svađe kod izbora kraljeva.

Za Karla IV. vladaše Austrijom njegov zet **Rudolf IV. „Osnovatelj"** (1358.—1365.). Ovaj nastojaše, da poveća posjed svoje kuće. Već njegov otac dobio je g. 1335. **Koruško** i njoj založenu Kranjsku, a on sam dobi g. 1363. **Tirol**. No za sva vremena proslavi svoje ime, što otpoče graditi crkvu **sv. Stjepana** i što osnova **sveučilište u Beču** g. 1365.

6. Većeslav IV. i Sigismund. Ján Hus i husitski ratovi.

Karla naslijediše i na češkom i na njemačkom prijestolu njegovi sinovi Većeslav IV. (1378.—1419.), kao njemački kralj Većeslav I. (1378.—1400.) i Sigismund (1410.—1436.).

Za njihova se vladanja pojavi u crkvi razdor, a u Češkoj se pokrenu **husitski** pokret, s kojega propade moć i blagostanje češke države.

Od godine 1378. vladahu u katoličkoj crkvi dva pape; jedan stolovaše u Avinjonu (Avignon u južnoj Franceskoj), a drugi u Rimu. Da se ukine taj razdor, sastade se crkveni sabor u Pizi (1409.). Tamo skinuše dosadašnje pape i izabraše novoga papu. No iz toga se izrodi još veće zlo: prijašnje se pape ne htjedoše zahvaliti, te je katolička crkva imala sada tri pape. Kraj ovoga razdora pojavi se u samoj crkvi stranka, koja je radila oko toga, da se papama stegne vlast i da se svećenstvo i narod privede čudorednijem življenju.

U Češkoj bijaše najgorljiviji pristaša novog pokreta **Jan Hus**, profesor na sveučilištu u Prahi. Hus je nemilice grmio na moralne mane kršćana i na iskvarenost svećenstva. Kad je papa (Ivan XXIII.) obećao proštenje svima, koji bi pošli na krstašku vojsku proti napuljskomu kralju, spali Hus papinsku bulu i stade propovijedati proti proštenju. Poradi toga morade Hus, kojega su već prije praški nadbiskup i papa bacili u prokletstvo, na zahtjev češkog kralja ostaviti Prahu. Odsele propovijedaše po selima, a svagdje bi narod jatomice grnuo k njemu, da čuje njegovu riječ.

Da bi se ukinuo crkveni razdor i sudilo Husu i njegovoj nauci, skloni rimski car Sigismund papu, te ovaj sazove **crkveni sabor u Konstanc** (1414.—1418.). Na taj sabor dođe i Jan Hus, pošto mu je car obrekao i pismom utvrdio, da mu se ne će ništa zla učiniti. Ali pored slobodnog lista Sigismundova bude zatvoren, tri puta javno saslušan i, kad ne htjede poreći svoje nauke, predan svjetskomu sudu, koji ga spali na lomači g. 1415., a njegov pepeo baci u Rajn. Godinu dana zatim stiže ista sudbina i pobratima mu Jeronima Praškoga, koji je došao u Konstanc, da brani Husa.

Crkveni se razdor ukinuo tim načinom, da je kostnički sabor lišio sva tri pape njihove vlasti i časti, a godine 1417. izabrao novog papu.

Husitski ratovi (1419.—1436.). Vijest o Husovoj smrti potrese u velike njegove pristaše protiv koncila i cara Sigismunda. Husiti uzeše sada **kalež** kao spoljašnji znak svoje vjere, te biše po tom prozvani kaležnjaci ili utrakviste, jer su primali pričest pod obje prilike (u kruhu i vinu). Kad jednog dana u Prahi prolažahu mimo novogradske vijećnice u svečanoj procesiji, noseći pred sobom kalež, baci neko iz vijećnice kamen na njihova svećenika. To raspali neke Husite, te provale u vijećnicu i pobacaju kroz prozore 7 katoličkih vijećnika. Kad je kralj Većeslav za to čuo, udari ga kap (1419.). Sada nestade svakoga reda u Prahi. Raspaljena svjetina navali na crkve i samostane, oplijeni ih i razori. I po drugim gradovima i po selima se zbiše takove smutnje. Car Sigismund, kojega Husiti po smrti Većeslava ne htjedoše da priznadu češkim kraljem, skloni papu, da pozove sav kršćanski svijet na **krstašku vojnu** protiv Husita. Sigismund je sam vodio na Čehe **sedam puta** krstašku vojnu, ali ni jednom srećno ne prođe.

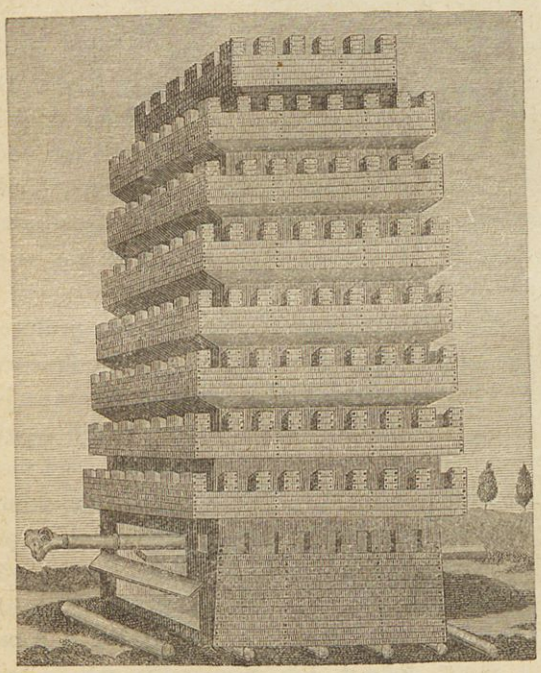

Sl. 14. Sredovječni toranj za opsjedanje grada.

U prvom je ratu (1420.) bio nedaleko od Prahe dva puta razbijen, te je morao što brže umaknuti iz Češke.

U drugom ratu opsjedoše krstaši grad Žatec (Saaz), ali pobjegoše glavom bez obzira, čim doznadoše, da se primiče Ján **Žiška**, vođa Husita.

I treću krstašku vojsku razbije vješti i junački Žiška, upotrebljavajući za obranu i na navalu **bojna kola**, t. j. čitav niz kola, koja bi spojio željeznim lancima.

Poslije smrti Žiške počeše se Husiti između sebe svađati i progoniti. Zato krstaši četvrti put provališe u Češku; ali ih Husiti opet posve potukoše (1426.).

U to doba postade njihov vođa hrabri **Prokop Goli** (Holý). On pobijedi krstaše u petom i šestom ratu (1427.) U šestom se ratu pravo i ne pobiše, jer je njemačka vojska — 200.000 momaka — namah i pobjegla, čim joj se Prokop približio.

Da im se domovina ne bi više pustošila, odlučiše sada Husiti, da prenesu rat preko čeških međa u susjedne zemlje. Osvojivši Moravsku, Šlesku i Lužicu, koje su pripadale češkoj kruni, počeše navaljivati na Austriju, Bavarsku i Sasku te ih nemilo poharaše.

Nadajući se još uvijek, da će Češku silom pokoriti, digoše papa i car sedmu krstašku vojsku na Husite, ali i ova bude od njih grdno potučena (1431.).

Videći, da je već čitava Češka poharana i najznatnije građevine ili razvaljene ili spaljene, počnu umjereni Husiti s crkvenim saborom, koji se sastao u Bazelu (1431.), ugovarati o miru. Iza duga ugovaranja uglaviše u Prahi tako zvane „bazelske ili praške kompaktate," kojima se Husitima između ostaloga dopustilo, da primaju pričest u hljebu i vinu. Ali Taborićani nisu htjeli pristati na ovu pogodbu. Stoga se složiše umjereni Husiti s katolicima te razbiše Taborićane kod Lipana (blizu Prahe g. 1434), gdje pogibe i sam njihov vođa Prokop Goli.

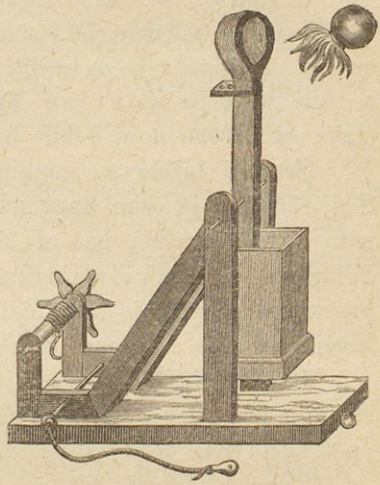

Sl. 15. Umjetna praćka.

Malo za tijem (g. 1436.) bude Sigismund općenito priznan za kralja, pošto je obećao, da će u svim češkim službama namjestiti samo Čehe. No on umre već poslije godine dana. S njime izumre muški rod Luksemburgovaca (1437.). Ostavio je jedinicu kćerku Jelisavetu, koja se bijaše udala za austrijskoga vojvodu Albrehta V.

7. Habzburgovci zavladaše stalno Njemačkom g. 1438.

Albreht II. (1438.—1439.). Po Sigismundovoj smrti proglasiše njemački izbornici za kralja i cara njegova zeta Albrehta, vojvodu austrijskoga. Još prije toga bi Albreht II. izabran za ugarskog, a ljeti iste godine i za češkog kralja. Tako ujedini Albreht II. (V.) prvi od Habzburgovaca Austriju (Gornju i Donju Austriju) s ugarsko-hrvatskim i češkim zemljama.

Kao ugarski kralj diže Albreht do godine vojsku na Osmanlije, koji poslije osvojenja Srbije prodriješe u Ugarsku; no on umre za vojne.

Poslije smrti njegove rodi mu žena Jelisaveta sina Ladislava, koji se radi toga zove „Postumus“ ili „Posmrtni“, t. j. iza očeve smrti rođeni.

Fridrik III. (1440.—1493.) **i njegov sin Maksimilijan.** Iza smrti Albrehta II. izabraše njemački izbornici za njemačkoga kralja vojvodu Fridrika iz štajerske loze.

Habzburška porodica bijaše u prvoj polovici XV. vijeka podijeljena na **tri** loze: austrijsku (albertinsku), štajersku i tirolsku.

Fridrik III. bijaše pobožan, naobražen i miroljubiv vladar. On bijaše prvi od Habzburgovaca, koji je primio carsku krunu u Rimu. Do godine podijelio je članovima svoje kuće nadvojvodski naslov (1453.).

Uzalud bijaše njegov napor, da iza smrti Ladislava Postuma (umr'o 1457.) dobije za svoj rod osim Austrije još i češke i ugarsko-hrvatske zemlje. Česi izabraše za kralja Jurja Podjebradskoga (1458.—1471.), a Ugri Matiju Korvina. Fridrik III. izgubi kasnije čak dolnju Austriju sa **Bečom**, koju dobije ugarski kralj.

Sretniji bijaše na zapadu. Kad je burgundijski vojvoda Karlo Smjeli, koji je osim **Burgundije** držao još i bogatu Nizozemsku, u ratu sa Švajcarima pao u bitci kod Nancija (Nancy, 1477.), oženi se Fridrikov sin Maksimilijan njegovom kćerju Marijom i dobi s njom prostranu baštinu njezinu. Jedino mu vojvodinu Burgundiju ote franceski kralj kao leno franceske krune.

Isti Maksimilijan povrati iza smrti ugarskog kralja Matije Austriju svojoj kući; stekao je i nasljedstvo u zemljama tirolske loze, te tijem opet ujedinio posjed habzburške porodice.

Tako je Fridrik III. još doživio, kako je njegova porodica po zaslugama njegova sina i nasljednika **Maksimilijana I.** (1493.—1519.) postala **najbogatija i najsilnija u Evropi.**

Rodoslovlje Habzburgovaca.

Rudolf I. † 1291.

Albreht I. † 1308. — Rudolf II.

Rudolf III. češki kralj, † 1307. — *Fridrik III.* Lijepi, njemački kralj, † 1330. — Leopold. — Albreht II. † 1358. — Ivan Parricida

Rudolf IV. † 1365. — Albreht III. osnovatelj albertinske loze. — Leopold III. leopoldinske loze.

Albrecht IV. — Ernst štajerska loza. — Fridrik tirolska loza.

Albreht V. (II.), † 1439. — žena Jelisaveta, kći cara Sigismunda. — *Fridrik III. (IV.)*, † 1493. — Sigismund † 1496.

Ladislav Posthumus, † 1457. — *Maksimilijan*, † 1519.

Rodoslovlje Luksemburgovaca.

Car *Henrik VII.* † 1313.

Ivan, češki kralj, † 1346.

Karlo IV. (I.), rimski car i češki kralj, † 1378.

Većeslav (IV.), češki i njemački kralj, † 1419.

Sigismund, ugarski kralj, rimski car i češki kralj, † 1437.

Ugarska i Hrvatska.

I. Posljednji Arpadovići (1116.—1301.).

Iza smrti Kolomana (umr'o 1116.), koji je Ugarskoj pripojio Hrvatsku i Dalmaciju, pojaviše se u Ugarskoj borbe o prijestol, s kojih je slabila država Arpadovića.

Na **Andriju II.** (1205.—1235.), koji je u ludo rasipao novce, a da namakne novaca, nametavao velike poreze, podiže se svekoliko plemstvo, te ga prinudi, da izda **zlatnu bulu g. 1222.** Glavne ustanove te bule bijahu:

1. Da se svake godine sazove sabor, i da na nj smije doći svaki plemić;
2. da plemići ne plaćaju nikakva poreza;
3. da se nijedan plemić ne smije zatvoriti bez privole suda.

Za Andrijina sina **Bele IV.** (1235.—1270.) provališe **Mongoli** u Ugarsku, te razbivši kraljevsku vojsku kod rijeke Saja, poplaviše i oplijeniše svu Ugarsku i Hrvatsku (1241.). Bela IV. morade pobjeći u Dalmaciju. Mongoli se otisnu za njim, ali ih Hrvati nemilice potuku.

Za posljednjega Arpadovića **Andrije III.** (1290.—1301.) nastadoše opet smutnje. U Hrvatskoj postaviše se knezovi Šubići na čelo njegovim protivnicima. Ove je pomagao papa **Bonifacij VIII.**, koji je svoga štićenika, napuljskoga kraljevića Karla Roberta, proglasio pravim nasljednikom ugarske krune. Đuro Šubić pođe u Napulj i dovede u Spljet dvanaestgodišnjeg Karla Roberta iz porodice Anžu (Anjou). Malo zatim uđe Karlo u Zagreb. Prije nego li je došlo do rata između Andrije III. i Karla Roberta, zateče Andriju smrt (g. 1301.). S njime izumre narodna dinastija Arpadovića.

II. Anžuvinci (1301.—1387.).

1. **Karlo Robert** (1301.—1342.). Poslije smrti Andrije III. nastavi se u Ugarskoj borba o prijestol. Na posljetku nadvlada Karlo Robert sve

svoje protivnike, te bi okrunjen za kralja Ugarske. Svladavši otporne velikaše u Ugarskoj i Šubiće u Hrvatskoj, nastojaše, da podigne građanski stalež, ne bi li njegovom pomoću obuzdao plemstvo. Stoga se za njegove vlade znatno pomnoži broj slobodnih gradova.

2. **Ljudevit Veliki** (1342.—1382.). Robertov sin Ljudevit spada među najznamenitije vladare svoga vijeka. Kao izvrstan vojskovođa i mudar državnik dao je Ugarskoj najveću moć i najveći opseg, što ga je ikad imala. Ratujući sa srpskim carem Dušanom i sa Mlečanima, skloni bobosanskoga bana Stjepana Kotromaniča, da ga pomaže u ratu. Poslije se oženi njegovom kćerju Jelisavetom. Mlečani moradoše mu iza dugotrajnoga rata odstupiti čitavu **Dalmaciju** (1358.). Pokorivši Moldavu, Vlašku i zapadnu Bugarsku te stekavši iza izumrća Pijastovića i poljsku krunu (1370.—1382.), imao je vlast, koja se sterala od Baltičkoga mora do Balkana i od Crnoga do Jadranskoga mora.

3. **Marija „kralj"** (1382.—1387.) i 4. **Karlo Drački** (1385.—1386.). Budući da Ljudevit nije imao sina, digoše Ugri njegovu kćer Mariju na prijestol. Za njezine se vlade opet porodiše smutnje i borbe. Najprije se odmetnuše **Poljaci**, te izabraše njezinu mlađu sestru Jadvigu za kraljicu i prisiliše je, da se udala za litvanskog kneza **Jagela** g. 1386., koji postade sada poljskim kraljem. Ugarski i hrvatski nezadovoljnici pozvaše **Karla Dračkoga** iz Napulja, da im bude kralj. Ovaj bi u Budimu okrunjen u prisutnosti obiju kraljica, kraljice udovice Bošnjakinje Jelisavete i kraljice („kralja") Marije (g. 1385.). Ali malo zatim ga dade kraljica udovica iz potaje ubiti. Stoga se izleže dugotrajan građanski rat u Hrvatskoj, za kojega budu obje kraljice zarobljene i odvedene u tamnicu u Novigrad na moru. Tu poginu Jelisaveta, a Mariju oslobodi pomoću Mlečana njezin muž Sigismund, kojega su Ugri međutim okrunili za kralja ugarskoga (g. 1387.).

III. Vladari iz različitih porodica (1387.—1526.).

1. **Sigismund Luksemburgovac** (1387.—1437.). Sigismundovo vladanje u Ugarskoj i Hrvatskoj bijaše veoma nesretno. Na Osmanlije, koji su iz osvojene Bugarske provaljivali u Ugarsku, povede krstašku vojsku, ali bi kod Nikopolja na Dunavu jadno potučen (1396.). Nezadovoljni Ugri i Hrvati otimahu se iza toga njegovoj vlasti, te okruniše u **Zadru** svojim kraljem **Ladislava** (g. 1403.), sina nesretnoga Karla Dračkoga. Pošto Ladislav nije mogao odoljeti Sigismundu, **proda grad Zadar i svoje pravo na Dalmaciju** mletačkoj republici za 100.000 dukata

(1409.). Sada priznadoše i Hrvati Sigismunda svojim kraljem, ali Mlečani ipak oteše Sigismundu **veći dio Dalmacije.**

2. **Albreht II. Austrijski** (1438.—1439.). Sigismunda naslijedi njegov zet Albreht II. Austrijski. Tijem sjede habzburška porodica **prvi put** na ugarski prijestol.

3. **Poljski kralj Vladislav III.** (u Ugarskoj i Hrvatskoj Vladislav I., 1440.—1444.). Po Albrehtovoj smrti proglasi ugarski sabor poljskoga kralja Vladislava ugarskim kraljem. Ovaj povede s erdeljskim vojvodom **Ivanom Hunjadijem** (Sibinjanin Janko) vojnu na Osmanlije, ali bi poražen kod **Varne** (1444.), gdje i sam pogine.

4. **Ladislav Postumus** (1445.—1457.) i **gubernator Ivan Hunjadi.** Poslije smrti nesretnoga Vladislava isposlova slavni vojvoda Ivan Hunjadi, da su u Ugarskoj i Hrvatskoj općeno priznali nasljedstvo Albrehtovu sinu Ladislavu Postumu. Za vrijeme njegove maloljetnosti bi Ivan Hunjadi jednoglasno izabran za **upravitelja** (gubernatora) Ugarske. Kad su Turci g. 1456. pali pod ugarsku tvrđavu **Biograd**, održa Ivan Hunjadi sjajnu pobjedu. Ali na žalost umre malo zatim od kuge. Do godine umre i kralj Ladislav (1457.). Sada postavi ugarski sabor za kralja Matiju Korvina, sina Ivana Hunjada.

5. **Matija Korvin** (1458.—1490.). Pored Ljudevita Velikoga ubraja se Matija Korvin među najslavnije vladare ugarske u srednjem vijeku. Kad su Osmanlije g. 1463. oborili bosansko kraljevstvo, ote njima sjeverni dio Bosne s tvrdim gradom Jajcem. Iza dugotrajnoga rata sa Češkom, dobije on naslov **češkoga kralja**, a k tomu češke zemlje Moravsku, Šlesku i Lužicu. U ratu s rimskim carem i austrijskim nadvojvodom Fridrikom III. osvoji veći dio Austrije s Bečom.

Matija Korvin cijenjaše u velike i školstvo i nauke. On je položio temelj budimskom sveučilištu, uredio po njemu nazvanu knjižnicu „Korvinu“, pozvao u zemlju puno naučenjaka i umjetnika. Stoga se njegovo doba i zove **zlatno doba** Ugarske.

6. **Personalna unija između ugarsko-hrvatskih i čeških zemalja za Jagelovića** (1490.—1526.). Poslije smrti Matije Korvina izabra ugarski sabor za ugarskog kralja češkog kralja Vladislava II. Njegova sina i nasljednika Ljudevita II. Osmanlije do nogu poraziše kod Muhača g. 1526. Na bijegu zadavi se kralj u bari. S njime izumre muški rod Jagelovića u Ugarskoj, Hrvatskoj i Češkoj, gdje od sada **stalno zavladaju Habzburgovci.**

Bosna i Hercegovina.

1. Sastavne česti bosanske države.

Zemljište, koje se danas zove Bosna i Hercegovina, pripadalo je čitavo rimskoj pokrajini Dalmaciji. Kad su se na njemu naselila hrvatska i srpska plemena, bijahu gospodari tog zemljišta Bizantinci.

Naselivši hrvatska i srpska plemena današnju Bosnu i Hercegovinu, ne zasnovaše ovdje odmah veće države, nego samo poviše plemenskih župa, koje se kasnije ujediniše u veće oblasti. Od ovih spominjemo:

1. **Bosnu**, oko rijeke Bosne (gornje), maticu bosanske države;
2. **Donje krajeve**, zemlje oko Jajca i Banjaluke;
3. **Humsku zemlju** (Zahumlje), maticu oblasti, koja se od g. 1448. počela nazivati hercegovom zemljom ili **Hercegovinom**, pošto se joj pridružila
4. **Trebinjska oblast** s Konavlima.

2. Kulin ban.

Iza smrti bizantinskog cara Manojla (Emanuela, umr'o 1180.), koji je zadnji od bizantinskih vladara vršio vlast nad čitavim Balkanskim poluotokom, pojavi se u Bosni kao samostalan vladar **Kulin ban**. Kao što je Bugarima i Srbima dobro došla smrt cara Emanuela, da se dokopaju samostalnosti, tako je i Kulin ban gledao, da banovinu svoju učini samostalnom, prostranom i bogatom. Da podigne blagostanje u zemlji, sklopi g. 1189. sa Dubrovnikom **trgovački ugovor**. U tom ugovoru dopušta bosanski ban Dubrovčanima, da smiju slobodno trgovati po njegovoj državi i da se smiju nastaniti, gdje ih je volja. Ovaj je ugovor ujedno i najstariji književni spomenik iz tih krajeva.

3. Slavno doba bosanske povijesti za bana Stjepana Kotromanića i za bana i kralja Tvrtka I. (oko 1377.).

Poslije smrti Kulina bana raširilo se po Bosni veoma patarenstvo ili bogomilstvo. Stoga povedoše hrvatske vojvode i ugarski kraljevi na zahtjev papinske stolice krstaške vojne na bosanske bogomile, s kojih je Bosna puno stradala. Istom ban **Stjepan Kotromanić** (oko 1333.) privede opet Bosnu sretnijoj i slavnijoj budućnosti. Okoristivši se smutnjama u Srbiji, pridruži Stjepan Bosni Humsku. Od ove zemlje darova g. 1333. sav Rat (Pelješac), Ston i obližnje otoke Dubrovčanima.

Stjepanova jedinica Jelisaveta vjenčala se u Budimu s ugarskim kraljem Ljudevitom.

Jer Stjepan Kotromanić nije ostavio za sobom muškoga poroda, naslijedi ga bratić **Stjepan Tvrtko**, prvi kralj i najznamenitiji vladar bosanski. Kad se je srpska država iza bitke na Marici raspadala, uzme bosanski ban Tvrtko sjevernu **Rašku**. Smatrajući se pravim nasljednikom Nemanjića, s kojima je bio u rodu po tankoj krvi, okruni se g. 1377. krunom srpskom i bosanskom i prozove se kraljem „Srbljem, Bosne i Primorju“. Dubrovačka ga i mletačka republika odmah priznadoše vladarom Srbije.

Do godine udari Tvrtko na zetskoga kneza Jurja Balšića, pa mu otme **Trebinje s Konavlima**.

Kad su u Hrvatskoj i Ugarskoj poslije smrti Ljudevita Velikoga (1382.) nastale smutnje, gledao je Tvrtko I. da što više Hrvatske i Dalmacije pripoji svojoj državi. G. 1385. darovaše mu ugarske kraljice Jelisaveta i Marija grad **Kotor**. Do g. 1390. pokorio je sjevernu **Dalmaciju**, između Cetine i Biograda, naime **Spljet, Trogir, Šibenik** i otoke **Hvar, Brač i Korčulu**, pa se počeo nazivati: „Božjom milošću kralj Raške, Bosne, Dalmacije, Hrvatske i Primorja“ („Dei gratia Rascie, Bosne, Dalmatie, Croatie, Maritimeque re“).

4. Propadanje bosanske države.

Iza smrti prvog kralja bosanskog nije bilo vrsna nasljednika, koji bi umio još neutvrđenu državu obraniti od neprijatelja kod kuće i s dvora. Budući da u Bosni nasljedstvo nije bilo zakonom uređeno, nikoše borbe o prijestol, s kojih je kraljevska vlast sve više slabila, a moć vlastele neobično narasla. Neke se porodice toliko osiliše, da su bile jače od samih Kotromanića, pa su u svojim oblastima vladale gotovo samostalno, ne mareći nimalo za korist cijele države. Velikaši, koji se za nemoćnih nasljednika Tvrtkovih jako osiliše, bijahu: Hrvoje Vukčić, Sandalj Hranić i njegov sinovac herceg Stjepan.

Hrvoje Vukčić, potomak stare porodice Hrvatinića, bijaše gospodar u Donjim krajevima. Kralj Ladislav napuljski, protukralj Sigismundu, učini ga svojim **namjesnikom u Dalmaciji**, te mu podijeli ime **hercega spljetskoga**. Njegova je vlast dopirala od Jajca preko Livna do Jadranskoga mora, gdje je imao važni grad Omiš i otoke Brač, Hvar i Korčulu.

Sandalj Hranić bijaše gospodar Humske. Prostrano mu imanje naslijedi sinovac **Stjepan Vukčić** (1435.—1466.). Ovaj razmakne silnu baštinu na sve strane. Osvoji Trebinje sa susjednim župama, a u Dalmaciji Omiš i Poljica. Od g. 1448. zvaše se **herceg**, a njegova zemlja hercegova zemlja ili **Hercegovina**. Kao njegov stric Sandalj morao je i on priznavati vrhovnu vlast tursku.

5. Stjepan Tomašević (1461.—1463.), posljednji kralj bosanski.

Kako su Osmanlije skučili humsku gospodu pod svoje vrhovno gospodstvo, ovako skuče i bosanskog kralja, pošto su bili zauzeli gornju Bosnu. Bosanski kralj morade već u prvoj polovici XV. stoljeća plaćati godišnji danak turskom sultanu. Od tog sramotnog danka htjede da Bosnu oslobodi kralj Stjepan Tomašević. Sklopivši savez s ugarskim kraljem Matijem, poruči turskom sultanu, da mu ne će više plaćati danka. To razljuti sultana, te on udari do godine na Bosnu i čitavu je osvoji. Zarobi 100.000 naroda, a 30.000 najljepših mladića uzme u janjičare. I kralj sam dopane ropstva, a sultan ga dade pogubiti g. 1463.

Dok su Turci osvajali Bosnu, čekaše ugarski kralj Matija Korvin u Petrovaradinu, te istom o jeseni udari na Bosnu, da je otme Turcima. Kako su mu pomagala mnoga vlastela bosanska i hercegovačka, napose junački vojvoda Vladislav, sin hercega Stjepana, otme još zimi sjevernu Bosnu s glavnim gradom **Jajcem**. U turskoj vlasti ostade samo južna Bosna. Tako je bilo, dok Turci ne osvojiše Jajca (1528.). Od tada bijaše sva Bosna u turskim rukama.

Dubrovnik.

1. Postanak i politička zavisnost.

Kad su Slaveni u početku VII. vijeka razorili rimsko mjestance Epidaurus (Captat), osnovaše bjegunci razorenog grada 10 *km* sjevernije na kršnom poluostrvu ispod brijega Srđa novu općinu, koja se zvala latinski **Ragusium**, a slovinski **Dubrovnik** (od riječi dubrava).

Nova gradska općina morade u početku podnositi vrhovno **bizantinsko** gospodstvo (od VII. vijeka do 1204.). Kad su Mlečani pomoću križara četvrte križarske vojne osvojili Carigrad i bizantinsko carstvo u Evropi, prisiliše Dubrovnik, da im se pokori. Mletačku vlast (1205.—1358.) u Dubrovniku zastupaše knez (comes). Ime mletačke republike, kad je bila na vrhuncu svoje političke i trgovačke moći, bijaše po Dubrovnik od velike dobiti, budući da je tako postao dionikom trgovine u Levantu. Upravu i sudstvo uredi Dubrovnik po primjeru mletačkom.

Kad je ugarski kralj Ljudevit Veliki Mlečanima oteo Dalmaciju (1358.), morade se Dubrovnik podvrći **Ugarskoj** i plaćati joj godišnji danak. Poslije bitke na Muhačkom polju (1526.) prestade ugarska vlast nad Dubrovnikom, a on od tada priznavaše **tursko** vrhovno gospodstvo.

2. Širenje državnih granica.

Do XIV. vijeka bila je dubrovačka općina sasma malena; obuhvatala je samo obližnje male otoke i samo nešto malo suhe zemlje. Za nasađene vinograde po tuđem zemljištu Zahumske i Trebinjske plaćaše općina susjednim gospodarima Zahumlja i Trebinjske godišnji danak. G. 1333. dobiše Dubrovčani od srpskoga kralja Dušana i bosanskoga bana Stjepana Kotromanića za platu, što su ih izmirili, znamenitu varoš **Ston** i sav **Pelješac**. Kasnije otkupiše od humske i trebinjske gospode humsko **Primorje** i **Konavle**. Malo po malo zauzeše i sav otok **Mljet**. Ovako stekoše do polovice XV. vijeka **svu obalu od ušća Neretve do Boke kotorske zajedno sa susjednim otocima** (Mljet, Lokrum, Lopud i dr.).

3. Trgovina i industrija.

Dubrovačka je trgovina najviše cvjetala u XIII., XIV. i XV. vijeku. Tada bijaše Dubrovnik **prvi** trgovački grad na istočnoj obali Jadranskoga mora. Sjedne su strane raznosili proizvode i svoje i talijanske industrije po istoku, a s druge su strane opet dogonili sirovine Balkanskog poluostrva na zapad. Najveću je korist, trgujući po kopnu, imao Dubrovnik od dalmatinskog zaleđa: od Hercegovine, Bosne i Srbije. Da svoju trgovinu pridignu, sklapali su Dubrovčani već u XII. stoljeću **trgovačke ugovore** s talijanskim, istarskim i dalmatinskim gradovima, s omiškim gusarima, sa srpskim velikim županom Stjepanom Nemanjom i bosanskim banom Kulinom. Pomorski su trgovci dubrovački dolazili u sve zemlje, što leže oko Sredozemnoga mora, a nekoji čak i u Indiju i Englesku. Za kopnenu trgovinu po Balkanskom poluostrvu ponajviše su radile trgovačke naseobine u glavnim (stolnim) i rudarskim mjestima bosanskim i srpskim.

Glavni je trgovački put u nutarnju Bosnu išao uz Neretvu. U Srbiju se išlo od Dubrovnika preko Trebinja, mimo Bileća i Gacka na Foču, a odavle ili na Moravu (u današnjoj Srbiji) ili u Staru Srbiju (u današnjoj Turskoj).

S Balkanskog su poluostrva odgonili Dubrovčani sirovine i robove, i to čak na Siciliju, u Aragoniju i u sjevernu Afriku.

Izvozili su u balkanske zemlje: robu tekstilne industrije (od vune, pamuka, platna i svile) i svakojakih, osobito crvenih boja; osim toga morsku sô, vino, ulje, ribu, biser, drago kamenje i koralje, staklenu i kožnu robu, sapun i svijeće, hartiju, sokolove za lov i. t. d.

Industrija dubrovačka digla se osobito u XV. stoljeću. Dubrovčani su pozvali talijanske suknare, da pridignu dubrovačko suknarstvo;

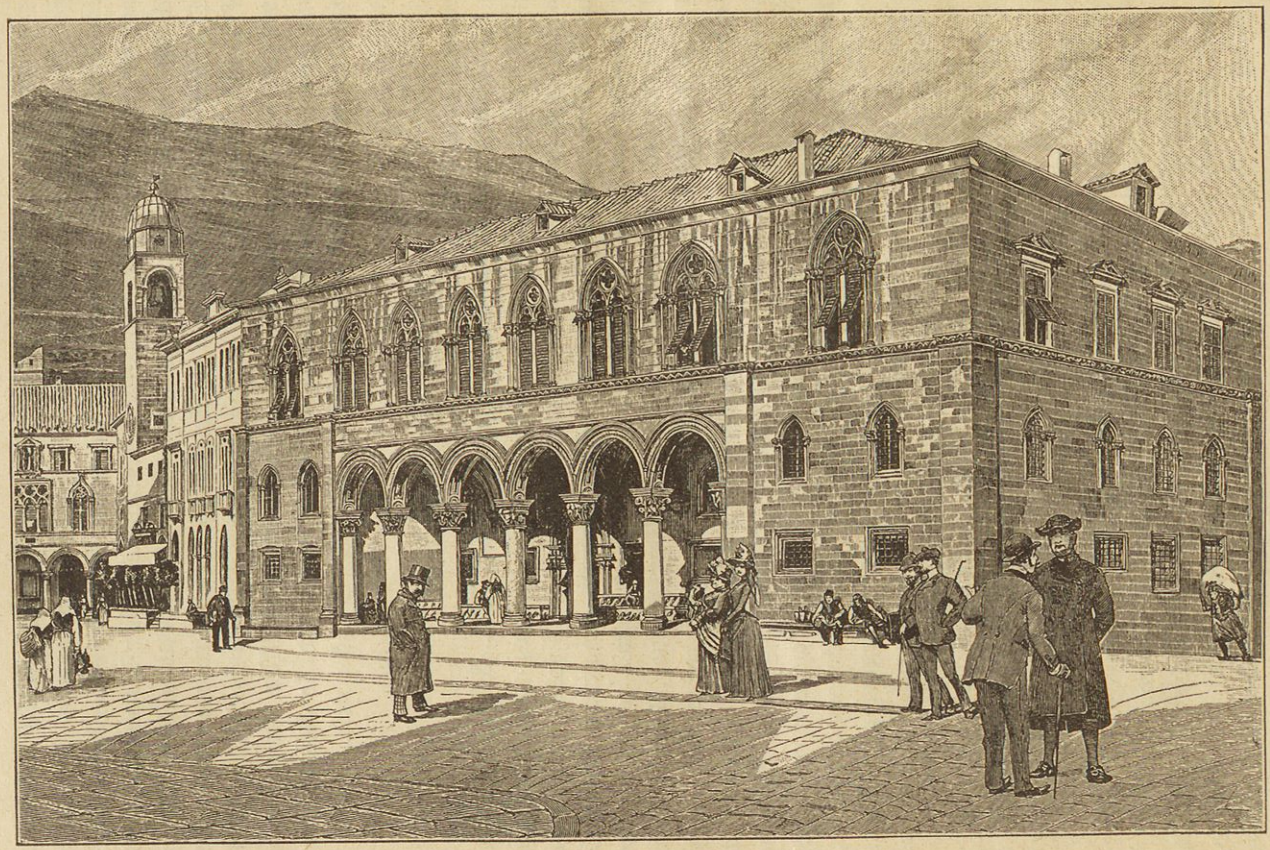

Sl. 16. Kneževska palača u Dubrovniku.

gradili su tvornice za pamučnu robu, kao i bojadžinske radionice (na Pilama i na izvoru Rijeke).

4. Državne uredbe.

Vrhovnu je vlast u općini i državi dubrovačkoj vršio **knez**, koji se isprva latinski zvao prior, onda comes, a od g. 1358. rector. Kneževa je vlast za mletačkoga gospodstva trajala po dvije godine, a od 1358. samo po mjesec dana.

Knezu o bok stajaše **malo vijeće**, sastavljeno od starješina najuglednijih domaćih plemićkih porodica. Bilo je sastavljeno od 11 članova (pet sudaca i šest vijećnika). Kontrola nad računima, briga za obranu, opskrbu i zdravstvene prilike u gradu, — sve je to bila dužnost malome vijeću.

U **veliko vijeće** imala su pristup sva muška vlastela, počevši od navršene 18. godine. Veliko je vijeće biralo članove maloga vijeća, kneza i sve ostale državne službenike, odlučivalo o ratu i miru i dr.

Za vršenje pismenih poslova na latinskom i talijanskom jeziku uzimahu Dubrovčani u početku ponajčešće Talijane; za dopisivanje s vladarima i vlastelom bosanskom i srpskom bijaše određen poseban kancelar slavenski.

Srbija od 1159. do propasti 1459.

1. Srbija za Nemanjića (1159.—1366.).

Stjepan Nemanja (1159.—1196.). Pravi osnovatelj srpske države bio je Stjepan Nemanja, sin raškoga velikoga župana Uroša. Ovaj razdijeli svoju državu među svoja četiri sina. Najmlađi sin, Stjepan Nemanja, ujedini iza teške borbe sa svojom braćom opet čitavu očevinu, te se nazva velikim županom. Bizantinski car Emanuel mu prizna vrhovnu vlast nad svim raškim župama, ali Nemanja morade za to priznati vrhovnu vlast cara, te mu se ujedno obavezati, da će ga pomagati u ratovima.

Iza smrti bizantinskog cara Emanuela radio je veliki župan raški živo, da se oslobodi od bizantinskoga gospodstva i da svoju državu raširi. Zaista otme Bizantincima Duklju i južnu Dalmaciju. Tako se Raša opet ujedini sa Dukljom, pa se proširi sve do Jadranskoga mora. Na istoku dopirala je već do Morave.

Nemanja je nastojao i o duševnom jedinstvu i napretku svoga naroda. Stoga izagna najprije bogomile iz svoje države, a zatim stade uvoditi vjeru istočnopravoslavnu. Sagradi mnogo crkava i manastira, od

kojih je najznamenitiji manastir **Studenica** (u današnjoj južnoj Srbiji). God. 1196. sazove državni sabor te se odreče vlade. Mlađemu sinu Stjepanu predade veliko županstvo, a starijemu sinu Vukanu Duklju te mu ujedno naredi, da priznaje Stjepana kao državnog poglavara. Na to ode u manastir Studenicu, gdje se pokaluđeri i uzme ime Simeun. Kasnije ode na poziv svog najmlađeg sina, kaluđera Save, u Svetu Goru, gdje sazida manastir **Hilandar**. U ovome i umre.

Stjepan Prvovjenčani (1196.—1224.) i **sv. Sava**. Namah iza smrti Nemanjine nastadoše razmirice između njegovih sinova Vukana i Stjepana. Vukan ne mogaše pregorjeti, što je otac mlađemu sinu Stjepanu ustupio veliko županstvo, pa stoga odluči, da zbaci svoga brata i da sam preuzme vladu nad čitavom Srbijom. Za to se složi s moćnim rimskim papom Inocentom III. i obeća mu, da će prijeći u katoličku vjeru, ako mu papa dadne kraljevski vijenac. U isto vrijeme udruži se i s ugarskim kraljem (Emerikom). Ovaj prodre u srpsko županstvo, a sam se prvi od ugarskih kraljeva nazove „kraljem Srbije". No malo zatim izmiriše se braća, te Stjepan opet zavlada svojim zemljama.

Srbija postaje kraljevinom (1220.). Kad su Latini iza četvrte krstaške vojne zavladali južnim dijelom Balkanskog poluotoka, zaište Stjepan u pape (Honorija III.) kraljevsku krunu. Papa pristade na njegovu želju te mu posla krunu i dade ga njom okruniti. Stjepan se stoga i zove „prvovjenčani" kralj Srbije. No malo za tijem ostavi Stjepan rimsku stolicu i pristade uz grčkoga patrijarha, koji je tada sjedio u Nikeji, jer je Carigrad bio u vlasti Latina. Da bi se grčka crkva u Srbiji utvrdila, posveti grčki patrijarh Stjepanova najmlađega brata Savu za samostalnog arhijepiskopa Srbije (1221.).

Sava je u mladim godinama s nekim ruskim kaluđerom pobjegao u Svetu Goru, pa se tamo pokaluđerio. Vrativši se u Srbiju, osnova u Srbiji osam vladičanstava (episkopija). Vladika za Hum i Trebinje sjedio je u Stonu, u najzapadnijoj episkopiji grčkoistočnoj. Sava sam sjedio je kao arhijepiskop Srbije u manastiru **Žiči** (na dônjem Ibru u današnjoj Srbiji).

Uroš II. Milutin (1282.—1320.) i **Stjepan Uroš III. Dečanski** (1320.—1331.). Iza Stjepana Prvovjenčanoga vladala su redom tri njegova sina. Najmlađega Stjepana Uroša I. skide s prijestola rođeni mu sin Stjepan Dragutin. Ali ni on ne vladaše dugo, jer njega opet prinudi mlađi brat Uroš II. Milutin, da se odreče prijestola.

Uroš II. Milutin podigne Srbiju do prve sile na Balkanskom poluotoku. Grcima otme gotovo svu Maćedoniju; kasnije pokori i Arbanase. Ali prema kraju svoga vladanja izgubi Mačvu s Biogradom, koja dopade ugarskog kralja. Milutin je poklanjao

i veliku pažnju u ununtrašnjim prilikama svoje države. Pomagao je trgovinu, osnivao mnoge manastire, crkve i bolnice, ne samo po Srbiji nego i izvan srpske države. Stolicu srpskog arhijepiskopa prenese iz Žiče u Peć.

Milutin i kraljević Stjepan. Kad se je Milutin oženio (četvrti put) Simonidom, kćerju bizantinskog cara Andronika, počne na svom dvoru uvoditi grčke običaje i Grke u svojoj državi namještati. Bojeći se srpska vlastela, da Grci ne preobladaju srpskim dvorom i srpskom državom, skloniše Milutinova sina, kraljevića Stjepana, da se digne na oca. Na to Milutin okuje i oslijepi sina svoga, pa ga onda s njegovim sinom Dušanom pošlje bizantinskomu caru, da ga čuva. No kasnije dozvoli Milutin Stjepanu, da se sa svojim sinom vrati kući i da ga naslijedi na prijestolu.

Stjepan Uroš Dečanski (1320—1331.) je bio pobožan vladar. On sagradi glasoviti manastir **Dečane**, po kojemu je i nazvan „Dečanski". Inače njegovo vladanje nije bilo srećno. Bosanski mu ban ote Humsku. A posve žalosno završi svoje vladanje. Njegova druga žena (Marija Paleologova) gledaše, kako bi svome sinu obezbijedila prijestol na štetu Dušana, Stjepanova sina od prve žene. Dušan, koji je kao nasljednik upravljao Zetom, udari sa zetskom vlastelom na očev dvor u Nerodimlju (u Kosovu polju). Otac pobjegne u Zvečan (kod Mitrovice, na sjevernoj strani Kosova polja), no Dušanovi ljudi pođu za njim, uhvate ga i pogube. Sad sjede na srpski prijestol njegov sin Dušan.

Dušan Silni (1331.—1355.) i **Uroš IV.** (1355—1366.). Za Dušanova vladanja bijaše najsjajnije i najslavnije doba srpske prošlosti. Kad je u bizantinskoj državi buknuo rat između carice Ane i protucara Kantakuzena, nastojaše Dušan, da obori trulo carstvo bizantinsko. Za petnaest godina osvoji čitav Epir, Arbanašku i svu Maćedoniju. Osvojivši toliko zemalja, proglasi se g. **1346 carem srpskim, grčkim i bugarskim.** U isto doba bi njegov sin Uroš ovjenčan za kralja srpskog, a pećska arhijepiskopija uzvišena na **patrijarhiju.** Iza toga ratovaše Dušan sve do svoje smrti koje s Bizantincima koje s Ugrima. Bizantincima ote Etoliju, Akarnaniju i Tesaliju, a ugarskomu kralju Ljudevitu Velikomu Mačvu.

Spremajući se na rat protiv Osmanlija, koje je pozvao u pomoć Kantakuzen, naglo se razboli i umre (1355.).

Po Dušanovoj smrti počne srpska država naglo propadati. Njegovu sinu i nasljedniku **Urošu IV.** „Nejakomu" (1355.—1366.) oteše Grci grčke pokrajine i Arbanašku, a njegov skrbnik Vukašin liši ga g. 1366. i prijestola.

2. Dioba i propast srpske države u borbi s Osmanlijama (1366.—1459.).

Bitka na Marici (1371.) i na Kosovu polju 1389. Kralju Vukašinu (1366.—1371.) pokoravahu se samo južni dijelovi srpske države sa prijestolnicama Prizrenom i Skopljem. Pomoravljem zavlada sada samostalno knez Lazar, Zetom Balšići i t. d.

Kad su Turci provalili u srpske zemlje, sakupi Vukašin vojsku od 60.000 ljudi, pođe prema Odrinu i utabori se nedaleko od njega (kod Černomena) uz rijeku Maricu. Turci, opazivši da su Srbi posve nepažljivi, navale po noći iznenada na srpski tabor i sasijeku srpsku vojsku. Sam kralj Vukašin padne na bojnom polju. Dva mjeseca iza toga umre i kralj Uroš IV. S njime izumre slavna loza Nemanjića (1371.).

Po Vukašinu osta sin mu **kraljević Marko**, koji se iza očeve smrti proglasi kraljem te se pokori sultanu. On vladaše zemljom od Šar-planine do Tesalije, a Prilep mu bijaše glavna prijestolnica.

Dok su srpske državice na jugu Šar-planine naglo propadale poslije bitke na Marici, dotle je na sjeveru Šara zavladala borba između mnogobrojnih novih vladalaca. Najvećega ugleda dočepao se među njima **knez Lazar** (u pjesmama opjevani „car Lazar“), koji je vladao većim dijelom današnje Srbije. No kraljevski naslov ne prijeđe na njega, nego na bosanskog bana Tvrtka (1377.), koji je bio po ženskoj lozi u rodu s Nemanjićima.

Pošto je turski sultan Murat I. pokorio bugarskog cara, udari i na Lazara, da ga pokori. Na Vidov dan g. **1389.** zametne se na **Kosovu polju** bitka između srpske i turske vojske. U srpskoj vojsci bijaše uz Lazara njegov zet Vuk Branković i čuveni junak Miloš Obilić, koji je bio ocrnjen, da radi o izdaji. Da dokaže svoju vjernost prema knezu Lazaru, provali u čador sultanov i ubije sultana Murata I. Sada nastade zabuna i nered u turskoj vojsci; ali sultanov sin Bajezit u brzo uredi zbunjenu tursku vojsku. Zametne se ljuta i odlučna bitka. Isprva naginjaše pobjeda srpskoj vojsci, ali kad su Turci zarobili kneza Lazara, stadoše Srbi bježati. Po svršenom boju pogubi mladi sultan kneza Lazara. Njegovu ženu Milicu prisili na plaćanje danka i na pripomoć u ratu.

Poslije bitke na Kosovu upravljahu Srbijom despoti (iz kuće Lazareve i Brankovićeve) kao vazali osmanlijskog sultana. Ali već godine 1459. Turci pretvoriše Srbiju u pašaluk.

Bugarska od 1186. do propasti 1398.

1. Ponovljenje i cvat bugarske države za prvih Asenovića.

Kad su Bizantinci osvojili Bugarsku (971. istočnu, a 1019. zapadnu), počeše u njoj istiskivati iz crkve narodni jezik te ga zamjenjivahu grčkim; osim toga činjahu carske vlasti mnoga bezakonja narodu. Stoga se Bugari više puta dizahu protiv nasilja bizantinskog, ali uzalud. Kad je bizantinski car (Isak II. Angelo) udario golem danak na Bugare, digao se sav narod bugarski g. 1186. Na čelu nezadovoljnim Bugarima bila su braća Petar i Ivan Asen, koji su izvodili svoje porijeklo od starih bugarskih careva. Protjeravši Grke iz zemlje, proglase Bugarsku za samostalnu državu te izaberu i okrune **Ivana Asena I.** za cara bugarskog i grčkog.

Njegov mlađi brat **Kalojan** bi na svoju molbu g. 1204. u Trnovu od papinskog izaslanika krunisan za cara (kralja) bugarskoga. Tom prigodom prione Kalojan uz katoličku crkvu.

Najslavnije doba nove bugarske države bijaše za **Ivana Asena II.** (1218.—1241.), sina cara Ivana Asena I. Za njegova vladanja htjede epirski despot (car) Teodor oteti Bugarima pokrajinu Traciju. Ivan Asen II. digne se na njega i razbije ga. Samog Teodora u boju zarobi, a zemlju mu otme. Tako razmakne svoju državu preko Makedonije i Arbanaške sve do Drača na Jadranskom moru.

Nastojeći sada Ivan o miru, pomagao je trgovinu i gledao, da ukrasi svoju prijestolnicu Trnovo.

2. Komadanje i propast Bugarske.

Za Asenovih sinova izgubi bugarsko carstvo opet Traciju, Makedoniju i Arbanašku. Još više Bugarska oslabi, kad se iza izumrća porodice Asenovića (1257.) izrodiše ljute borbe o prijestol. Za cara Ivana Aleksandra (1331.—1365.) poče se i prava Bugarska komadati. Njezinim istočnim dijelom zavlada despot Dobrotić, po kojem se njegova oblast i prozove Dobručom. Zapadni dio Bugarske morade car predati svome starijemu sinu, a mlađemu sinu ostavi vlast u srednjoj Bugarskoj i carsku krunu. Tako bijaše sada Bugarska razdijeljena na troje: na Dobruču (glavni grad Varna), na oblast vidinsku (glavni grad Vidin) i trnovsku (glavni grad Trnovo).

Bugarska pada pod tursku vlast. Najmlađi sin cara Aleksandra, **Šišman III.**, bješe posljednji car bugarski. Ostavljen od druga dva vladaoca bugarska, izgubi u ratu s turskim sultanom sve gradove do Balkana, za ostale morade priznati njegovu vrhovnu vlast, plaćati

mu danak i pomagati mu u ratu; k tome ga sultan Murat još prisili, da mu dade svoju sestru za ženu. Muratov nasljednik Bajezit navali g. 1393. na Bugarsku, osvoji krasnu bugarsku prijestolnicu Trnovo, pohara je i oplijeni, a cara Šišmana zarobi. Pet godina za tijem pade i Vidin Bajezitu u ruke.

Bizantija i Osmanlije (Turci).

I. Bizantija.

Komneni (1081.—1185.). Iza žalosnih prilika, u kojima bizantinsku državu ostaviše nasljednici Vasilija II. (umr'o 1025.), podigoše je opet Komneni. Najslavniji car iz te kuće bio je hrabri i lukavi, ali veoma razvratni **Emanuel I.** (1143.—1180.). Ratovao je neprestano sa susjednim narodima. Najvećma se proslavi u ratu s Madžarima. Ovima otme iza dugoljetnog ratovanja velik dio Hrvatske i svu Dalmacija te je sjedini s bizantinskim carstvom. Za njegove vlade drži Bizantija zadnji put cijelo Balkansko poluostrvo u svojim rukama.

Angeli (1185.—1204.) **i latinska carevina u Carigradu** (1204.—1264.). Za Emanuelovih nasljednika nastadoše opet borbe o vlast, za kojih Komneni moradoše predati prijestol kući Angela. Ovi se zavadiše s Mlečanima poradi carina. Mlečani zato oboriše pomoću krstaša za četvrtog krstaškog rata trulo carstvo bizantinsko te osnovaše s krstašima latinsko carstvo. Jedan rođak iz kuće Komnena osnova u Aziji carevinu u **Nikeji** (1205.—1261.), a drugi iz iste kuće osnova samostalnu državu u **Epiru.**

Bizantinsko se gospodstvo ponavlja u Carigradu za Paleologa. Nikejski car Mihajlo Paleolog osvoji g. **1261.** Carigrad pomoću Genoveza, te tijem učini kraj latinskoj carevini iza 57-godišnjeg opstanka. Ali velik dio negdašnje bizantinske države ostao je i dalje u rukama tuđih naroda i tuđih vladara.

I u carskoj porodici Paleologa porodiše se ljute svađe i borbe. Ovu neslogu upotrebiše u svoju korist Osmanlije. Oni oteše im u Aziji znameniti grad **Brusu** (1326.); zatim osvojiše u Evropi najprije **Galipoli,** a nešto kasnije **Jedrenu** (1361.), te otrgoše ovako glavni grad bizantinski od zapadnih i južnozapadnih pokrajina. Od sada je Bizantincima prijetila sve veća opasnost od Osmanlija. Stoga odluči car Joanes VIII., da opet sjedini istočnu crkvu s rimskom, ne bi li tako spasao sebe i svoju državu. Na crkvenom saboru u Firenci (1439.) privolješe grčki poslanici, da se istočna crkva združi sa zapadnom; no kad o tome stiže vijest u Carigrad, opet se zametnuše ljute borbe.

Pad Carigrada 1453. I Joanesov brat i nasljednik **Konstantin XI.** bijaše za uniju. No dok se Grci među sobom svađahu zbog vjerozakonskog pitanja, ote im silni sultan Mehmed II. malo ne sve zemlje, a g. 1453. pade i pod sam Carigrad. Konstantin XI. odluči, da ga brani do posljednje kapi krvi, ali od 300.000 stanovnika skupi samo 6000 do oružja doraslih građana; njima pridruži još 3000 plaćenika. Te neznatne čete ne mogoše odoljeti sultanovoj vojsci, koja je brojila oko 160.000 momaka. Ipak su se branitelji grada otimali baš oduševljeno, te svi redom izgiboše, a s njima i sam car Konstantin, braneći se časno i junački. Dne 29. maja provali osmanlijska vojska u Carigrad, koji postade odsele prijestolnim gradom turskog sultana.

II. Osmanlije ili Turci.

Kad su u XIII. vijeku divlji Mongoli provalili u zapadne krajeve Azije, ostavi opet jedno tursko pleme staru postojbinu u Turkestanu, te se naseli u Maloj Aziji. Pravim osnovateljem turske države smatra se **Osman** (oko 1300.), koji je oborio seldžučku državu u Maloj Aziji. Po njemu prozvaše se svi njegovi podanici „Osmanlije".

Sin njegov **Orhan** (savremenik Dušanu Silnomu) osvoji znatni grad Brusu i učini ga svojim prijestolnim gradom. Na evropskoj obali otme Bizantincima Galipoli, „ključ Evrope". Ali najveću zaslugu po osmanlijsku državu steče time, što joj dade **stalnu vojsku** i izvrsnu pješadiju **janjičara** (nova vojska). Četu janjičara sastavi od zarobljene kršćanske djece. Uz janjičare uredi još konjaničku četu **spahija.**

Orhanov sin i nasljednik **Murat I.** (1359.—1389.) otme Bizantincima znamenit grad Odrin (Edrine) te ga učini prijestolnicom turskih sultana (1365.—1453.). Iz Odrina navaljivaše na Srbe i Bugare. Srbe potuče na Marici, no na Kosovu polju pogibe od Miloša Obilića (1389.).

Bajezit, Muratov sin, steče poradi svojih brzih pobjeda nadimak „munja". Najprije prisili srpskog despota i vlaškog kneza, da mu plaćaju danak i da ga pomažu u ratu, a **bugarsku državu posvema uništi.** Zatim porazi ugarskog kralja Sigismunda kod **Nikopolja** (1396.). Iza ove sjajne pobjede stane se spremati, kako će zauzeti Carigrad. Ali u to udari na njega mongolski osvajač **Timur.** Stoga morade Bajezit ostaviti opsjedanje Carigrada i poći u Aziju. Kod **Angore** zametne se bitka između Mongola i Osmanlija (g. 1402.). Timur nadbije Bajezita, uhvati ga i baci u tamnicu, gdje malo zatim pogibe od žalosti.

Iza nesretne bitke kod Angore nastade rasulo u turskoj državi. Bajezitovi sinovi borili su se među se o nasljedstvo. Na posljetku nadvlada **Mehmed I.** i opet ujedini svu osmanlijsku državu.

Njegov sin **Murat II.** (1421.—1451.) porazi ugarskog i poljskog kralja kod **Varne** (1444.) a Janka Hunjada na Kosovu polju (1448.). Iza ove pobjede odluči, da još Albaniju pokori. Stoga udari sa 100.000 vojnika na Đorđa Kastriotića (Skenderbega), gospodara Albanije.

Skenderbeg je bio sin Ivana Kastriote, gospodara Kroje i Srpkinje Vojisave. Kad je Murat II. provalio u Epir, odvede ga sa tri njegova brata kao taoce. Na dvoru sultanovu bijaše Kastriotić odgojen kao musliman, te dobi ime Iskender. Iza smrti njegova oca pripoji sultan sebi njegovu državinu. Kad su Ugri prije bitke kod Varne provalili u Bugarsku, pobjegne Iskender sa još 300 Arbanasa iz turskog tabora. Lukavošću uniđe u tvrđavu Kroju, a za 30 dana osvoji svu očevinu. Na skupštini u Lješu priznadoše ga i susjedni plemenski poglavari glavnim arbanaškim zapovjednikom.

Murat II. ratovao je dvije godine u Albaniji; no videći, da Kroje ne može uzeti, ostavi opet Albaniju. Do godine umre.

U velike rasprostrani tursku državu Muratov nasljednik **Mehmed II.** („El Fatih = osvajač, 1451.—1481.). Najprije zauzme Carigrad (1453.), onda pretvori Srbiju u pašaluk (1459.), osvoji Vlašku i kraljevinu Bosnu (1463.), otme Mlečanima otok Negroponte (Evbeju), pokori krimske Tatare, a najposlije učini Albaniju turskim pašalukom.

Njegov sin i nasljednik **Bajezit II.** osvoji odmah na početku svoje vlade ostatak Hercegovine (1482.). Samo **Crnu Goru** obrani Ivan Crnojević od turske sile.

Rusi i Mongoli.

1. Dioba i propast Rusije.

Knez Jaroslav razdijeli Rusiju među svoje sinove (1054.). Jaroslavljevi sinovi, unuci i praunuci podijeliše se još dalje, tako da je u Rusiji na početku XIII. stoljeća bilo do **pedeset** vladalaca. Svaki knez htjede da proširi svoju državicu na štetu drugoga, te se stoga porodiše neprestane zadjevice. U takovu stanju zatekoše Rusiju divlji **Mongoli** (Tartari), kad u prvoj polovici XIII. stoljeća pod Džingiskanom (t. j. veliki gospodar) provališe iz Azije u Rusiju. Za petnaest godina potčiniše (1240.) sebi sve ruske kneževine osim Novgoroda. Oplijenivši Poljsku, Moravsku, Ugarsku, Hrvatsku, Dalmaciju (Dubrovnik, Kotor), Bosnu, Srbiju, Bugarsku i Vlašku, vratiše se u Rusiju te se smjestiše na obalama donje Volge. Tamo sagradiše prijestolnicu **Saraj.** Ova se mongolska država zvaše Kapčak (Kipčak), a narod sam **zlatna horda.** Rusija osim Novgoroda osta više od 250 godina potčinjena toj zlatnoj hordi.

2. Mongoli osvoje bagdadsko halifstvo (1258.) i svu Kinu (1280.).

U drugoj polovici XIII. stoljeća navališe Mongoli na **Bagdad** te oboriše **bagdadsko halifstvo** g. 1258., a s njime arapsku kulturu u prednjoj Aziji. Osvojiše još Iran, Tibet i južnu Kinu sa gradom Kantonom. Prijestolnica velikoga hana prenese se sada u **Peking**. U zapadnim krajevima vladahu ilhani, priznavajuć u početku barem na oko vrhovnu vlast velikoga hana u Kini.

Tako je velika država mongolska dopirala od Velikoga oceana do Dona i Sirije. Kasnije se raspade na mnoge samostalne države. Ove opet ujedini te time obnovi veliku mongolsku državu osvajač **Timur** (oko 1400.). Iz svoje prijestolnice **Samarkand** pokori u 35 bitaka sve mongolske države, a k tomu još **Indiju** do Gangesa. Opustošene zemlje i razvaljeni gradovi kazivali su put, kojim je Timurova vojska prolazila. Osim toga bijaše Timur žedan krvi, kao nijedan krvnik prijašnjih vremena. Od glava pogubljenih neprijatelja podizao bi na uspomenu svojih pobjeda velike piramide, a jedna jedina piramida kod Bagdada brojila je 90.000 odsječenih glava!

Sjedinivši Timur sve mongolske zemlje, udari na Osmanlije u Maloj Aziji te njihova sultana Bajezita posve potuče i zarobi (1402. kod Angore). Država se njegova prostirala sada od kineskoga zida sve do Dona, od Gangesa do Sredozemnoga mora i međa egipatskih; no poslije njegove smrti opet se brzo raspade.

3. Moskva postaje političkim i duhovnim središtem Rusije; Rusi skrše mongolski jaram (1480.).

Dok je zapadna Rusija spala pod knezove **litavske** i **poljske**, podigla se u istočnoj Rusiji **Moskva**, koja bijaše već u XII. vijeku osnovana. Moskovski se knez **Ivan I. Kalita** (savremenik Dušanu) prozove velikim knezom, te ujedno skloni mitropolita vladimirskog, da se preseli u Moskvu. Tako postade Moskva u XIV. vijeku ne samo političkim nego i duhovnim središtem čitave istočne Rusije. Ivan Kalita je još i stoga znamenit, što je u Moskvi sagradio **Kremlj** (grad).

Na daleko se razgrana Rusija za **Ivana III.** On pokori slavnu i bogatu republiku **Novgorod**, a dvije godine zatim oslobodi Rusiju teškoga jarma mongolskoga (g. 1480.). Iza toga osvoji još zapadnu **Sibiriju** te tako početverostruči područje svoje države.

Franceska i Ingleska.

Djevica Orleanska.

U Franceskoj vladahu iza diobe velike franačke države u Verdunu g. 843. sami slabi **Karlovići** (do g. 987.), a iza njih **Kapetovići** (Capet, od 987.—1328.). Od vladara iz ove kuće spomenusmo već Filipa II., koji je učestvovao u trećoj krstaškoj vojni, i Ljudevita IX. Svetoga, koji je poduzeo zadnje dvije krstaške vojne, šestu i sedmu.

Među posljednjim Kapetovićima najviše se spominje **Filip IV. Lijepi.** Za ratovanja s Ingleskom trebalo mu je sila novaca; zato udari i na svećenike porez, te se zavadi s papom Bonifacijem VIII. Filip zarobi papu, a njegova drugog nasljednika prisili, da prenese papinsku stolicu u Francesku (Avignon). Od sada bijahu pape sasvim zavisni od franceskih kraljeva.

Kad je g. 1328. izumro muški rod Kapetovića, naslijedi prijestol kuća **Valois** (1328.—1589.). Protiv nje diže se ingleski kralj Eduard III., ističući svoja nasljedna prava na franceski prijestol. Iz toga porodi se rat za francesku krunu, koji je trajao više od **sto** godina (1339.—1453.). I prije toga, u XII. i XIII. stoljeću vodio se već jedan stogodišnji rat između Franceske i Ingleske, ali tada za zapadno francesko primorje, koje je s vremenom došlo u ruke ingleskih kraljeva.

Poslije izumrća **normanske** dinastije g. 1154. dođe na ingleski prijestol druga franceska porodica: **anžuvinska** (1154.—1399.), iz grofije Anžu (Anjou). Svaka od ovih porodica zadržala je svoj nasljednji posjed u Franceskoj, te je tako ingleski kralj Henrik II., prvi vladar iz kuće Anžu, držao u Franceskoj **više od polovice franceskog državnog zemljišta.** Za svoj franceski posjed bijahu ingleski kraljevi potčinjeni franceskim kraljevima kao svojim lenskim gospodarima. Iz ovog odnošaja porodiše se prepirke i ratovi, u kojima ingleski vladari izgubiše veći dio svog posjeda u Franceskoj.

U ratu za francesku krunu u XIV. i XV. stoljeću Inglezi stekoše u početku sjajnih pobjeda nad franceskom viteškom vojskom. Za franceskog kralja Karla VII. (1422.—1461.) zauzeše čitavu sjevernu Francesku do rijeke Loare (Loire) i opsjedahu već grad Orlean (**Orléans**), ključ južne Franceske. Karlo VII. bijaše odveć trom, da bi Inglezima odolio. Tada se najednom diže seljačka djevica Žan Dark (**Jeanne d'Arc**), da ona obrani Francesku od neprijatelja.

Žan Dark bijaše kći seljaka (iz Domremi-a [Domremy] na lijevoj obali Mase). Već za svoga djetinstva bijaše poznata sa svoga krjeposna i pobožna života. Kad su Inglezi osvajali i pustošili njezinu domovinu, prikazao bi se joj češće arkanđeo Mihajlo, sveta Katarina i Margareta te bi je pozivali, neka priteče u pomoć svojemu kralju. I zbilja

pođe ljeti 1428. kraljevu nadgledniku (u Vancouleur), a ovaj je pošlje u muškom odijelu kralju. Premda nije nikada prije vidjela kralja, ipak ga odmah prepozna i reče mu, da je došla osloboditi grad Orleán i odvesti njega sama na krunisanje u Rens (Rheims). Uvjerivši se kralj po ispitnom povjerenstvu, da je djevica prava katolikinja, pobožna i krjeposna, pokloni joj oružje, vitešku odoru, konja i pratnju. Djevica dade sebi na to prirediti bijelu zastavu, na kojoj je bilo ljiljana i anđela, a među anđelima majka božja.

Žan Dark krene prema Orleanu. Francezi je primiše velikim ushićenjem, smatrajući je višim bićem. Oduševljeni srtahu uz nju u boj. Za nekoliko dana oslobodi ona Orlean od neprijatelja g. 1429. i dobi za to nadimak **„Djevica Orleanska“**. Iza toga prokrči kralju put do Rensa, gdje ga svečano okrune na oči junačkoj djevici. Ali to joj ne bijaše dosta. Ona htjede svoju domovinu sasvim osloboditi od neprijatelja.

No kralj je ne pomagaše kako je trebalo. Provalivši jednom iz grada Konpjenja (Compiègne, sjeverno-istočno od Pariza), koji je malo prije osvojila s malom četicom, bi od Ingleza uhvaćena i odvedena u Ruan (Rouen). Tamo je pozove na sud biskup boveski (Beauvais) i optuživši je lažno, da je vještica i krivovjerka, spališe je živu na lomači (30. maja 1431.).

No smrt orleanske djevice ne zaustavi pobjedonosnog napredovanja franceskog oružja. Inglezi izgubiše do mala sve gradove, što ih bijahu osvojili; na posljetku ostade im samo grad Kalé (Calais). Rat se svrši (1453.) bez posebnoga mira, jer je u Ingleskoj buknuo strašan rat o nasljedstvo između crvene i bijele ruže, t. j. između porodice Lenkestr (Lancaster) i Jork (York). Ovaj je rat trajao punih 30 godina (1455.—1485.), dok nije Henrik Tjudr (Tudor), zadnji potomak iz porodice lenkestrske, pobijedio svoje protivnike.

Italski poluotok.

I. Mleci (Venecia).

Kad je Atila g. 452. navalio na gornju Italiju, ostaviše mnogi Veneti svoj zavičaj, osobito oni iz razorene Akvileje, te se skloniše na otoke u lagunama Jadranskoga mora. Na koncu VII. stoljeća stadoše ti otočani birati zajedničkog vojvodu ili dužda (dux, doge). Za Karla Velikoga prenesoše stolicu duždovu na otok Rialto (Rivus altus), koji tako postane sredina i srce svemu gradu, koji se po narodu nazove Venecija.

U IX. i X. stoljeću vodili su Mlečani krvave bojeve sa Hrvatima, kojima su morali plaćati danak za slobodno brodarenje po Jadranskomu moru. Od toga se danka oslobodiše istom na kraju X. stoljeća.

S pomoću bizantinskih careva osiliše se Mleci u XI. stoljeću još više; najprije zauzeše s dopuštenjem bizantinskim zapadnu obalu Istre, a kasnije pokloniše im se i mnogi primorski gradovi i mnogi otoci Dalmacije.

Od najveće koristi bijahu Mlečanima krstaški ratovi. U jednu se ruku obogatiše silno, prevozeći krstaše preko mora u svetu zemlju, a u drugu raširiše svoju trgovinu po obalama Balkanskog poluostrva i u prednjoj Aziji. Na vrh moći i slave ispne Veneciju dužd Henrik Dandolo za četvrtoga krstaškoga rata, kad je oborio bizantinsko carstvo (g. 1204.). Tada zapadoše Veneciji **tri osmine** bizantinske države, to veći dio primorja s **Morejom** (Peloponezom) i s mnogim ostrvima, od kojih su bila najznatnija **Evbeja** (Negroponte) i **Kreta** (Kandija).

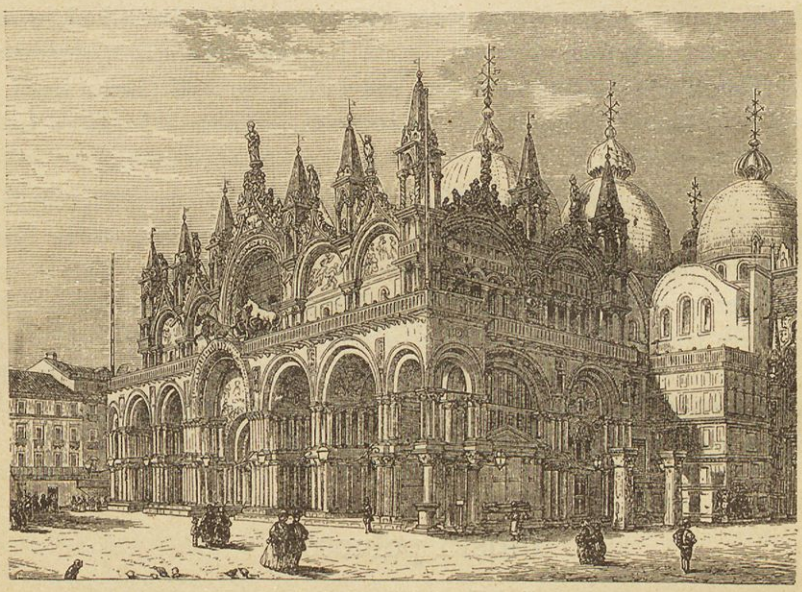

Sl. 17. Crkva sv. Marka u Mlecima.

Upravo radi ovoga dobitka zapletoše se Mlečani u duge ratove s **Genovezima**, koji su također za krstaških ratova raširili svoju trgovinu u zapadnoj Aziji. Istom g. 1381. prisiliše Mlečani Genoveze na mir.

Iza toga rata započe najslavnije doba u povijesti Venecije. Za kratko vrijeme pridružiše svojoj državi ostrvo **Krf**, talijanske gradove **Veronu, Padovu** i dr. U sredini XV. stoljeća vladahu već većim dijelom **dalmatinske** obale. U drugoj polovici istoga stoljeća stekoše još ostrvo **Cipar**. Tako imađaše Venecija na kraju srednjega vijeka najveći obim, najveću moć i najveće blagostanje. U ruci joj bijaše ne samo trgovina **levantska**, nego i **indijska**.

Ustav. Na čelu mletačke općine bijaše **dužd**, kojega je birala **narodna skupština.** Osim toga bijaše kasnije **malo vijeće** (Signoria), koje se sastojaše od dužda i šest vijećnika, i **veliko vijeće** (Consilio maggiore) od 450—480 članova, koje je narod birao na godinu dana; samo je s velikim vijećem mogao dužd izdavati zakone. Kasnije bi sva vlast u državi predana nekim odličnijim porodicama. Da bi plemići (Nobili) učvrstili svoju vlast, uvedoše **državnu inkviziciju** (sud) od **tri** lica (Consiglio dei Tre). Članovi su inkvizicije bili neograničeni gospodari u državi, te su mogli i samom duždu suditi. Na koga bi samo posumnjali, namah bi ga bacili u tamnicu, gdje bi od vlage, tame, gladi, žeđe ili žege pod olovnim krovovima duždeve palače iza teških muka umirao, ako ga ne bi dali u potaji smaknuti.

II. Ostale znamenite države u Italiji.

Osim Mletaka treba u sjevernoj Italiji još spomenuti znamenitu trgovačku republiku **Genovu,** vojvodinu **Milan** i **Savoju** sa **Pijemontom.** U srednjoj Italiji bijahu najznatnije države **Firenca i papinska država.** Firencom zavlada na početku XV. vijeka porodica **Medici,** koja je u velike njegovala nauku i umjetnost, tako da je Firenca postala ognjište naučnog i umjetničkog rada u ono doba. I u papinskoj državi su se u drugoj polovici XV. vijeka njegovale nauka i umjetnost. Papa Nikola V. (umr'o 1455.) osnovao je glasovitu biblioteku u Vatikanu. Njegovi nasljednici su se mnogo trudili oko širenja klasičkih nauka i sakupljivanja dragocjenih i znamenitih umjetnina i starina.

Papinska se država sterala od ušća Pada pa sve do ušća Tibera. Osim toga su pape imali još grad Avinjon (Avignon) u južnoj Franceskoj, gdje je bila u XIV. vijeku papinska stolica za t. zv. „babilonskog sužanjstva pape".

U južnoj Italiji i na Siciliji osnovaše Normani iz franceske Normandije u XII. stoljeću kraljevinu **napuljsku** (ili kraljevinu obiju Sicilija) kao leno papinske stolice. G. 1266. predade papa ovu kraljevinu franceskoj porodici **Anžu** (Anjou). No već za prvoga vladara iz te kuće, za Karla I., odmetne se zbog nasilja franceske gospode ostrvo Sicilija, te pozove u pomoć aragonskog kralja, koji zauze ostrvo za svoju porodicu.

„Sicilska večernja" (1282.). Karlo I. namjestio je na sva državna mjesta gotovo sve same Franceze. To je u velike ogorčilo sicilski narod, te se ovaj zavjeri protiv mrskih tuđinaca. Na uskrsnji ponedjeljak, kad zazvoniše zvona na večernju, udare Talijani na Franceze u glavnom gradu Palermu i po svim drugim mjestima sicilskim. Da bi raspoznali, ko je Francez, silili su tuđince, da izgovore riječ „cicer" (talijanski čičer, franceski siser = grašak). Kogod je nije mogao pravo izgovoriti, onoga bi ubili.

Pirenejski poluotok.

I. Arapska ili mavarska Španija.

Kad je Abas g. 750. svrgao Omejeviće, pribjegne Omejević Abdurahman u Španiju, otrgne je od arapske države i osnuje samostalnu državu sa prijestolnicom u Kordovi (g. 755.). Od njegovih nasljednika nazove se **Abdurahman III.** (oko 950.) prvi halifom, e da bi tim istakao svoju potpunu nezavisnost od bagdadskog halifa. Isti Abdurahman III. kao i njegov sin i nasljednik **Hakim II.** proslaviše se za sve vijekove svojim prosvjetnim djelima. Poljodjelstvo, obrt, trgovina, graditeljstvo, nauke i škole podigoše se za njihove vlade i za njihovih nasljednika do tolika stepena, da se je sav svijet čudio prosvjeti španskih Mavra. No sjajno doba mavarske povijesti poče već u XI. stoljeću tamnjeti. Ljudi željni vlade, zametnuše krvave borbe, koje se svršiše raspadom kordovskog halifata. Uz halifa u Kordovi vladahu emiri u Sevilji, Toledu i dr. Sad navališe kršćani svom silom na Mavre. I da im nisu u pomoć pritekla njihova braća u Africi, gospodstvo bi Mavra u Španiji bilo već u XI. stoljeću propalo. Iza strašnog poraza kod Toloze g. 1212. preostade njima samo još kraljevina **Granada.**

II. Kršćanske države.

U borbi protiv Mavra osnovaše kršćani na Pirenejskom poluotoku više država. Evo tih država:

1. **Asturija.** Osnovaše je zapadni Goti, koji su od Mavra bježali u sjeverozapadne gorske krajeve. Po glavnom se gradu Leonu (legio VII.) čitavo kraljevstvo naskoro prozove **Leon.**

2. **Kastilija.** Ta se zemlja zvaše ovako poradi svojih brojnih tvrđavica (castella). U ratovima, što su ih kastilski vladari vodili protiv Mavra, najviše se proslavi junačina **Cid** († 1099.).

3. **Navara.**

4. **Katalonija** ili **Barcelona.**

5. **Aragonija.** S njom se u XII. stoljeću združi Katalonija. Odsele bijaše Aragonija uz Kastiliju jedna od najznamenitijih država na Pirenejskom poluotoku.

6. **Portugalska.** Ova je država postala od zemlje između rijeke Minha i Duera, koju su kršćani oteli Mavrima. Od grada „Portucale“ na ušću rijeke Duera dobila je država svoje ime.

III. Propast mavarskog gospodstva i osnutak španske monarhije. Otkriće Amerike.

Na kraju XV. vijeka vladaše Kastilijom kraljica **Izabela**, koja je bila udata za aragonskog kralja **Ferdinanda**. Izabela i Ferdinand odlučiše, da učine kraj ostatku mavarskog gospodstva u Granadi i u južnom primorju Pirenejskog poluotoka. Združenim silama udariše Kastilci i Aragonci na prijestolnicu posljednjeg halifa (Ebuabdil), te je opkoliše. No uvjerivši se, da je svako opiranje uzalud, halif predade sam grad kršćanima, pa se iseli u Afriku g. **1492.** Tako propade mavarsko (arapsko) gospodstvo na Pirenejskom poluotoku iza borbe, koja trajaše od godine 711.—1492. Pobjeditelju Ferdinandu dade papa nadimak „katolički".

Iste godine, kad su Ferdinand i Izabela zauzeli Granadu, pronašao je **Kristof Kolumbo** u njihovoj službi **Ameriku**, te ovim pronalaskom položio osnovu kasnijoj moći i veličini Španije.

IV. Portugalci pronalaze morski put u istočnu Indiju g. 1498.

U XV. stoljeću svrnuše portugalski kraljevi osobitu pažnju na otkrivanje novih zemalja i novih morskih putova, da bi ovako razmakli svoje oblasti i Portugalskoj namakli pomorsku trgovinu. U sredini XV. stoljeća bijaše Portugalcima već poznato primorje zapadne Afrike od Kapverda sve do Guineje. Smjeli brodar Bartolomej Diaz prispije g. 1486. već sretno na južni rt Afrike, koji bi od portugalskog kralja nazvan „glavicom dobre nade". No istom g. 1497. oplovi **Vasko de Gama** tu opasnu glavicu, te doplovi u Indiju g. 1498. **Tim bi utrt put najsjajnijem dobu portugalske države.**

Najznatniji izumi i svršetak srednjega vijeka.

1. Kompas. Kinezi poznavahu najprije svojstvo magnetske igle, da uvijek pokazuje jednim šiljkom prema sjeveru, a drugim prema jugu. U Evropi saznadoše o tome istom u XII. stoljeću. Ali već u XIII. stoljeću upotrebljavahu Talijani kompas na svojim brodovima. Ko ga je izumio, to se još ne zna. Na kraju istoga stoljeća kušahu već dva Talijana, da iz Genove plove oko Afrike u Indiju.

2. Barut, puške i topovi. I barut su najprije poznavali Kinezi i Indi, a poslije Arapi i Mavri. I Bizantinci su imali tako zvanu „grčku vatru", kojom su branili svoju prijestolnicu protiv Arapa i drugih naroda. U XIV. stoljeću pravili su već u Njemačkoj puške, a u Italiji

(u Firenci) metalne topovske cijevi. Novo oružje u toliko promijeni način ratovanja i vojničke uredbe, da je sredovječno viteštvo izgubilo svoju vrijednost i važnost.

3. **Papir.** Pravi su izumitelji papira Kinezi. Na kraju VIII. stoljeća podigoše fabriku papira u Bagdadu, kasnije u Damasku. Arapi raširiše fabrikaciju papira među španskim Mavrima, koji su gradili papir od pamučnih i lanenih krpa. Od njih naučiše zapadni kršćani, da ga od toga prave. U XIV. je vijeku fabrikacija papira po Italiji, Njemačkoj i Franceskoj već veoma razgranjena. Tijem bi istisnut skupi pergament (papir od kože), koji se do tada upotrebljavao.

4. **Štamparska vještina.** Već u XIV. stoljeću običavahu na daščicama urezivati slike svetaca, a ispod njih i slova njihovih imena. Sve se to namazalo bojom, pa onda snimalo na papiru, koliko se puta htjelo. Nijemcu Ivanu **Gutenbergu** se obično pripisuje izum pokretnih i željeznih slova oko g. 1450. Tim slovima poče u Majncu štampati latinsku bibliju. Kad su se malo zatim štamparski pomoćnici razišli po svijetu, iznikoše i izvan Njemačke mnoge štamparije, a najglasovitije u Mlecima i u Parizu. Prva se južnoslavenska štamparija podigla u Obodu u Crnoj Gori g. 1493.

Svi ti izumi, onda preporod stare kulture, znanosti i umjetnosti (humanizam i renesans), pa na posljetku pronalazak Amerike i morskog puta u Indiju, promijeniše tako bistveno gospodarstveni i duševni život Evropljana, a kasnije i mnogih drugih naroda, da se povijest srednjega vijeka svršava krajem XV. stoljeća, a počinje povijest novoga vijeka.

Hronologički pregled povijesti srednjega vijeka.

375. Huni se doseliše u Evropu.
395. Rimsko carstvo se dijeli na zapadno i istočno.
476. Odovakar osvoji Rim.
493. Teodorih Veliki, kralj istočnih Gota, svlada Odovakra.
oko 500. Klodvig, kralj franački.
527.—565. Car Justinijan.
529. Sv. Benedikt osnuje manastir Monte Casino.
568. Langobardi zauzeše Italiju, a Avari nizinu između Tise i Dunava.
610.—641. Bizantinski car Heraklije. Hrvati i Srbi sele se u svoju današnju postojbinu.
622. Muhamedov dolazak iz Meke u Medinu. (Hidžret).
632.—661. Četiri halifa iz porodice Korejševića: Ebu Bekir, Omer, Osman i Ali. U to doba Samo, prvi slavenski kralj.
661.—750. Porodica Omeja u Arapa (Omejevići).
679. Bugari osvojiše istočnu Meziju i osnovaše bugarsko-slovensku državu.
711. Arapi osvojiše Španiju.
732. Karlo Martel razbi Arape kod Tura.
756. Osnutak papinske države.
768.—814. Karlo Veliki.
800. Karlo Veliki okrunjen za rimskog cara.
oko 820. Ljudevit Posavski se bori s Francima.
843. Dioba Franačke verdunskim ugovorom.
862. Braća Ćiril i Metod pođu moravskom knezu Rastislavu. Rurik osnuje Rusku.
885. Umr'o sv. Metod, nadbiskup moravski.
oko 885. Svatopluk vlada u Moravskoj.
oko 900. Madžari se doseliše u današnju Ugarsku. Alfred Veliki u Ingleskoj.
906. Madžari obaraju moravsku državu.
919.—1024. Kraljevi i carevi saskoga roda (u Njemačkoj).
919.— 936. Henrik I. u Njemačkoj.
oko 925. Tomislav se kruni za kralja hrvatskoga. Crkveni sabor u Spljetu. Bugarski car Simeun njegov savremenik.
955. Oton I. porazi Madžare kod Augsburga.
962. Oton I. okrunjen za rimskog cara.
988. Rusi se pokrste. Sv. Vladimir.
1000. Stjepan se kruni za kralja ugarskoga. Boleslav Hrabri vlada u Poljskoj. Oton III. u Njemačkoj. Vladimir u Rusiji.
1024.—1125. U Njemačkoj kraljevi i carevi franačkog ili salijskog roda.
1066. Vilim Osvojitelj osvoji Englesku.
1073.—1085. Papa Grgur VII. Car Henrik IV. u Njemačkoj. Dimitrije Zvonimir u Hrvatskoj. Mihajlo u Duklji.
1076. Zvonimir u solinskom polju okrunjen za kralja hrvatskoga.

1091. Ugarski kralj Ladislav osvoji Slavoniju.
1096.—1099. Prvi krstaški rat.
1099. Jerusalim pade u kršćanske ruke. Umr'o Cid.
1102. Ugarski kralj Koloman okrunjen u Biogradu za kralja hrvatskoga.
1122. Vormski konkordat.
1138.—1254. Porodica Staufa u Njemačkoj.
1143.—1180. Bizantinski car Emanuel. Slavonija i Dalmacija u vlasti bizantinskoj.
1147.—1149. Drugi krstaški rat.
1156. Austrija postala vojvodina.
1159.—1196. Stjepan Nemanja, osnivač srpske države.
1189. Kulin ban sklopi trgovački ugovor sa Dubrovnikom.
1189.—1193. Treći krstaški rat. Fridrik Barbarosa i Rikard lavljega srca.
1196.—1224. Stjepan Prvovjenčani u Srbiji. Sv. Sava.
1202.—1204. Cetvrti krstaški rat. Krstaši osvojiše Carigrad i osnovaše latinsko carstvo (1204.—1261.).
1205.—1358. Dubrovnik pod mletačkim gospodstvom.
1222. Zlatna bula ugarskoga kralja Andrije II.
1240. Mongoli osvojiše Rusiju.
1246. Izumr'o muški rod babenberški u Austriji.
1248. Šesti krstaški rat. Franceski kralj Ljudevit IX. Sveti navaljuje na Egipat.
1256.—1272. Interregnum u Njemačkoj.
1258. Mongoli zauzeše Bagdad.
1261. Mihajlo Paleolog s pomoću Genoveza osvojio Carigrad i obnovio bizantinsko carstvo.
1266. Franceski kraljević Karlo Anžuvinski oteo Staufima Napulj i Siciliju na poziv pape.
1270. Sedmi krstaški rat. Ljudevit IX. Sveti ide na Tunis.
1273.—1291. Rudolf Hapsburški u Njemačkoj.
1278. Bitka na Moravskom polju. Češki kralj Otokar II. izgubi bitku i život.
1282. Hapsburška kuća dobiva u leno Austriju, Štajersku i Kranjsku.
1298.–1308. Albreht I. Austrijski.
oko 1300. Uroš II. Milutin u Srbiji i Osman, osnivač osmanlijskog carstva.
1301. Izumre rod Arpadovića u Ugarskoj i Hrvatskoj.
1306. Izumiru Přemislovići u Češkoj.
1308.—1313. Car Henrik VII. Luksemburgovac.
1310.—1437. Luksemburška kuća u Češkoj.
1314.—1330. Fridrik Lijepi Austrijski.
1314.—1347. Ljudevit IV. Bavarac.
1331.—1355. Dušan Silni u Srbiji. Savremeni vladari: car Kantakuzen u Bizantu, sultan Orhan u Turskoj, ban Stjepan Kotromanić u Bosni.
1333. Dubrovčani kupiše Ston i Pelješac.
1342.—1382. Ljudevit I. Veliki, kralj ugarski i hrvatski.
1346. Dušan Silni krunio se za cara srpskoga, grčkoga i bugarskoga.
1347.—1378. Karlo IV. (I.) u Njemačkoj i Češkoj.
1348. Osnovana universa u Prahi.
1358. Mir u Zadru. Mlečani ustupiše Ljudevitu I. čitavu Dalmaciju.
1358.—1365. Rudolf IV. u Austriji.
1358.—1526. Dubrovčani priznavahu vrhovnu vlast Ugarske.

1359.—1389. Murat I.
1365. Osnovana universa u Beču.
1371. Bitka na Marici, gdje pogibe Vukašin. Umre Uroš IV., posljednji Nemanjić.
1377. Bosna postade kraljevinom. Tvrtko I., prvi bosanski kralj.
1386. Litvanski knez Jagelo postade kraljem poljskim.
1389. Bitka na Kosovu polju.
1393. Pad bugarske države.
1396. Osmanlije poraze ugarskog kralja Sigismunda kod Nikopolja.
1399. Dubrovčani otkupiše humsko primorje.
1402. Bitka kod Angore. Sultan Bajezit zarobljen od Timura.
1409. Crkveni sabor u Pizi. Tri pape.
1414.—1418. Koncil u Konstancu.
1415. Jan Hus spaljen.
1419.—1427. Dubrovnik kupi Konavle.
1419.—1436. Husitski ratovi.
1424. Umr'o Žiška.
1429. Djevica Orleanska oslobodi Orléans.
1434. Boj kod Lipana. Stranka taborska razbijena.
1438. Hapsburgovci zavladaju stalno Njemačkom.
1438.—1439. Albreht II. u Njemačkoj, Ugarskoj i Češkoj.
1444. Boj kod Varne. Poginuo ugarski kralj Vladislav Varnenčik.
oko 1450. Gutenberg izumio štamparsku umjetnost.
1453. Mehmed II. osvojio Carigrad.
1456. Sibinjanin Janko porazio Osmanlije pred Biogradom. Malo zatim umr'o.
1458.—1490. Matija Korvin u Ugarskoj i Hrvatskoj.
1459. Srbija postala turskim pašalukom.
1463. Mehmed II. osvojio Bosnu. Stjepan Tomašević pogubljen.
1480. Rusija se oslobodi mongolskoga jarma za Ivana III.
1486. Diaz oplovio rt dobre nade.
1492. Ferdinand Katolički oteo Mavrima Granadu. Kolumbo otkrio Ameriku.
1498. Vasko de Gama otkrio morski put u Indiju.

DRŽ. BIBLIOTEKA V LJUBLJANI

Tisak Karla Gorišeka u Beču, V.